

DE WAARDE VAN EUROPA

25 MENINGEN OVER DE EU

De Grondwet voor Europa legt een nieuw fundament voor de Europese samenleving in wording. Er staan onder meer belangrijke rechten, vrijheden en beginselen in deze grondwet die door de Europese Unie en haar lidstaten gegarandeerd dienen te worden. Ook kunnen burgers zich beroepen op de waarden waarop de Unie volgens de grondwet berust.

In dit boek vertellen diverse bekende inwoners van Nederland en Vlaanderen over hun eigen ervaringen met deze waarden. Wat betekenen de waarden voor hen? En wat betekent de Europese Unie voor hen? De interviews dagen de lezer uit om ook zelf kritisch na te denken over deze waarden en over wat de waarde is van de Europese eenwording.

Dit boek is een uitgave van Inmerc bv in samenwerking met de Vereniging Democratisch Europa.

100%Isis

Samira Abbos

Arend-Jan

Boekestijn

Paul Cliteur

Afshin Ellian

Sylvain Ephimenco

Anton Geesink

Geert van Istendael

Jerney Kaagman

Mariwan Kani

Paul Kapteyn

Hacı Karaca

Arjo Klamer

Thé Lau

René van der Linden

Nausicaa Marbe

Karel van Miert

Jan Willem Sap

Annemiek Schrijver

Doekle Terpstra

Leo Tindemans

Luitenant-kolonel

Voorham

Marjoleine de Vos

Herman Vuijsje

Lodewijk de Waal

DE WAARDE VAN EUROPA 25 MENINGEN OVER DE EU

DE WAARDE VAN EUROPA

25 MENINGEN OVER DE EU

ISBN 90 66 11 460 6

inmerc bv, wormer

inmerc

MET EEN VOORWOORD VAN JAN PETER BALKENENDE

DE WAARDE VAN EUROPA

DE WAARDE VAN EUROPA

25 MENINGEN OVER DE EU

**MET EEN VOORWOORD
VAN JAN PETER BALKENENDE**

inmerc bv, wormer

INHOUD

Woord vooraf	6	Thé Lau	69
Inleiding	9	René van der Linden	73
100%Isis	14	Nausicaa Marbe	78
Samira Abbos	18	Karel van Miert	83
Arend-Jan Boekestijn	22	Jan Willem Sap	87
Paul Cliteur	26	Annemiek Schrijver	92
Afshin Ellian	30	Doekle Terpstra	97
Sylvain Ephimenco	34	Leo Tindemans	101
Anton Geesink	38	Luitenant-kolonel Voorham	105
Geert van Istendael	42	Marjoleine de Vos	110
Jerney Kaagman	47	Herman Vuijsje	114
Mariwan Kani	51	Lodewijk de Waal	118
Paul Kapteyn	55	Nawoord	123
Haci Karacaer	60	De Vereniging Democratisch Europa	126
Arjo Klamer	65	Colofon	128

WOORD VOORAF

Van onmisbare waarde

Vaak realiseren mensen zich pas hoe belangrijk iets is als ze het kwijt zijn. Neem gezondheid. Pas als er problemen mee zijn, komt het besef dat gezond zijn zo'n enorm groot goed is. Maar ook bij wat platvloersere zaken als een auto of een fiets, gaat die redenering op. Als de auto eens een keertje niet start of een fietswiel enorm aanloopt, ervaar je hoe afhankelijk je er van bent.

Nu hebben gezondheid, auto en fiets met elkaar gemeen, dat het nooit zeker is hoe het er in de toekomst mee zal gaan. Ziek worden kan – helaas – altijd, een ongeluk schuilt in een klein hoekje en op een dag is het wiel te krom om recht te buigen. Maar dat neemt niet weg dat onderhoud – gezond leven, voorzichtig rijden – het risico op mankementen kan verkleinen.

Bij waarden als vrijheid, democratie, gelijkheid en de rechtsstaat – niet-tastbare zaken die we nodig hebben om een menswaardig bestaan te kunnen leiden – ligt dat eigenlijk niet veel anders. We nemen ze, net als een goede gezondheid, maar al te vaak voor lief. We realiseren ons pas hoe belangrijk die waarden zijn, als ze onder druk komen te staan. We kunnen ons – gelukkig – moeilijk voorstellen hoe een samenleving eruit ziet waarin mensen hun leven niet zeker zijn. Of waar sommige mensen wel en andere mensen niet gelijk zijn voor de rechter. Een maatschappij waar jij niet mag stemmen en een ander wel.

Hoe barbaars ons samenleven zou kunnen worden zonder die waarden en hun verankering in staat en recht, kunnen we in romans lezen. 'Het proces' van Franz Kafka bijvoorbeeld, neemt ons mee in de beklemmende wereld van Jozef K. die op een dag zomaar gearresteerd wordt en, zonder te weten waarom, een onbegrijpelijk juridisch proces wordt ingezogen. Of neem 'De stad der blinden' van Nobelprijswinnaar José Samarago. In dat boek zijn we er getuige van hoe de mensheid langzaam blind wordt, het recht van de sterkste zegeviert en alles wat weerloos is, waarde verliest. Samarago laat ons voelen hoe broos en kwetsbaar onze beschaving eigenlijk is en wat er gebeurt als er geen gedeeld stelsel van grondrechten en -plichten is dat ons beschermt tegen zelfzuchtigheid en machtsmisbruik.

Dit jaar herdenken we dat het 60 jaar geleden is dat we bevrijd werden van de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog. Een pe-

riode vol bittere ervaringen voor Europa, die afgesloten werd in het besef dat we ons voortaan moeten beschermen tegen zulk onheil. De Europese Unie is daar het gevolg van: het is ons gemeenschappelijk onderhoudsplan voor een wereld zonder armoede, oorlog en onderdrukking. Dankzij de Europese Unie kunnen we nu terugkijken op een ongekend lange periode van vrede, voorspoed en vrijheid.

Het Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa is de sluitsteen op dit bouwwerk. Het grondwettelijk verdrag geeft namelijk een juridisch bindende status op Europees niveau, aan de waarden en de daarmee verbonden grondrechten van Europese burgers en Europese lidstaten. Het grondwettelijk verdrag regelt op welke waarden en op welke grondrechten we, als burgers van Europa, een beroep kunnen doen. Dat lijkt een formaliteit, maar in wezen gaat het om het verstevigen van de waarden en grondrechten die we in Nederland al koesteren en hebben vastgelegd in onze eigen Grondwet, die natuurlijk onverminderd van kracht blijft. Het grondwettelijk verdrag bekrachtigt de waarden en grondrechten waarvan we met elkaar vinden dat ze onmisbaar zijn voor een menswaardig bestaan in Nederland, in Europa en eigenlijk in de hele wereld.

In de interviews geven denkers en doeners van naam hun mening over de betekenis van het grondwettelijk verdrag en de – Europese – waarden die daarin verankerd liggen. Het is een boek dat verrijkt en verheldert. Het zet aan tot denken over de werkelijke waarde van Europa en over de vraag hoe het leven eruit zou zien als ons 'menszijn' en de democratische rechtsstaat niet beschermd en onderhouden werden in en door Europa.

Jan Peter Balkenende

INLEIDING

'De waarden waarop de Unie berust, zijn eerbied voor de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en eerbiediging van de mensenrechten, waaronder de rechten van personen die tot minderheden behoren. Deze waarden hebben de lidstaten gemeen in een samenleving die gekenmerkt wordt door pluralisme, non-discriminatie, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid, solidariteit en gelijkheid van vrouwen en mannen.'

Artikel 1-2, Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa

Dit boek bestaat uit een verzameling interviews met inwoners van Nederland en Vlaanderen waarin zij hun visie geven over het belang van de Europese eenwording en in het bijzonder over de waarden zoals die staan in het Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa. Dit grondwettelijk verdrag is op 29 oktober 2004 in Rome ondertekend en dient, voor het in werking treedt, in alle 25 lidstaten van de Europese Unie goedgekeurd te worden door de parlementen of via een referendum onder de bevolking. In Nederland vraagt het parlement om de mening van de burger in een raadplegend referendum.

De bedoeling van dit boek is de Grondwet voor Europa beter te kunnen begrijpen door diverse prominente burgers hun persoonlijke mening over de waarden te vragen. Deze waarden, die zijn opgenomen in het tweede artikel van het eerste deel van de grondwet, vormen de basis van wat de Europese Unie tot een echte gemeenschap kan maken, niet alleen van staten maar ook van burgers. Burgers kunnen zich immers beroepen op deze waarden en ook op de rechten, vrijheden en beginselen die zijn opgenomen in het tweede deel van de grondwet, in het uitgebreide Handvest van grondrechten. De landen van de Unie verplichten zich met de tekst van het tweede artikel tot het garanderen van een democratische en rechtsstatelijke ordening waarin het leven van alle dag onder meer in vrijheid, solidariteit en wederzijds respect kan plaatsvinden. De verhouding tussen de Europese Unie en de burgers staat hierbij voorop, met als eerste uitgangspunt de eerbied voor de menselijke waardigheid.

De woorden van artikel 2 hebben meer dan alleen een symbolische betekenis. De Europese staten nemen met het benoemen van de waarden een morele verantwoordelijkheid. De loyaliteit van de burger staat op het spel. De Europese eenwording is immers de laatste jaren geleidelijk aan veranderd. Waar vroeger de Europese inte-

gratie een voor de burger ver verwijderd en hoofdzakelijk economisch proces was, raakt zij nu ook aan meer direct voelbare en opvallende politieke onderwerpen als buitenlandse betrekkingen, immigratie, terrorisme- en criminaliteitsbestrijding en het uitzenden van soldaten.

De Europese grondwet biedt de burger houvast doordat de Europese Unie als een waardengemeenschap naar buiten treedt die de democratische rechtsorde op Europees en nationaal niveau dient te waarborgen en versterken. De Unie erkent de rechten die in het Handvest van de grondrechten in de Europese grondwet zijn vastgelegd, waarmee deze bindend zijn. Dat wil zeggen dat ze voor de rechter kunnen worden afgedwongen door burgers. Daarnaast treedt de Unie als zelfstandige politieke eenheid toe tot het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden.

10

De oorsprong van de waarden in het tweede artikel van de grondwet is niet louter Europees. Het zijn bovendien waarden die door democratische rechtsstaten buiten Europa worden gedeeld. De waarden en de mensenrechten – zoals na de Tweede Wereldoorlog vastgelegd in de Universele Verklaring van de rechten van de mens en het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden – komen voort uit een rijke traditie die teruggrijpt op onder meer Plato en Aristoteles, de Tien Geboden, de christelijke waarden van liefde en mededogen, het humanisme en de Verlichting.

De waarden en rechten in de Europese grondwet vloeien bovendien voort uit de constitutionele tradities die de Europese landen gemeen hebben. Zo was er bij het opstellen van de openingswoorden van de grondwet een discussie of er wel of niet expliciet verwezen moest worden naar de religieuze tradities van het jodendom en christendom, die onmiskenbaar een grote vormende rol hebben gespeeld in de Europese geschiedenis, of dat er een verwijzing naar God als oorsprong van de waarden moest worden opgenomen. De tekst van de preambule van het verdrag volstaat uiteindelijk met een referentie aan de ‘culturele, religieuze en humanistische tradities van Europa, die ten grondslag liggen aan de ontwikkeling van de universele waarden van de onschendbare en onvervreemdbare rechten van de mens en van vrijheid, democratie, gelijkheid en de rechtsstaat.’ Op basis van het beginsel van de scheiding van kerk en staat wordt het inclusieve karakter van de Europese Unie bevestigd, waarin ruimte moet zijn voor mensen van verschillende levensbeschou-

welijke en religieuze overtuigingen. In die ruimte zoekt de Unie vervolgens de dialoog met kerken en andere organisaties als belangrijke spelers in de samenleving.

De eenheid die in Europa na de wereldoorlogen van de zoste eeuw geleidelijk is opgebouwd, is gebaseerd op de soevereine staat die de rechten en vrijheden van burgers garandeert. De Europese integratie heeft een gedeeltelijke fusie van de soevereiniteit van de landen tot stand gebracht. De Europese Unie is een rechtsgemeenschap geworden en de landen die er deel van uit maken, ook de machtige, hebben zich onder het gezag van het recht gesteld.

De valkuil van alle mooie juridische constructies werd echter al genoemd in het oude Romeinse recht, dat de basis van de rechtsstaat legde: *sumum ius suma iniuria* (het hoogste recht is het hoogste onrecht). Hoewel de Europese Unie het meest democratische internationale rechtssysteem is dat bestaat en zelfs ooit bestaan heeft, is er vaak met recht kritiek op regels van de Europese Unie die als onnodig of bemoeizuchtig worden gezien.

Hier tegenover staat dat, als de Europese grondwet in werking treedt, de afweging of een wet op het ‘Brusselse’ niveau moet worden gemaakt, of beter aan het lokale, regionale of nationale niveau kan worden overgelaten, vooraf door de nationale parlementen getoetst zal gaan worden. Als een derde van de nationale parlementen zich uitsprekt tegen een voorstel van de Europese Commissie dan moet deze het voorstel opnieuw bezien. Daarnaast is er de mogelijkheid in de grondwet opgenomen dat burgers zelf met een initiatief komen om iets Europees te laten regelen.

Europese burgers kunnen met de Europese grondwet in handen eerder naar de rechter stappen. Dit is een niet onbelangrijk feit. Daar komt bij dat de besluitvorming rond eventuele nieuwe wetten aanzienlijk democratischer en doorzichtiger is dan in de eerdere verdragen van de Europese Unie.

Toch blijft het de grote vraag of burgers zich wel kunnen herkennen in de Europese samenwerking en integratie. De vragen die in dit boek worden gesteld aan diverse in Nederland en België wonende Europeanen gaan vooral over de beleving van de ethische en normatieve uitgangspunten van de Europese Unie. Dit boek wil de relatie onderzoeken tussen de waarden van de Unie en de beleving van identiteit, burgerschap en loyaliteit. Herkennen de geïnterviewden zich in de waarden die genoemd worden? Welke waarde heeft Euro-

11

pa en wat is de betekenis van de Europese grondwet voor de geïnterviewde?

De waarde van Europa ligt volgens een aantal van de in dit boek geïnterviewde personen vooral in de beleving van de onderlinge verschillen die tezamen deel uitmaken van een gemeenschappelijke identiteit. Vaak wordt er gewezen op de diversiteit van talen en cultuur in Europa. Het devies van de Unie luidt blijkbaar niet ten onrechte ‘in verscheidenheid verenigd’. De culturele en historische verschillen in de Europese landen staan binnen de samenbindende kracht van de eenheid van de Europese Unie. Met de nieuwe bepalingen in de Europese grondwet krijgen waarden als tolerantie en de bescherming van het kwetsbare bovendien een prominente plaats in het politieke en juridische bouwwerk van de Europese Unie. Naast een open economie wordt, zowel door geïnterviewden als de tekst van de grondwet, de handhaving van een open samenleving en de gevarieerdheid ervan als een belangrijke vereiste gezien.

De Europese Unie staat voor de uitdaging een samenleving tot stand te brengen waarin mensen in vrede met elkaar leven dankzij politieke samenwerking, religieuze tolerantie en sociale rechtvaardigheid. Een samenleving waarin Europeanen zich verantwoordelijk kunnen voelen voor het handhaven van gedeelde waarden en de Europese culturele erfenis. Een hechte waardengemeenschap, met een heldere basis voor vrijheden en verantwoordelijkheden, staat voor veel burgers en ook politici centraal. Een open en humaan Europa kan bovendien de voorwaarden bieden om ook persoonlijke waarden als verdraagzaamheid en respect voor het levende te waarborgen.

De tekst van de Europese grondwet biedt in fraaie bewoordingen perspectief op de toekomst. Het is echter de vraag of wat meer schroom op zijn plaats zou zijn, omdat de kloof tussen ideaal en realiteit gemakkelijk tot scepsis kan leiden. De Europese integratie dient sinds het begin van het eenwordingsproces een concreet en tegelijk ideëel drieledig doel – vrede, vrijheid en voorspoed. Het gaat daarbij om het bereiken van resultaat. In onze directe omgeving, maar ook in de wereld om ons heen. De waarde van Europa ligt daar waar Europeanen dit resultaat herkennen en waar ze zich eraan willen verbinden.

Dit boek is tot stand gekomen als een initiatief van de Vereniging Democratisch Europa. Het boek maakt deel uit van een project gericht op scholieren in het voortgezet onderwijs. De interviews in dit boek

leveren de achtergrond voor de digitale leeromgeving van Codename Future. Binnen dit populaire interactieve intranet voor scholieren worden de waarden in de Grondwet voor Europa als lesstof behandeld en dienen uitspraken van in dit boek geïnterviewde personen als materiaal voor een onderzoek naar de betekenis van de waarden en van de diverse opvattingen over Europa. Discussies op school en thuis, waarbij dilemma’s gepresenteerd worden als de basis voor debat en dialoog, zorgen voor het ervaren van de verschillende gezichtspunten. De waarden dienen daarbij als kompas en niet als dienstregeling.

Het bevorderen van het debat over de toekomst van Europa is een hoofddoel van de Vereniging Democratisch Europa en het partnerschap met Codename Future zorgt ervoor dat dit debat ook onder een grote groep scholieren tot leven komt.

Ernst John Kaars Sijpesteijn

Mei 2005

100%ISIS:

‘Er is geen vrijheid zonder anker’

De artikelen die je meestuurde met de informatie voor dit interview, waren het eerste wat ik van de grondwet heb gelezen. Ik vind wat ik lees heel schappelijk en integer. Ik zou alleen niet van gelijkheid spreken, maar van gelijkwaardigheid. Gelijkheid bestaat niet, we zijn allemaal verschillend, en dat is ook mooi, anders is er niets meer te bereiken. Als alles gelijk is, krijg je een houding dat het je allemaal niets meer kan schelen, zoals je in de vroegere Sovjetstaten zag. Gelijkwaardigheid is een realistisch streven. Het is goed als politici dat waarborgen, liefst overal in de wereld, niet alleen in Europa.

Europa is mijn thuis. Ik reis veel voor mijn werk, en als vrouw uit Nederland voel ik mij echt thuis in Europa. Wij hebben hier een emancipatie bereikt die je bijna nergens anders vindt. We hebben hier ook veel individuele vrijheid. Ik ben trots op Europa, en ik denk dat ik hier altijd wel wil blijven wonen, maar Europa is voor mij geen ideaal. Europa is net als andere werelddelen een onderdeel van het grote land Planeet Aarde. Europa is niet anders dan welk ander werelddeel.

Respect

In Europa zijn we geëmancipeerd en is er veel persoonlijke vrijheid en dat gun ik alle mensen op de aarde; gelijkwaardigheid en respect van de medemensen. Respect kan je ook als een stroom energie zien, dat kan nooit van één richting komen. Respect kan je niet van één kant opleggen, er moet een harmonie zijn tussen burgers en bestuurders. Europa zou daarin meer een voortrekkersrol moeten spelen. Helemaal nu de monetaire unie zijn kracht heeft bewezen. Ik vind dat we ons nu als eenheid in het mondiale debat moeten laten gelden.

Vrijheid, eerbied voor de menselijke waardigheid, en democratie, dat staat voor mij voorop. Woorden als verdraagzaamheid en rechtvaardigheid zijn heel meerdudig. Wat is rechtvaardigheid? Regelgeving die voor iedereen gelijk is, of het eerbiedigen van de menselijke waardigheid. Tussen die twee betekenissen zie ik een schemergebied, een tegenspraak. Het recht zou de zwakkeren moeten beschermen tegen asociale, dominante personen. Maar in de praktijk is het andersom, wordt de dominante, asociale persoon beschermd. We moeten steeds weer terug gaan naar het waarom van onze re-

gels. We moeten niet iets doen omdat de regel er nou eenmaal is.

Als je het over gelijkwaardigheid hebt, vind ik het heel belangrijk dat mensen respect hebben voor een ander. Je hoeft het niet met iedereen eens te zijn, daar wordt je een ongelukkig mens van. Maar je moet wel de ander in haar of zijn waarde laten. Het zou een verdienste zijn als iedereen een bepaalde wijsheid hierin kon opbrengen de ander die waardigheid te gunnen.

Ik ben wel op straat op een vervelende manier nageroepen door jongeren die van buiten Europa, uit een andere cultuur, in Nederland gekomen waren. Blijkbaar was voor hen een vrouw die op een bepaalde manier gekleed gaat, minderwaardig. Mensen moeten leren, al als kind, dat je iemand van wie je de kleding of het uiterlijk afkeurt om persoonlijke redenen, toch in haar of zijn waarde moet laten.

Vrijheid

Als je met elkaar samenleeft in een bepaald gebied, moet je altijd rekening houden met elkaar. Anarchie is niet realistisch, je zult je vrijheden moeten aanpassen in het kader van respect. Als andere mensen je gaan vertellen hoe je wel of niet moet leven en je eventueel nog gaan behandelen als een crimineel, terwijl jij de mensenrechten eerbiedigt, dan moet je de barricaden op. Je kan zeggen dat respect de grens van vrijheid is. Er is geen vrijheid zonder anker.

De meeste mensen zullen de grondwet nooit lezen. Mensen zijn denk ik zo opgevoed dat ze een natuurlijk respect hebben voor hun omgeving. Er is zoiets als de wet van de ineenschakeling, geformuleerd door een van de broers Huijgens. Als je twee klokken vlak naast elkaar hangt, gaan ze na verloop van tijd exact gelijk tikken. Dat geldt denk ik ook voor mensen. Wij mensen zijn ook onderdeel van een grotere eenheid. Juist door een kanaal te zijn voor de mooie dingen in het leven, laat je de ander dat ook zijn.

Er wordt de laatste jaren veel gepraat over ‘bewust leven’ en bewustzijnsverruiming. Dat is volgens mij niets anders dan het proces van volwassen worden. Je moet leren zo veel mogelijk te kunnen zien en ervaren. Het is je verantwoordelijkheid als burger: zelf leren oordelen, want anders word je een pion in andermans spel – kijk maar naar de geschiedenis om te zien hoe dat fout gaat.

Voorbeeld

Elders in Europa, en dan kijk ik naar het zuiden, zijn de vrouwen minder geëmancipeerd en kom je nog veel seksisme tegen. Je merkt ook dat er nog veel achterhaalde waarden en normen functioneren als je

bijvoorbeeld de milieuvervuiling ziet. Als ik daar een jointje rook, ben ik meteen een crimineel, terwijl ik geen vlieg kwaad doe. Dat doet mij pijn.

Je ziet er ook meer corruptie, dat men het minder nauw neemt met de regels. Misschien dat Nederland te veel regels heeft, maar daar worden de regels te makkelijk naar de eigen hand gezet.

Je kan de bevolking niet totaal controleren, dan krijg je 1984 van George Orwell. Mensen zijn geen machines en je kan ze niet programmeren. Waar het om gaat is dat je een vruchtbare bodem voor wederzijds respect biedt. We zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden op deze planeet. We moeten die eenheid ervaren, daar meer besef van hebben, en hoe meer eenheid er is, hoe minder conflict.

We laten ons te veel bemoederen door onze grote broer Amerika. Tegelijk krijgen onze achterneven uit het zuidoosten meer invloed op onze normen en waarden. Je kan je niet isoleren, de wet van inenschakelen geldt.

We moeten trotser zijn op onze eigen waarde en onze samenleving waarmee we een voorbeeld zijn voor andere continenten. Als we ons niet laten indoctrineren en zelf het goede voorbeeld geven, ben ik niet zo bang voor bedreigingen.

Leren nadenken

Die waarden die de grondwet noemt moeten wereldwijd gegarandeerd worden. Je kan niet vanuit Brussel of waar het centrum van de macht ook is iedereen observeren en beoordelen. De Europese eenheid heeft alleen kans van slagen als die op losse eenheden is gebaseerd. Als je zo groot wordt dat je je eigen tenen niet meer kunt zien, struikel je ook eerder!

Het is praktisch en realistisch om binnen het geheel een eigen functionerende identiteit te bewaren. Als iets gewoon werkt, moet je er vanaf blijven. Dat is hetzelfde met muziek op een feest: als het goed loopt, doe er dan niets aan. Bemoeienis van bovenaf is funest voor het karakter van de burgers om wie het uiteindelijk gaat.

Het is heel erg belangrijk dat alle overheden inzien dat de bakermat van de beschaving bij de jeugd ligt – die heeft de toekomst. Alle goede en slechte bewegingen in het verleden hebben dat gezien. Kinderen moeten leren nadenken als ze jong zijn, dus zijn lessen filosofie en psychologie op school net zo belangrijk als gym en verkeersles. Nadenken is gezond, dat moet je kinderen niet ontfagen. Zelf nadenken is cruciaal voor een volwaardige maatschappij. Goed onderwijs is de basis. Je hersenen worden al vroeg gevormd.

Hoe je dan de menselijke waardigheid eerbiedigt? Daar heb ik eigenlijk niet direct een antwoord op. De meeste mensen bezitten wel gezonde sociale vaardigheden. Misschien gaat het om ervoor te zorgen dat je zelf respectabel leeft. Er is geen loket of ceremonie waar je de waardigheid kan eren, je moet het in de dagelijkse omgang waarmaken.

Wees vrij

Negatieve ervaringen? Ik noem liever positieve dingen, maar als het moet. Zoals ik eerder zei, voel ik me wel eens vervreemd van een nieuwe cultuur die binnengekomen is in Nederland. En ik merk dat er toch nog steeds seksisme is, dat er mannen zijn die neerkijken op vrouwen.

Positief is voor mij de vrijheid, ruimte en respect die ik van mijn moeder heb gekregen om mij als vrouw gelijkwaardig te weten en te profileren, en dat ik van mijn ouders mocht zijn wie ik zelf wilde zijn.

En in Nederland opgroeien, tussen 1970 en 2000, in een tijd waarin je alles nog kon doen en zeggen. Als ik daarop terug kijk, dan denk ik dat de belangrijkste wet is: wees vrij en respecteer de ander.

Dat artikel 2 vind ik zo bezien wel vrij compleet, je moet er niet veel meer aan toevoegen, alleen gelijkheid vervangen door gelijkwaardigheid. Maar, je moet niet zoveel schrijven dat vrijheid ondergesneeuwd raakt in het woud van wetgeving.

★ 100%ISIS is dj en treedt op in clubs, op festivals en op straatfeesten over de hele wereld.

SAMIRA ABBOS

'Artikel 2 mag wel vet gepromoot worden'

Ik weet weinig van de grondwet. Je leest stukjes in de krant en je hoort dingen op tv in actualiteitenrubrieken en zo, maar er wordt weinig inhoudelijk op de zaak ingegaan. Het is ook wel moeilijk, want welk artikel moet je pakken? Wat ik wel weet is wat Jan Peter Balkenende heeft gezegd, dat de grondwet op de joods-christelijke waarden en het geloof is gebaseerd.

Ik wacht totdat de discussie gaat leven, en het verbaast mij dat die discussie nu in maart, drie maanden voor het referendum, nog niet speelt, terwijl de grondwet een belangrijk fundament voor Europa is.

Ik zal mijzelf gaan inlezen, zoals ik mij ook voor een artikel dat ik schrijf moet inlezen. Als je een huis koopt, oriënteer je je ook eerst op wat er te krijgen is en ga je naar een makelaar toe. Zo moet je als burger ook op zoek gaan naar wat die grondwet is.

Ik moet me beroepshalve met de discussie rond Europa bezig houden als ik debatten voorbereid. Maar als je er op die manier niet mee te maken hebt, is het moeilijk iets te weten te komen. Ik hoop dat andere mensen zelf ook op zoek gaan naar informatie over de grondwet.

Ik begrijp niet dat Europa zo weinig leeft. Maar er zijn meer zaken waarover bijna geen debat is en die over onze ruggen worden gespeeld, zoals de gekozen burgemeester bijvoorbeeld. Je hebt het recht geïnformeerd te worden.

Culturele diversiteit

Als ik met vakantie naar Marokko ga, waar ik geboren ben, kom ik door België, Frankrijk, Spanje; dan reis je echt door Europa. Maar ik voel me dan niet Europeaan, eerder ben ik me meer bewust dat ik Nederlander ben. En als ik weer terug ben in Nederland, krijg ik ook geen Europees gevoel. Dat is meer iets dat opgelegd wordt van boven. Ik heb ook geen bedrijf waardoor ik met alle soorten regeltjes van Europa te maken krijg. Gewone burgers kunnen al die regels en wetten niet bijhouden.

Als Butiglioni over vrouwen zegt dat die de hoeksteen zijn van het gezin, dan wordt daar nieuws van gemaakt en volg je de berichten. Of als parlementsleden elkaar gaan uitschelden en voor rotte vis uitmaken, dat zijn de zaken waarvan je hoort.

Wat voor mij een ideaal is, is dat ik me veilig voel doordat in Europa landen zich verenigen om kwaadwillende landen buiten te houden. Dat we zo bijvoorbeeld een vuist kunnen maken tegen Amerika. Nederland alleen is ook maar zo alleen – dat zag je in de Tweede Wereldoorlog –, gemeenschappelijk kan je de belangen van Nederland beter dienen.

Voor de economie is Europa goed en veel mensen denken bij Europa vooral aan de euro. Dat is ook heel tastbaar. Mijn ideaal gaat verder, ik zie ook een Europa waarin het meer dan nu mogelijk is om vrij te reizen, te werken en te wonen. Wat ik heel belangrijk vind, is dat we van elkaar gaan leren door culturele uitwisseling. Er is in Europa een prachtige culturele diversiteit. Denen zijn heel anders dan Grieken of Portugezen. Vergelijk dat eens met Amerika waar de cultuur veel eenvormiger is. We mogen trots zijn op die culturele diversiteit.

Onrecht

Vrijheid, gelijkheid, alles wat in artikel 2 staat is belangrijk. Ik zou niet kunnen kiezen, want zonder de ene heb je de andere niet. Wat betekent vrijheid als je geen democratie hebt, wat is solidariteit zonder mensenrechten? Artikel 2 is een mooi artikel, het is compleet en het zijn waarden die ik ook als mens omarm. Als ik het lees, ben ik daar wel trots op. Ik lees niet iets heel nieuws, het zijn zaken die ook in de Nederlandse grondwet staan. Toch, artikel 2 mag wel vet gepromoot worden, weinig mensen weten wat er in staat.

Het is ook een opdracht, de landen, de regeringsleiders, moeten zelf het voorbeeld geven. Soms is het zo hypocriet: we hebben het over solidariteit, maar rond de oorlog in Irak was Europa helemaal verdeeld.

Ik probeer zelf ook die waarden in praktijk te brengen, ik probeer niet te discrimineren, ik probeer verdraagzaam te zijn. Het zijn dingen die je als mens moet doen en als iedereen dat zou doen, zou de wereld een stuk beter zijn.

Persoonlijk gaat het mij goed. Om me heen zie ik wel discriminatie en een verrechtsing, mensen worden het land uitgegooid, al die waarden die genoemd worden, worden ook geweld aangedaan. Maar we moeten ook weer niet overdrijven, we kunnen in Nederland best waardig leven. Ik vind wel dat er nu iets in de samenleving broeit waar we ons tegen moeten verzetten. Er is een onbehagen dat bij het minste of geringste kan uitbarsten en er zijn belangrijke opiniemakers die hieraan meewerken, en daar zullen ze nog spijt van krijgen.

Nederland is een heel mooi land om in te wonen. Nu het weer voorjaar wordt, ziet alles er weer prachtig uit. Dat is zo tegenstrijdig. We zijn te bescheiden in het laten kennen van onze woede en angst. Als er iemand vermoord wordt, staan we allemaal op de Dam. Maar waar zijn we als het onderwijssysteem niet goed functioneert, als de zorg naar de knoppen geholpen wordt, als chronisch zieken hun medicijnen niet meer kunnen betalen.

Ik zou voor al die waarden op de barricaden gaan, omdat ik mij tegen onrecht in het algemeen verzet. Ik heb een gruwelijke hekel aan onrechtvaardigheden, dat mensen verschil maken tussen man en vrouw, blank en zwart, dat de een wel kan doorstuderen, een ander niet. Ik ben toen ik twee was naar Nederland gekomen, maar Marokko is mij na gebleven. Als je de armoede daar ziet, dat kinderen niet naar school kunnen, de kinderarbeid dat meisjes vanaf 12 moeten werken. Dat vind ik onrechtvaardig en die bewogenheid zit er misschien daardoor bij mij ingebakken.

Waarden in het dagelijks leven

In Bosnië zag je concreet wat er gebeurt als je waarden niet respecteert. Die waarden binden ons nog te weinig, ze zouden meer bindmiddel moeten zijn. Je kan die waarden niet vastpakken, want wat is bijvoorbeeld vrijheid. Je moet die waarden concreet maken en ze moeten van binnen uit komen.

Waarden liggen aan de basis van het dagelijks leven, aan onze omgang met elkaar en de regels die we daarvoor aanhouden. Voor elkaar opstaan in de tram, je burens groeten, al dat soort zaken in de dagelijkse omgang zouden heel vanzelfsprekend moeten zijn. Onze tolerantiegrens tegenover elkaar is heel laag, bij het minste gaan we al schelden, of erger.

Of dat elders in Europa anders is? Nederlanders zijn weer heel vriendelijk en open tegenover toeristen. Mensen op straat leggen de weg netjes uit, hebben belangstelling voor hen. Fransen bijvoorbeeld zijn veel norser. Maar om echte verschillen te kunnen ervaren moet je langer in een land wonen. Ik lees wel dingen in de krant, dat de politie in België harder is tegenover Marokkaanse jongeren dan in Nederland.

Neem de tijd voor je zelf

Concreter dan in wetten die je via de rechter kunt afdwingen, kan je waarden niet waarborgen. Daarnaast is het vooral een kwestie van zelf naar die waarden leven en die waarden ook steeds weer uitleg-

gen. We raken onze Nederlandse identiteit, onze Duitse identiteit enzovoort, voorlopig niet kwijt. Ik zelf ben ook nog Marokkaans. Die waarden waarborg je zowel in Nederland als in Europa, het is niet óf-óf, maar èn-èn. We mogen wel wat wedijveren om die waarden te realiseren in de maatschappij. Spanje heeft onlangs veel 'illegalen' gelegaliseerd. Daar wil men dan niet te veel over spreken, want dat zou een aanzuigende werking kunnen hebben. Je kan ook trots erop zijn dat je zo iets doet.

Uiteindelijk worden die waarden bedreigd door de mensen zelf. Het is eng wat er op dit moment gebeurt, mijn vrijheid staat op het spel, omdat anderen die vrijheid aantasten. Je kan nu zomaar opgepakt worden als je verdacht wordt van terroristische activiteiten. Ik voel me van twee kanten bedreigd, door het terrorisme en door de maatregelen die ertegen genomen worden. Je wordt bang voor de persoon die naast je zit en voor de agent die rondloopt.

Je houdt de samenleving gezond met gezonde mensen, gezond verstand, minder egoïsme. Als mensen meer stil staan bij de ander en niet alles op alles zetten voor een tweede auto en een derde vakantievakantie, krijg je een prettiger maatschappij. Neem de rust en de tijd om na te denken over wat je doet.

Ook een gezonde overheid en gezonde politici, die een voorbeeld moeten geven, heb je nodig. Als je als politicus of politica alleen maar tegen moslims en de islam ageert, dan kan je wat mij betreft maar beter opdonderen. Het gaat erom: wat doe je ervoor om mensen het gevoel te geven dat ze erbij horen en een deel van dit land zijn?

★ Samira Abbos is programmamaker, columnist en journaliste. Ze leidt debatten voor ministeries, gemeenten, scholen en andere publieke arena's.

AREND-JAN BOEKESTIJN***‘Misschien heeft Europa een mooie toekomst achter zich’***

Ik geef elk jaar een cursus geschiedenis van de Europese integratie. In deze cursus besteed ik ook aandacht aan de grondwetsdiscussie. Op mijn bureau ligt een exemplaar van de Europese grondwet. Het kost mij erg veel moeite om de zaak te doorgronden. Als ik dat al moeilijk vind hoe zal het de man in de straat vergaan? Laten we hopen dat er voldoende mensen opstaan die proberen om het belang van de grondwet in eenvoudige taal uit te leggen.

Ik werk en leef in Europa. En ik maak mij op gezette tijden ook vreselijk kwaad op Europa. De Frans-Duitse houding ten aanzien van Irak vind ik hemelschreiend. Europa draagt nauwelijks bij aan de stabiliteit in het Midden-Oosten. En dat terwijl het wel en wee van die regio ons minstens even veel raakt als de VS. Europa zou zich meer de eigen rol in de wereld moeten realiseren.

Europa is een merkwaardig continent. We kennen nu een geschiedenis van 50 jaar Europese integratie en we denken dat Europa het voorbeeld is voor de rest van de wereld en dat de rest van de wereld ook zo denkt en functioneert als Europa. Maar er zijn streken, zoals het Midden-Oosten, waar gewoon het recht van de sterkste geldt. De Europese bevolking heeft zich hierdoor losgezongen van de machtsverhoudingen in de wereld. Sterker nog, als men denkt dat de hele wereld op Europa lijkt dan ligt inzet van militaire middelen niet voor de hand terwijl de sterke arm soms toch echt nodig is om onrecht te bestrijden.

Europa zet alles op het internationaal recht en denkt dat alles op te lossen is volgens dat recht. Dat is echter niet altijd het geval. In het Irakdossier was het internationaal recht de grootste vriend van Saddam. De prijs van de Europese interne vrede is een verwrongen blik op de rest van de wereld.

Vangnet

Mijn ideaal van Europa is er een van verdraagzaamheid, godsdienstvrijheid, scheiding van kerk en staat en een andere mix tussen economische dynamiek en een sociaal vangnet dan in de VS. Het mooiste zou een mengvorm zijn tussen de VS en Europa.

Amerika kent een grotere economische dynamiek maar ook een grotere ongelijkheid dan in Europa. Europa heeft een beter vangnet

en minder ongelijkheid maar mist dynamiek. Wat men zou moeten hebben is meer dynamiek dan in Europa en een beter vangnet dan Amerika. Als men oog heeft voor die twee polen van economische dynamiek en gelijkheid, kan men ook afstand nemen van het obsessieve zoeken naar de verschillen met Amerika. Europa kan alleen zijn verdeeldheid overwinnen in het kader van de Atlantische samenwerking. Er is meer dat ons bindt dan ons scheidt aan weerszijden van de oceaan.

Het is heel jammer dat ‘Lissabon’ mislukt is, de poging dus de Europese economie concurrerender te maken. Daardoor voorzie ik dat we de problemen van vergrijzing en het op peil houden van de verzorgingsstaat niet aankunnen. Dat Duitsland al lang niet meer de motor is van de Europese economie, vergroot nog eens mijn zorgen. Misschien heeft Europa een mooie toekomst achter zich. Er is lagere groei, de euro heeft niet tot een verdere integratie geleid, alleen tot beleidsconcurrentie. Dat laatste is prachtig maar waarschijnlijk onvoldoende om de euro op de rails te houden.

Vrijheid

Vrijheid, democratie en de rechtsstaat zijn voor mij de drie belangrijkste waarden in dit artikel. Gelijkheid is een problematisch begrip. Gelijkheid voor de wet is prima maar in sociale of economische zin is het een misverstand. Gelijkheid en vrijheid zijn twee polen van een continuüm. Te veel gelijkheid gaat ten koste van vrijheid, en omgekeerd. Mensen zijn niet gelijk, mensen zijn wel gelijkwaardig. Talenten zijn niet eerlijk verdeeld, maar iedereen is wel gelijk voor de wet.

Ik ben zelf heel bevoorrecht. Ik ben een blanke man en ook nog eens de zoon van een professor. Gediscrimineerd ben ik nog nooit. Veel dingen in mijn leven zijn mij gewoon in de schoot geworpen. Als docent aan de universiteit zie ik dat briljante studenten van lage komaf soms niet zo gemakkelijk goed terecht komen als erg middelmatige studenten van goede komaf. Er is geen goed ontwikkelde meritocratie, en mensen die zeggen ‘dat is niet voor ons soort mensen’ worden daarin bevestigd. In de VS is de sociale mobiliteit nog steeds groter dan in Europa.

Voor de vrijheid ga ik op de barricaden. ‘Een volk dat voor tirannen zwicht zal meer dan lijf en goed verliezen dan dooft het licht.’ Dat gedicht werd geschreven door een latere PvdA-er. Als je nu ziet hoe die partij handelt ten aanzien van de bestrijding van het terrorisme in Irak en Afghanistan, dan lijkt Van Randwijk niet meer de gro-

te inspiratiebron van de huidige PvdA te zijn.

Vrijheid is een waarde die veel verbondenheid schept. Vrijheidsliefde bindt ons allen. In alle culturen op onze aarde zijn er mensen die hechten aan menselijke waardigheid. Kojève heeft daar met zijn herinterpretatie van Hegel mooie dingen over gezegd. Fukuyama heeft bij het ontwikkelen van zijn stelling over het einde van de geschiedenis dankbaar gebruik gemaakt van Kojève. Fukuyama stelde dat de liberale democratie de meest volmaakte staatsvorm is, en dat van nu af de mensheid slechts zal variëren binnen de parameters van dat model. Fukuyama nam het uitgangspunt van Kojève over dat voor ieder mens de menselijke waardigheid buitengewoon urgent en belangrijk is. Niemand vindt het leuk om gemarteld te worden, en dat is de reden waarom de democratie zich verspreid. De mensen verwerpen *for all practical matters* cultuurrelativisme. Ze kiezen uiteindelijk een democratie omdat er dan minder gemarteld wordt.

24

Dagelijks leven

Zonder waarden verwordt elke communicatie tot hedonisme. Als waarden waarvoor men opoffering moet getroosten niet meer gelden, vervallen mensen gemakkelijk in een plat materialisme. Europa met zijn *fun morality* weet er alles van. In de VS zijn veel meer burgers bereid om zich in te zetten voor een goede zaak.

Wat je merkt als je door Europa reist is dat er in het Zuiden meer een schaamte en eer cultuur is en in het Noorden een schuld en boete cultuur. Wat een schaamte en eer cultuur betekent? Een heel pregnant voorbeeld van buiten Europa. In Irak sprak ik iemand die in de Abu Graib gevangenis had gezeten. Hij vond het heel erg wat hem was aangedaan, en toch wilde hij graag naar Amerika emigreren. Hoe kan iemand dat willen, dacht ik, is de aantrekkingskracht van de Amerikaanse economie zo sterk? Als je dan doorvraagt, blijkt er nog iets heel anders te spelen. Omdat hij gemarteld is in de gevangenis, is hij ook afgegaan voor zijn familie, vrienden en dorpsgenoten. Hij kan niet meer terugkeren naar zijn dorp, mensen laten hem vallen. Dat is hardvochtig, dat mensen je als slachtoffer ook nog eens laten vallen in plaats van dat ze om je heen staan. Dat gedrag zie je ook al in een veel mildere vorm in Italië en Spanje.

Waarborgen

Die waarden van de grondwet waarborg je door de rechtsstaat en door een vitale politieke cultuur. Een niet te onderschatten positief effect van de toetreding van de tien nieuwe landen, is dat duidelijk

blijkt dat Europa disciplineert. Dan blijkt dat Europa een gemeenschap van waarden is. Die nieuwe landen moeten een heleboel zaken in democratische zin aanpassen om in de pas te lopen. Het was fascinerend wat er afgelopen najaar in Oekraïne gebeurde, waar de mensen de straat op gingen voor de democratie. Daarom ben ik ook voor de toetreding van Turkije; je kan dat land dan 15 jaar op de voet volgen en beïnvloeden.

Dat moeten we niet onderschatten want ik zie dat de waarden en grondrechten, en vooral de scheiding tussen kerk en staat, in Europa door moslimfundamentalisten worden bedreigd. Ik heb moeite met de islam, omdat die religie intrinsiek elk segment van de maatschappij doordringt. Daar moeten we ons tegen te weer stellen.

Het waarborgen van die waarden van Europa is een taak van de nationale overheden en de Europese overheid. En we hebben een gezonde maatschappij nodig: verdraagzaamheid, vrijheid, ijver, discipline, scheiding van kerk en staat en de bereidheid om te sterven voor onze eigen normen en waarden. ‘Wie van jullie is bereid voor het Vaderland te sterven?’ vraag ik weleens aan de studenten op college. Dan kijkt men je heel verbaasd en verschrikt aan, die vraag komt bij niemand op. Een land is zo vitaal als de bereidheid je voor de waarden van dat land op te offeren. Dat was de drijfveer van het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Nu zijn er bijna alleen nog maar calculerende pacifistische burgers over. Daar win je geen oorlog mee.

★ Arend-Jan Boekestijn doceert moderne geschiedenis aan de Universiteit van Utrecht.

25

PAUL CLITEUR***‘Waarden moeten zich bewijzen tegenover andere waarden’***

Ik heb mij met name beziggehouden met de discussie over de preambule voor de Europese constitutie en ik heb ook met enkele anderen een boek geredigeerd dat aan de Europese constitutie is gewijd. Die discussie over de preambule is zo interessant omdat in een preambule de dragende waarden voor het gehele Europese project aan de orde komen. Er ontstond een debat tussen ‘secularisten’ (die geen verwijzing naar God en religies in de constitutie willen) en ‘confessionalisten’ (die juist wel een verwijzing naar God en religies willen). Ik sta daarbij aan de kant van de secularisten. Het is van het grootste belang dat de diversiteit binnen Europa wordt gereguleerd door enkele neutrale uitgangspunten. Die uitgangspunten zouden in de preambule een plaats moeten krijgen. Een preambule moet niet allerlei geschiedenislesjes gaan geven over geestelijke stromingen en religies die feitelijk van invloed zijn geweest op het Europese terroir (een invloed die overigens door niemand ontkend zal worden, ook niet door secularisten). Een verwijzing naar het christendom of God in de Europese constitutie is even irrelevant als een verwijzing naar de favoriete Europese sport of de belangrijkste Europese componisten. In de Europese constitutie dienen de waarden te worden opgenomen die de democratie schragen en die de rechtsstaat mogelijk maken, geen verwijzingen naar gymnastiek, kunst, muziek of geschiedenis.

26

Europese waarden

Ik denk bij Europa aan de waarden van vrijheid, gelijkheid, democratie, mensenrechten. Europa is voor mij ook het continent dat werkelijke godsdienstvrijheid heeft kunnen realiseren door de invloed van de godsdienst terug te dringen. Europa – dat is het Griekenland van Pericles, de Romeinse republiek, de Verlichting en de Universele Verklaring van de rechten van de mens uit 1948. Ik weet natuurlijk ook wel dat ik hiermee een selectie maak, dat er vele dingen zijn die ik niet noem, maar ik denk dat ik hiermee de dingen noem waardoor Europa groot is geworden en die we verder moeten cultiveren.

Europa vertegenwoordigt voor mij een ideaal en ik vind ook dat je daarover niet te moeilijk moet doen. Ik denk met name dat we het moeten aandurven ‘eurocentrist’ te zijn. Daarmee bedoel ik dat je de

waarden zoals ik die hierboven heb opgevoerd best centraal mag stellen. Sterker nog: dat moet. Vele cultuurrelativisten denken dat je een tolerante houding aanneemt wanneer je ‘eurocentrisme’ afwijst. Dat is erg dom, denk ik. Elke cultuur die niet ziek en decadent is zal zichzelf en anderen een bepaald ideaal voorhouden. Het is helemaal niet tolerant of ruimdenkend het voor te stellen alsof democratie, mensenrechten ook maar een paar verzinsels zijn die we net zo goed voor andere kunnen inruilen. Dat is cynisme en nihilisme (zij het helaas wijd verbreid).

Wat ik vind dat je ook niet moet doen, is gaan liegen en draaien over de herkomst van bepaalde ideeën. Laten we eerlijk zijn: het idee van individuele mensenrechten is een Europees of westers idee, zoals acupunctuur in China is uitgevonden. Je moet niet uit politieke correctheid dat eerste gaan ontkennen. De stelling dat alle mooie dingen in alle culturen zijn uitgevonden of dat alle culturen daaraan hebben bijgedragen is kletsboek.

Er zijn drie waarden die voor mij van groot belang zijn en die ook al wijzen in de richting van een concrete vormgeving aan meer abstracte beginselen. Dat zijn: democratie, rechtsstaat en tolerantie. Persoonlijke ervaring met zoiets als terreur heb ik niet. Ik weet niet wat het is – zoals mensen als Hirsi Ali, Ellian en anderen hebben ervaren die uit hun land zijn gevlucht – wanneer een democratie onttaardt in een dictatuur, een rechtsstaat in verval raakt en het niet meer mogelijk is om je mening te uiten. Maar ik heb wel een lange ervaring in het nadenken over deze begrippen. Eigenlijk is mijn academische carrière niets anders dan het voortdurend nadenken over de begrippen zoals hierboven vermeld. Wat is precies tolerantie? Waarom begrijpen diegenen daar geen snars van die het verwarren met ‘respect’? Je hoort tegenwoordig nog wel eens dat mensen zeggen ‘tolerantie is niet genoeg, wij willen respect’. Die mensen kunnen ook zeggen ‘respect is niet genoeg, wij willen liefde’. Maar ja, je kunt nu eenmaal niet iedereen liefhebben en zo kan je ook niet iedereen respecteren. Alleen het respectabele verdient respect. Waarom is democratie iets anders dan rechtsstaat? In feite wordt over deze concepten heel slordig nagedacht.

Ik sta als intellectueel in figuurlijke zin op de barricaden, niet in letterlijke zin. Als ik zelf fysiek gevaar zou moeten lopen voor het verdedigen van die waarden in een samenleving waar een groot deel van de mensen zegt ‘ach man, waar maak je druk over?’ dan zou ik mij wel laten demotiveren. Die waarden zijn bindend in de zin dat zij superieur zijn aan hun tegendeel. En dat elk weldenkend mens dat

27

zou moeten inzien.

In ons dagelijks leven worden we geleid door waarden. Althans in de momenten dat ons 'betere ik' de overhand heeft. In onze zwakke momenten regeren natuurlijk eigenbelang en kortzichtigheid. Ik draag de waarden overal met mij mee.

Rechtsstaat en democratie moeten we verwerklijken door een institutionele structuur te creëren. Zo is de rechtsstaat de beperking van overheidsmacht door het recht. Die beperking door het recht heeft men concreet gestalte gegeven in de Europese politieke geschiedenis door de overheid: 1. te binden aan het recht van alledag, 2. een categorie hogere rechten te introduceren onder de naam van 'mensenrechten' of 'grondrechten', 3. dit recht en deze rechten vast te leggen in geschreven documenten (wetten en verdragen), en 4. deze wetten en verdragen te laten uitleggen door rechters die deze grondrechten kunnen handhaven zelfs tegen de verklaarde wil van de wetgever in.

Alles van waarde is weerloos. Natuurlijk worden waarden altijd bedreigd. Waarden moeten zich bewijzen tegenover andere waarden. Ook tenderen mensen ertoe de betekenis van waarden te vergeten, zodat zij aan erosie onderhevig zijn. Ook in Europa worden waarden dus bedreigd.

Waarborgen: Europees of nationaal?

Bij de waarborging van grondrechten is het nu een tweesporenbeleid. We hebben grondrechten in nationale grondwet, maar ook grondrechten in Europese verdragen en straks in de Europese grondwet. Door het ontbreken van een nationaal toetsingsrecht (de bevoegdheid van de rechter om gewone wetten te toetsen aan hoger recht zoals neergelegd in de grondwet) hebben de Europese grondrechten een groter belang.

Burgers moeten geloven in de waarden waarvoor zij in grondwetten en andere documenten aangeven te staan. Hoe eerbiedigen we de menselijke waardigheid? Onder andere door in allerlei wetgeving daaraan een uitwerking te verlenen.

Zo beschermen sommige wetten de goede naam en faam van de persoon. Er zijn ook wetten die dood en moordslag strafbaar stellen – eigenlijk ook een soort van bescherming van de menselijke waardigheid. Verder kennen we grondrechten die aan het menselijk individu een vrij domein toekennen, bijvoorbeeld een domein om vrijelijk een mening te mogen uiten zonder daarin te worden belemmerd door de overheid.

Negatieve ervaring

Het verbaasde mij tijdens mijn studie hoe gemakkelijk mensen dezelfde ideeën aannemen. Zij vinden allemaal dezelfde auteurs heel mooi. Of zij hebben allemaal bezwaren tegen bepaalde politieke ontwikkelingen. Kortom, ik ben gevormd door verbazing over het grote conformisme dat ik om mij heen waarneem. Daarover kan ik mij tot op de dag van vandaag verbazen: de grote politieke correctheid bij redacties van kwaliteitskranten. Of het feit dat alle strafrechtgeleerden opponderen tegen de nieuwe wetgeving ter bestrijding van terrorisme.

In de Europese grondwet mis ik een duidelijke uitwerking van het idee van de scheiding van kerk en staat. Niettemin denk ik dat het succes van het Europees project daarvan afhankelijk is. In het bijzonder wanneer Turkije mocht toetreden tot de Europese Unie.

★ Paul Cliteur is rechtsgeleerde, filosoof en hoogleraar aan de Universiteit van Leiden.

'Terugkeer en terugloosheid'

Nee, ik heb nog geen afgewogen oordeel kunnen vormen over de Europese grondwet. Er is nogal wat aan de hand in de wereld, hè, en dan heeft het doorworstelen van zo'n verdragtekst na die bijeenkomst van regeringsleiders in Rome niet echt prioriteit. Ik heb wel de preambule gelezen en ik trof daar weinig indrukwekkende zaken aan. Ik bespeur overigens een sfeer van algehele verdragsmoeheid in Europa, het Europese Verdrag voor de rechten van de mens (EVRM), burgerrechten, sociaal-economische en culturele verdragen, verdrag van Maastricht, over de uitbreiding van de EU, het Strafhof, Kyoto, kinderrechten. Het is een onoverzichtelijk zootje geworden en de nieuwe grondwet dient dat alles te ordenen.

Voor mij is de grondwet heel belangrijk. Zelf ben ik, zoals dat met een Germanisme heet, een grondwetpatriottist. In de grondwet worden elementaire zaken gewaarborgd als vrijheid, gerechtigheid, veiligheid. Cultuur en academische vrijheid worden geëerbiedigd. Maar binnen het gehele kader vind ik toch het EVRM het belangrijkste element, dat geeft als enige verdrag het recht aan individuen om staten aan te klagen, dat is uniek. Dat houd ik mijn studenten hier in Leiden steeds voor. Het kan als voorbeeld dienen voor Afrika, voor Latijns-Amerika, en hopelijk ook voor de Arabische wereld.

Oorsprong en moraal

Europa vertegenwoordigt voor mij een ideaal van vrijheid. Ik zie Europa ook als een mengeling van twee mythes, de joodse mythe van Abraham, de Griekse mythe van Odysseus. In deze laatste keert men altijd terug naar de oorsprong. Odysseus was een avontuurlijke, moedige, intelligente man en toch dat eeuwige verlangen naar terugkeer naar de geboortegrond. Europees vertaald: een terugkeer naar waarheid en gerechtigheid, naar menselijke waardigheid. Dat zie je nu in Oost-Europa na de val van het communisme, men wil wèg van de barbarij.

In de mythe van Abraham, in de abrahamistische cultuur, gaat het om de moraal. Abraham is de man van de beloften, van contracten. Steeds verder trekken, nooit terug, om onderweg beloften te maken voor de toekomst. Het ideale Europa is voor mij het evenwicht tussen terugkeer en terugloosheid, een woord dat ik zelf heb bedacht. Daarom trok Europa in de geschiedenis ook altijd op naar andere

werelddelen, Azië, Afrika, om die te exploreren.

Die grondwet nu is een belofte waarin een kader voor onze nieuwsgierigheid wordt geschapen. En natuurlijk moeten we straks die grondwet aanvaarden, we worden elkaars broeders.

Ik zou de waarden zoals in artikel 2 willen terugbrengen tot twee grondbeginselen, vrijheid en gelijkheid. Veiligheid is ook van groot belang, maar die is pas mogelijk indien de vrijheid is gegarandeerd. Rechtvaardigheid, tja, wat is dat? Dat moet steeds weer worden herontdekt, uitgebouwd. In wezen gaat het om drie fenomenen: menselijke waardigheid, vrijheid en democratie, en de rechtsstaat, de rest is een afgeleide. En daarbinnen is democratie de kern van de verdraagzaamheid.

Op persoonlijk vlak heb ik wat deze waarden betreft het meest te maken met de menselijke waardigheid. Ik heb op mijn zeventiende moeten vluchten uit Iran, Nederland heeft mij asiel verleend en heeft daardoor mij de kans gegeven mij in vrijheid te uiten. Ja, het is wel wrang dat ik in deze vrijheid juist ook nu en hier weer wordt bedreigd. Maar toch, die democratische vrijheid heeft Iran me nooit kunnen geven.

Daarom zou ik, als het er echt op aankomt, op de barricaden gaan voor waarden als democratie en mensenrechten. Wanneer die zó in de kern worden aangetast, hebben we als burgers de plicht daarvoor massaal op de barricaden te gaan, we hebben in de grondwet de belofte vastgelegd om die rechten, die waarden te beschermen. Die waarden, rechten van de mens en democratie, binden ons zeer sterk, ze zijn de uiterste begrenzing van de Europese samenleving, de Europese rechtsorde. Dat geldt voor alle Europese volkeren, Spanje, Portugal, Zweden, Polen, Nederland. Dat Franse wijn uit Frankrijk moet komen, pasta uit Italië, kaas uit Nederland, dat bindt ons niet, dat is Brusselse flauwekul. Wanneer echter een land in de Europese Unie die kernwaarden schendt, hoort het er niet meer bij, dat is essentieel.

Cultuur van overdracht

De waarden zijn voor de dagelijkse omgang met elkaar van groot belang. Neem de vrijheid van meningsuiting, zij dwingt streng religieuze mensen te aanvaarden dat ze bekritiseerd kunnen en mogen worden. En ze dwingt niet-religieuzen te aanvaarden dat er religies bestaan. Dan is er natuurlijk in Europa de fysieke vrijheid, vrijheid van bewegen, om vrijelijk in de auto te kunnen stappen en naar elders te reizen, essentieel!

De beleving van de grondwaarden is elders in Europa hetzelfde. Zeker, het strafrecht is in Spanje totaal anders dan hier, en in Groot-Brittannië ook, maar de basiswaarden zijn overal hetzelfde. Respect voor de medemens is overal hetzelfde, althans dat zou het moeten zijn. En zo niet, dan kun je altijd nog naar het Europese Hof voor de rechten van de mens stappen.

Op twee fronten moeten die waarden concreet gewaarborgd worden. In de eerste plaats via opvoeding en onderwijs. Door de burgers zelf, van de ene op de andere generatie. Wanneer die waarden alleen voor de eigen ik zou gelden, krijgen barbarij en egoïsme vrij spel. Als er geen cultuur van overdracht bestaat, dan is het afgelopen, dan heb je geen moer aan de grondwet. De tweede garantie moet geboden worden door een onafhankelijke, onpartijdige rechterlijke macht. Rechtshandhaving van de resultaten van de wetgevende macht, en de wetgevende macht dat zijn de burgers zelf.

Vrijheid

De waarden worden bedreigd omdat een deel van de wereld in onvrijheid leeft. Je hebt de vrije wereld, Europa, Noord-Amerika, Japan, Australië. Daartegenover de onvrije wereld, niet alleen in cultuur en ideeëngoed, ook in economisch opzicht. Dat deel van de wereld produceert terrorisme, concreet de politieke islam. Veel moslims in heel Europa hebben grote moeite met de vrijheid van meningsuiting, met het gelijkheidsprincipe van man en vrouw. Een andere bedreiging is dat nogal wat mensen daarover de mond houden, er niets over durven zeggen, en zij die dat wel doen, moeten worden beschermd. In Nederland, zoals ik nu, ja.

Ik denk dat de waarden het best Europees beschermd kunnen worden. Zie het EVRM, dat biedt een betere waarborg voor mensenrechten dan de nationale grondwet. Echter, omgang met mensenrechten is omgang met beperkingen: wáár moet wát ingeperkt worden, in de strijd tegen het terrorisme bijvoorbeeld.

Essentieel bij bescherming van de rechten van de mens is de plicht om de terrorist op te pakken, juist om die rechten van de grote meerderheid mogelijk te maken, te beschermen. Het is een proces dat nooit af is. Recht is een dynamisch fenomeen, anders zou het paradijs allang bereikt zijn.

Zoektocht

Om Europa vitaal, menswaardig te houden is meer sociale cohesie nodig. Onderlinge gemeenschapszin, geen stammenopvattingen,

gemeenschapsdenken met respect voor het individu. En door de rechten van de mens na te leven. Maar eigenlijk is elke oplossing, elk instrument, elk antwoord onvolkomen. Het is een voortdurende zoektocht, een eeuwige odyssee. Vragen stellen, daar begint de menselijke waardigheid. En voor behoud van de menselijke waardigheid mag je oorlog voeren. Menselijke waardigheid is ook iemand beveiligen opdat die zich politiek vrijelijk kan uiten.

Ik ben sterk gevormd door processen van onverdraagzaamheid. Eerst in Iran, de onderdrukking tijdens de sjah, later door Khomeini, en nu binnen Europa door de druk van de politieke islam. Maar hier in Nederland ben ik vooral in positieve zin gevormd, door democratie, vrijheid van meningsuiting. Helaas is deze de laatste tijd nogal in negatieve zin aan de orde, ik zie een toenemende onverdraagzaamheid, onveiligheid ook.

Wat ik persoonlijk mis in de grondwet? Weinig eigenlijk. Het is evident dat de Europese cultuur is gebaseerd op het joods-christelijk-humanistische gedachtegoed, maar ik weet niet of dat nou zo specifiek in de grondwet zou moeten. In de preambule wellicht, de grondwet is gegrondvest op Europese basisrechten. Wat we nu hebben, daarop moeten we ons maar concentreren. Daaraan hebben we de handen al vol genoeg.

★ Afshin Ellian is dichter, docent rechtsfilosofie aan de Universiteit van Leiden en Iraanse balling.

SYLVAIN EPHIMENCO

‘Ik ben heel emotioneel Europeaan’

Ik weet bar weinig van de grondwet en ik wil me er ook niet te zeer in verdiepen. Ik ben een fanatieke pro-Europeaan, bij mij rust een taboe op een eventueel ‘nee’ bij het referendum. Zoals er bij mij een taboe rust op alles wat een rem is op Europese integratie. Toegegeven, mijn kennis is oppervlakkig, ik ben meer een kosmopoliet, maar van Europa hoef je ook niet per se veel te weten, iedereen moet gewoon een dikke vette ‘ja’ stemmen bij het referendum.

Europa is voor mij vooral een gevoel, een absolute noodzaak om een sterk blok te vormen, een tegenwicht tegen het Amerikaanse blok. Ik ben doordeesemd met de Europese beschaving, vanuit alle windstreken. Mijn opa was een Spanjaard die naar de Oekraïne vertrok, mijn vader is een Oekraïner, die naar Algerije ging, toen nog Frans territorium. Daar ben ik geboren, en op mijn zesde jaar ben ik naar Frankrijk verhuisd. En nu woon ik al weer zo’n 27 jaar in Nederland.

Hoewel ik Fransman van geboorte ben, voel ik me door al die interacties geen Fransman, ik ben een Europa-fetisjist. Toen de euro kwam, kon je er overal mee terecht, in Italië, Duitsland, Luxemburg, overal. De euro, de Europese vlag, symbolen van een verenigd Europa, ja, ik ben absoluut pro-Europeaan. Europa is voor mij een ideaal. Ik doe veel aan sport, de vijfkamp voor veteranen, categorie 45 tot 50 jaar – ik ben overigens Europees vice-kampioen discuswerpen – en als ik dan in Duitsland ben, voor wedstrijden, dan geniet ik er zó van tussen al die nationaliteiten met al die verschillende horizonten, maar met één gemeenschappelijk band: Europa.

Een aantal jaren geleden herdachten Duitsland en Frankrijk gezamenlijk de Eerste Wereldoorlog, eigenlijk alle oorlogen die ze hebben uitgevochten. Die grote Helmut Kohl hand in hand met die kleine François Mitterrand, op het slagveld van Verdun, met tranen in de ogen. Ik heb dat zó gewaardeerd, het was meer dan symboliek, dat was echte vriendschap. Na al die oorlogen tussen de twee landen als Duitser zo met open armen in Frankrijk te worden ontvangen, ik vond dat als Fransman fantastisch. En bij de dood van de zoon van Kohl, was Mitterrand de eerste die Kohl belde. Die vreselijke geschiedenis te boven gekomen, dat is voor mij Europa. Ja, ik ben heel emotioneel Europeaan, meer dan rationeel. Ik wil bijna niks van de problemen van Europa horen of weten.

De waarden

Eigenlijk dekken de waarden in dat artikel 2 de hele lading, alles zit erin. Maar als ik er echt drie van belang zou moeten kiezen, zijn dat gelijkheid van man en vrouw, rechtvaardigheid, en solidariteit en pluralisme. Gelijkheid van man en vrouw staan echter voorop, die wordt anno nu danig op de proef gesteld door de islam, in het hele discours rond de persoon van Ayaan Hirsi Ali. Het is zaak om mannen op te voeden met die waarde, ze vormt de basis van elke samenleving. Als ik een vrouw met een hoofddoekje om drie meter achter haar man aan zie slossen, word ik woedend, dan zeg ik er ook wat van.

Het heeft alles te maken met verdraagzaamheid, met rechtvaardigheid ook. Eigenlijk zijn alle waarden terug te voeren op gelijkheid van man en vrouw. Dat is hét kenmerk van de Europese beschaving, de basiswaarde van iedere beschaving op aarde. Daarom gaat het zo slecht in de moslimwereld, ook economisch. Vrouwen hebben geen toegang tot de arbeidsmarkt en zo blijven de Arabische landen in cultureel en economisch opzicht ver achter. Dat is niet stigmatiserend, dat is het vertrekpunt van alles.

Waarden en normen van alledag

Dat gelijkheidsbeginsel tracht ik in alles in mijn leven toe te passen. Dat de vrouw buitenshuis werkt is volstrekt normaal, dat was in mijn gezin vroeger niet zo, moeder was thuis. Zonder volledige gelijkheid, beter gezegd gelijkwaardigheid, kom je niet in harmonie met jezelf. Je moet het wel concreet willen toepassen, iedereen is vóór non-discriminatie, maar er is een verschil met gelijkheid van man en vrouw. Dat gaat veel verder, en daar is dat spanningsveld.

Voor gelijkheid en vrijheid van meningsuiting zou ik op de barricaden gaan. Dat doe ik overigens nu al. Ik spreek mensen op straat aan, dat ze hun vrouw niet als hond mogen behandelen.

En wat de vrijheid van meningsuiting betreft, sta ik als schrijver steeds op de barricaden. Ik word in bepaalde linkse kring als schandelijk neergezet, door Geert Mak bijvoorbeeld, met zijn term ‘handelaren in angst’. Het is wrang dat mensen van links die de vrijheid zo hoog in het vaandel hebben, mij nu het meest willen beknotten. Kijk, zoals Theo van Gogh tekeer ging, met zijn ‘geitenneukers’ en ‘pooier van de profeet Mohammed’, daar ben ik het mee oneens, dat is onnodig.

Probleem van Europa is de instroom van grote groepen immigranten. Daar ben ik overigens voor; de essentie is evenwel dat je ze weet te verenigen rondom die kernwaarden uit artikel 2, dat er geen ruim-

te is voor orthodoxe bestrijders daarvan. Dat is de uitdaging: cohesie verkrijgen over die Europese waarden. Immigranten komen niet alleen uit economische motieven, ze zien Europa ook als de deur naar het geluk. Ze komen ook voor die waarden, waarden die onze dagelijkse omgang, ons onderling functioneren bepalen, die overal geldend zijn. Opdat we niet elkaars hersenen inslaan, niet meteen naar de wapens grijpen, vrouwen niet vernederen. In Europa is er hiermee de garantie dat hegemonie van een bepaald blok of een bepaalde bevolkingsgroep niet meer mogelijk is. Los van de ellende op de Balkan dan, maar die is ook goeddeels opgelost. Daarbij moet je strakke regelgeving en een flinke dosis bureaucratie vanuit Brussel maar op de koop toe nemen. Dat is nodig en onvermijdelijk, en een waarborg tegen herhaling van een bloedig verleden.

36

Waarden onder vuur

De waarden worden niet echt effectief bedreigd, maar waakzaamheid is wel geboden. Neem Frankrijk, de fundamentalistische alawisten die een ideaal van een radicale islamsamenleving nastreven. Een te tolereren minderheid, daar ben ik niet bang voor. Wel moeten we waakzaam blijven tegenover de geradicaliseerde minderheid, vooral ook omdat de moslimmeerderheid nogal gevoelig is voor identiteitsreflexen, groepsreflexen, de gelederen sluiten.

Bij de aanslag in Madrid met bijna 200 doden werden de waarden in de grond aangetast, bij de moord op Theo van Gogh, idem dito. Maar de weerstand is zo groot dat we de waarden wel blijvend moeten beschermen, met de hakken in het zand.

Na 11 september is er een nieuwe situatie ontstaan, een omwentelingsdenken, een rechtstreekse confrontatie met het terrorisme. In zoverre is er toch wel een bedreiging van die waarden. De gematigde krachten binnen de islam moeten een tegenwicht bieden. Het gedogen, het 'laissez faire' is verleden tijd.

Het is vreselijk om te zeggen, maar 'Madrid' heeft ons zeer geholpen. Pas als er bommen ontploffen, een kunstenaar vermoord wordt, schrikken we wakker. Er is nog een voordeel: de extremisten zijn te vroeg 'uit de kast gekomen', ze hebben nu een gezicht, ik noem het het 'Bin Ladisme'. En ze timmeren nu zó aan de weg dat de mensen zijn wakker geschud. Niet iedereen, nee, en dan moet ik weer aan Geert Mak denken.

De vitaliteit van Europa

Europa kan wel een stootje hebben. Zowel wat moslimfundamentalis-

me betreft als de dreiging van extreem-rechts. Dat laatste is trouwens een randverschijnsel. Jörg Haider in Oostenrijk, Le Pen in Frankrijk, het stelt niet veel meer voor. Europa moet wel waakzaam blijven, maar niet hysterisch reageren. Ik schaamde me voor de hetze in de Franse pers toen Le Pen bij de laatste presidentsverkiezingen de tweede ronde haalde tegen Chirac. Zelfs een Le Pen is onderdeel van de democratie, en die tweede ronde voor hem was te wijten aan het gerotzooi van links onderling. In die tweede ronde kreeg hij overigens amper twintig procent.

Ik denk dat Europa een betere garantie is voor de waarden dan de nationale rechtsstaat. Het gevaar van de suprematie van de nationale rechtsstaat is dat een land op eigen houtje besluiten neemt, dat een bepaald land opeens immigratiequota gaat invoeren.

Essentieel is een voortdurende discussie, een discours, debatteren op normaal, beschaafd niveau. Vrijheid, rechtvaardigheid, pluralisme, je vindt het allemaal terug in het instrument debat. Het debat moet niet ontaarden in scheldkanonnades, met termen als fascisme, vergelijkingen met nazimethoden zoals Geert Mak doet. Dan sla je de discussie dood, dat zijn kernwapens waarmee je alles vernietigt in het debat. Overigens ben ik niet voor een theologisch debat, zoals Hirsi Ali die pleegt te voren, we moeten het wel maatschappelijk houden.

Europa in eigen persoon

De onafhankelijkheidsoorlog in Algerije tegen de Fransen is bepalend geweest voor mijn leven, ook in Europees opzicht. Ik heb daar gezien hoe groepen in de samenleving die decennia goed met elkaar overweg konden, lijnrecht als vijanden tegenover elkaar stonden. De *pieds-noirs*, de Franse kolonisten, die absoluut niet inzagen wat er onder de Algerijnse bevolking broeide, die de fundamentele ongelijkheid niet wilden inzien, die hun eigen suprematie in stand wilden houden. Een totaal gebrek aan dialoog, aan discussie in een spiraal van geweld, waar later nog onverholven racisme bijkwam. Een identiteitsreflex, je wordt vijanden van elkaar, zelfs goede burens. Je zag dat later ook weer op de Balkan. In mijn jeugd heb ik toen die ommezwaai al gemaakt. Thuis kreeg ik daarover knallende ruzie met mijn ouders, ook *pieds-noirs*, die maar niet konden begrijpen en accepteren hoe ik achter 'die terroristen' kon staan. Dat heeft me sterk gevormd, ook in mijn Europa-opvattingen, in mijn Europese identiteit.

★ Sylvain Ephimenco is schrijver en columnist van Trouw.

37

ANTON GEESINK***‘Het sluipt erin’***

Ik ben er nog niet aan toe gekomen om mij die grondwet eigen te maken. Ik heb het ook te druk gehad met het werk dat ik doe voor de sport en de gemeenschap.

We zijn in een tijdperk waarin ‘eendracht maakt macht’ geldt. Dat denken in machtsblokken, ‘wij’ tegen China en Amerika, is voor mij onverteerbaar. Wat voor mij een goed uitgangspunt is, is dat je elkaar zult bijstaan in slechte tijden. Dan kan je denken aan tijden van oorlog, als een land wordt aangevallen, maar dat is wel het laatste. Ik denk aan dingen die dichterbij liggen, economisch moeilijke tijden. Neem bijvoorbeeld Duitsland dat nu met een hoge werkloosheid kampt. Je moet dan met elkaar een oplossing zien te vinden en als ander land niet profiteren van hun zwakke positie. Als dat de doelstelling is van de Europese Unie, kan je daar alleen maar blij mee zijn.

38

Naar Parijs

Vanaf 1951 ben ik Europeaan. Ik was 17 en deed voor het eerst mee aan de Europese kampioenschappen judo, in Parijs. Dat was toen, hartje winter met sneeuw en gladheid, nog een busreis van 17, 18 uur. Er deden zo’n 20 landen mee. Van de meeste deelnemers sprak ik de taal niet, maar je communiceert via de sport en ik voelde me thuis in dit Europa.

In de loop van de jaren kom je dan in andere steden voor interland wedstrijden, en spelenderwijs raak je vertrouwd binnen Europa. Je hebt er zelf geen erg in, zoals ik ook ongemerkt leerde hoe ik met de pers moet omgaan. Later merken mensen dan ineens op dat je dat zo makkelijk af gaat.

Ik ben nu op een leeftijd dat je het ook over de dood gaat hebben. Ik sprak laatst met een goede vriend over wat dat met je doet, en die zei, heel treffend, ‘het sluipt erin’. Dat treft goed hoe ik in het leven sta en zo is ook ‘Europa’ mijn leven binnengeslopen.

Ik vind Europa zoals ik het in het verleden heb meegemaakt ideaal. Alles ligt zo dicht bij elkaar in Europa. We hadden bij dit interview ook kunnen zeggen, laten we naar Brussel gaan en in anderhalf uur waren we er geweest. En dan hadden we door kunnen rijden naar Parijs. Vergelijk dat eens met Amerika, waar je uren reist en nog steeds in hetzelfde land en in dezelfde cultuur bent.

Of Europa zo blijft in de toekomst, dat weet ik niet. Ik maak me er geen zorgen om. Ik ga van het goede in de mens uit en ik geloof ook dat de leiders in Europa van mensen houden. Als je met dit perspectief aan Europa werkt, dan heb ik wel vertrouwen in de toekomst.

Democratie

We hebben het nu veel over integratie en ik merk dat ik nog steeds aan het integreren ben. Integratie heeft niet veel met taal te maken, dat je de taal kunt spreken en lezen. Het gaat om twee heel andere dingen; dat je houdt van het land waar je bent en dat mensen bereid zijn je op te nemen. Dat laatste geldt voor iedereen, er zijn ook Nederlanders die niet de gelegenheid krijgen te integreren, buitenlanders die hier komen staan daarin niet alleen. Ik ben een buitenstaander gebleven, heb ook ervaren dat ik niet opgenomen werd in de kring van ‘bestuurderen’. Mensen in de sportbesturen zijn verbaasd dat ik die hoge functie heb gekregen. Ik kan daarmee leven, ik heb hen ook niet nodig voor wat ik wil doen, noch voor mijn leven. Maar ik heb zo wel ervaren dat het voor iedereen belangrijk is dat je opgenomen voelt door de mensen om hem heen.

Als je het dan hebt over de waarden in artikel 2, dan is voor mij democratie het meest belangrijk. Al die andere waarden liggen in de democratie besloten. Als je alleen al ziet wat mensen op het spel durven zetten om een dictatuur om te zetten in een democratie. Mensen die zich voor democratie inzetten worden gemarteld en gedood. Voor de democratie moet je op de barricaden gaan.

Het verwerklijken van democratische normen en waarden moet je begeleiden, dat geldt voor de overheid en dat geldt ook voor besturen en organisaties. Zolang bestuurders en uitvoerders nog benoemd worden, ontbreekt er veel aan de democratie. Je moet niet mensen benoemen omdat ze bekend zijn of omdat ze jouw vriendjes zijn.

Wie schuif je dan naar voren? Dan kan je wel een gekozen burgemeester gaan instellen, maar is diegene wel geschikt voor zijn of haar taak? Als ik een penningmeester voor het bestuur van een bond heb, die voor 4 jaar benoemd wordt, ga ik meteen kijken of er uit de aangesloten verenigingen geschikte kandidaten als opvolger zijn, en dan zorg ik dat die mensen verder opgeleid worden om straks die taak over te nemen. Dan heb je ook goede kandidaten om uit te kiezen. Maar is er zoiets als een opleiding voor burgemeesters?

Straks wordt er een bekende Nederlander gekozen als burgemeester. Als die dan mislukt omdat hij bestuurlijk niets weet, zijn

39

mensen ook weer teleurgesteld en gefrustreerd. Je hebt dan een opleiding nodig als bindmiddel. Ik heb zelf geen hoge formele opleiding gehad, maar ik leer nog elke dag en ik draag kennis over aan anderen. Wat het belangrijkste is, is dat je geen angst hebt om iets van anderen aan te nemen. Je moet je eigen beperkingen kennen. Als ik iets niet weet, laat ik mij adviseren door specialisten. Daardoor kan ik beter functioneren. Daarom ben ik ook keihard in mijn oordelen. Ik vind dat het essentieel is elkaars fouten aan te wijzen. Het zijn je vrienden die je op je fouten wijzen.

Bijgoochmerds

Omdat ik zelf het voortouw neem in veel zaken, bied ik anderen de mogelijkheid solidair te zijn tegenover mij. Zij volgen en zijn dan solidair met de doelstellingen van iets dat ik in gang heb gezet, niet met mij als persoon.

Als ik in de krant lees of op tv zie en op de radio hoor dat iemand zegt: ik word gestimuleerd door die en die, dan weet ik meteen dat ik die persoon over een paar maanden in een belangrijke functie terug zie. Mensen worden altijd gestimuleerd door anderen met belangrijke functies, en die 'alte kamaraden' schuiven op een goed moment zo iemand wel naar voren. Dat is op zich niet zo erg, maar het zijn altijd de mensen die al zo veel hebben en die het aan niets ontbreekt. Het zijn wat we in Wijk C in Utrecht 'bijgoochmerds' noemen, mensen die iets doen en denken dat anderen het toch niet in de gaten hebben.

Als je zo in besturen handelt, krijg je weinig vertrouwen in de politiek en de leiders van dit land. Die leiders schermen met democratische principes maar controleren zelf niet of die principes in acht worden genomen. Het kan niet dat organisaties die subsidie ontvangen geen democratische principes toepassen en bestuursleden bij acclamatie benoemen in plaats na geheime stemming. Democratie is waar het volgens mij om draait en die moet je in Nederland, in Europa en in heel de wereld beschermen en bevorderen.

Respect leren

In andere landen wordt ik met respect benaderd als super judoka; ik ben de enige 10de Dan in de wereld, heb een eredoctoraat van een Japanse universiteit.

Respect leer je al vroeg, kinderen verdienen daarom veel meer aandacht. Iedereen moet zich realiseren dat er heel wat voor nodig is goede mensen op de wereld te zetten. Ouders moeten weten dat

zij het fundament zijn voor de toekomst.

Je kan dat niet opdelen, zeggen thuis ben ik de baas en op straat moeten anderen maar waken. Je neemt verschillende etappes als je opgroeit. Het gezin is het begin, de basis. Na de kleine kring thuis volgt dan de school, later clubs en verenigingen. In al die etappes moet je leren jezelf te vragen wat jij voor de maatschappij en voor het land kunt doen.

We zijn te weinig trots op Nederland. Hoeveel mensen kennen nog de woorden van het Wilhelmus? Die zaken moet je van thuis meekrijgen, want als je het later van een ander leert, blijft het vreemd, iets van buiten.

Respect voor elkaar is belangrijk voor een gezonde maatschappij. Iemand lijdt eronder als hij of zij beledigd wordt. Satire is leuk, maar het wordt anders als je elke keer dezelfde persoon pakt, onder het mom van vrijheid van meningsuiting. Dan wordt het reputatiemoord. We hebben wel straffen als je iemand fysiek vermoord, niet voor verbaal iemand 'vermoorden', hoewel dit vele malen erger is voor de persoon in kwestie en zijn omgeving, het houdt jaren aan en blijft eeuwig aan je kleven.

Je dient de menselijke waardigheid het best als je leeft zoals alle miljoenen Nederlanders en Europeanen, ieder met je eigen geheim-pjes.

★ Anton Geesink is Olympisch kampioen judo (Tokyo 1964) en lid van het Internationaal Olympisch Comité.

GEERT VAN ISTENDAEL***‘Ik wantrouw een Europa dat meteen begint de eigen hoofdstad te vernielen’***

Ik heb het boek met de tekst van het Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa – een grondwet als zodanig is er nog niet – helemaal gelezen. Ik moest me voorbereiden op een radiodebat met onder anderen Jean-Luc Dehaene, de vice-voorzitter van de Europese Conventie en die is heel scherp in het debat, die heeft de tekst van begin tot einde in zijn hoofd. Dan moet je weten waar je over praat.

Later nam ik ook deel aan een debat met het oog op het referendum dat in België over de grondwet zal worden gehouden. In België maken we spaarzaam gebruik van het referendum, de laatste keer, met de ‘koningskwestie’ leidde het bijna tot een burgeroorlog. Maar nu is het goed dat er een referendum komt, want die grondwet deugt niet.

Wie zou tegen de waarden uit artikel 2 kunnen zijn? Ik sta achter allemaal, ik denk dat rechtvaardigheid en solidariteit het meest centraal zijn. Maar meteen na dit artikel volgt artikel 3, waarin gezegd wordt dat de Unie een vrije markt biedt en volledige werkgelegenheid nastreeft. Die twee gaan niet samen. De markt heeft geen belang bij volledige werkgelegenheid; onder het communisme met volledige werkgelegenheid was er geen markt. Een markteconomie is onmisbaar, maar men onderschat heel sterk het echte karakter van volledige werkgelegenheid.

Buurman Europa

Ik zit met mijn neus bovenop de Unie, zij is mijn buurman. Ik woon in Brussel op een kattensprong afstand van de kantoren van de Europese Unie. Ik wantrouw een Europa dat meteen begint de eigen hoofdstad te vernielen. Wat en hoe er in Brussel gebouwd wordt, is natuurlijk uiteindelijk de verantwoordelijkheid van de Belgische overheid, de Europese Unie zelf wijst wel heel makkelijk de eigen verantwoordelijkheid af. Een van de mooiste wijken van Brussel is gesloopt voor al die kolossen die er nu staan.

Veel principiëler is dat de Europese instellingen te weinig democratisch zijn, dat wordt ook in de nieuwe grondwet niet verbeterd. Ten derde, de EU staat een ultra-liberale politiek voor die ik verwerpelijk vindt. Ik ben tegen privatisering omdat dat zaken kapot maakt

ten voordele van enkele zeer grote bedrijven. Hoe kun je nu nog verkondigen dat het spoor geprivatiseerd moet worden, terwijl in Groot-Brittannië duidelijk is geworden dat dat niet deugt. Het spoor daar is op sterven na dood, terwijl in Frankrijk, waar het het meest verstaatst is, goed werkt.

Europa staat voor eenheid in verscheidenheid, dat is een ideaal dat in het klein in België verwezenlijkt is. Een klein werelddeel is verscheurd geweest door oorlogen en vindt nu een eenheid, waar al die verschillende talen en culturen met open grenzen naast elkaar leven.

Ik ben altijd een voorstander geweest van de toetreding van de landen uit Midden-Europa, die we vaak verkeerd aanduiden als Oost-Europese landen. Europa is een moderne voortzetting van de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie. Dat is een idee dat ik al vrij vroeg heb opgedaan tijdens mijn reizen door die landen. Er is, en ik spreek van 1985 toen ik door Oost-Europa reisde, een heimwee naar Keizer Franz Josef die in 1916 overleden is. In Kroatië denkt men nog verder terug, aan Maria Theresia. En dat ondanks de onderdrukking die er ook geweest is, zoals bijvoorbeeld in 1848 in Praag.

Solidariteit

Zal ik op mijn oude dag nog op de barricaden staan? Ik loop daar alleen maar in de weg. Ik sta wel op de papieren barricaden, met het geschreven woord. Als onze georganiseerde systemen van solidariteit, ziekteverzekeringen, werkloosheidsuitkering enzovoort, worden afgebroken, zou ik op de barricaden gaan. We hebben allemaal de bescherming van een maatschappelijk systeem van solidariteit nodig. In België zijn die zaken overigens niet concreet bedreigd zoals dat vandaag wel in Nederland het geval is.

In België zie ik een bedreiging van de pluraliteit en de verdraagzaamheid. Recent heeft het Vlaams Belang de drie grote stadschouwburgen in Antwerpen, Brussel en Gent aangevallen op hun programmering waarin zij openingen maken naar andere culturen. Die schouwburgen staan voor een culturele pluraliteit. Tegen die aanval heb ik als voorzitter van een groot internationaal theaterfestival in Brussel een verweer geschreven.

Waarden als humus

We gehoorzamen lang niet altijd aan die waarden, we zijn niet altijd solidair, er is discriminatie. We voelen ons niet erg door die waarden gebonden.

Verbinden die waarden ons? Zij waren zeker een bindmiddel in Europa. Nu zie je in de ex-communistische landen een afkeer van alles wat naar collectiviteit riekt. Zij richten zich op de Amerikaanse waarden, ook onder invloed van ex-emigranten die met geld en zendingsdrang teruggekeerd zijn uit de Verenigde Staten. Zij zouden zich meer bij het Rijnlandmodel moeten aansluiten dat de binding vormde voor de eerste landen van de Unie, in plaats dat wij ons gaan richten op het Amerikaans model.

Die waarden zijn de humus waarop daden groeien. Het is natuurlijk vervelend als iemand steeds met die waarden bovenin de vlag op je af komt. Maar als je de basiswaarden wegneemt, heb je een andere omgang. In de VS is solidariteit nauwelijks georganiseerd, alleen als private liefdadigheid. In eigen land zie je ook verschillen. In Wallonië is er een onuitgesproken, hechtere solidariteit in de maatschappij en de omgang dan in het individualistische Vlaanderen.

De grootte van een land speelt ook een rol. Als Belg in Frankrijk merk je meteen dat je in een groot land bent. Patriottisme kan natuurlijk niet in de Europese grondwet staan. Patriottisme is Belgen vreemd, andere landen kennen dat meer.

Ik voel mij overal thuis in Europa. Ook bijvoorbeeld in Frans Canada. 'Daar zou ik makkelijk kunnen wonen.' In dat zinnetje liggen een heleboel waarden besloten die je herkent. Als je een tijdje in een of ander buitenland woont en werkt, ga je natuurlijk wel verschillen zien, dan begint een aanpassingsproces.

Organiseer de pluraliteit

Solidariteit wordt gewaarborgd in het systeem van sociale zekerheid. Daarvoor kun je geen private verzekeringen nemen, die zijn niet solidair.

De pluraliteit die er op straat is in Brussel, tientallen nationaliteiten, waardeer ik zeer. Het is wel nodig dat je pluraliteit in de maatschappij organiseert. De verzuiling is één manier geweest om dat te doen. Nu staan we voor de taak een nieuw onderdeel in de maatschappij, de islam, te organiseren. In België krijgen de bedienaars van de eredienst vanwege de staat een toelage. Daarmee heeft de staat ook enige controle op wat die mensen verkondigen. De islam is een heel decentrale godsdienst en het is goed dat er nu een zogenaamde Islam-executieve gekozen wordt in België waarmee de regering een aanspreekpunt heeft voor de islam.

De kunst heeft ook een rol en die moet ruimte krijgen dat daarin een pluralisme kan opbloeien. De kunstenaar kan iets zichtbaar ma-

ken van de samenleving, iets dat er nog niet is of iets dat verborgen blijft. De kunstenaars moeten de vrijheid en de ruimte krijgen dat te ontdekken en te presenteren. Dan vindt dat later wel zijn weg in de samenleving.

Modern fascisme

Die waarden worden stuk voor stuk bedreigd. Solidariteit wordt bedreigd. De nieuwe landen hebben er geen boodschap aan. Het milieu wordt bedreigd; ecologie staat niet in artikel 2 genoemd. Verdraagzaamheid is een punt. In de Baltische staten is er veel ruimte voor rechts, weinig voor links.

Eén land verontrust mij: Italië. Het was indertijd het eerste fascistische land. Nu wordt het ook het eerste hypermoderne fascistische land. De premier heeft ook de kranten in handen en manipuleert de verkiezingen zonder dat er juridisch iets tegen is te doen. Het parlement in Rome is bijna een soort Volkskamer geworden zoals die er in de DDR was. Een bloeiende economie kan heel goed met zo'n regime samengaan. Maar dan is die economie niet op de waarden gebaseerd die we in Europa hoog willen houden.

Waarborgen

De waarden waarborg je zowel op Europees niveau als in de nationale rechtsstaten. De rechters in de verschillende landen moeten hun onafhankelijkheid houden. Een structuur van gescheiden staatsmachten is er wel op Europees niveau, maar in afzonderlijke landen heeft justitie een oudere traditie.

Even belangrijk zijn de maatschappelijke voorwaarden: georganiseerde solidariteit en een georganiseerde vrije markt – dus niet een ongebreidelde markt. Je hebt een goed ondernemersklimaat nodig omdat de markt in bepaalde zaken beter voorziet.

Een maatschappelijk middenveld hoort erbij, niet alleen vakbonden, maar ook allerlei kleine verenigingen en vrijwillige verbanden zoals sportclubs, bonden voor gepensioneerden, ouderraden op scholen enz. Een gezonde samenleving heeft in die maatschappij een balans van anonimiteit en intimiteit.

Nu is er veiligheid in Europa, maar het terrorisme is nooit ver. Dat je in de tram kunt zitten zonder te ontploffen, is natuurlijk essentieel. Daarvoor zijn zware maatregelen nodig, ik ben niet naïef.

Er is een mooie Brabantse uitdrukking over mensen die een ander ongegeneerd uitschelden: 'Ge moet 'ne mens zijn'. Je moet een basisfatsoen hebben. Er zijn dingen die je niet doet met mensen. Dat

het gaat om een diep menselijke bewogenheid kun je pas zien in heel extreme omstandigheden, bv. bij mensen die zich verzetten tegen de nazi's.

Het gaat ook om kleine dingen: hoffelijkheid, elkaar helpen iets te dragen – heel gewoon in Marokkaanse buurten hier in Brussel, bijvoorbeeld, waar mensen je ongevraagd helpen als je iets zwaars moet tillen.

Sale Flamand

In mijn vroege jeugd, zo tussen mijn 7de en 15de jaar, was ik de *sale Flamand*, de 'vuile Vlaming' voor de Franssprekenden. Ook de beter gesitueerde Vlamingen spraken Frans, en men liet merken dat men neerkeek op hen die Nederlands spraken. Men sprak Vlaams met de dieren en knechten, zo was de uitdrukking. De sociale taalgrens was heel schrijnend in mijn jeugd. Ik hou van de Franse taal en de Franssprekenden, maar ik ben altijd alert geweest voor dit soort zaken. Ik heb geen rancune, maar je moet weten hoe het ooit geweest is en dat gebruiken. Het maakt mij nu speciaal gevoelig als mensen 'vuile Marokkaan' roepen en buitenlanders niet in dienst nemen. Vlaanderen kan wat meer verdraagzaamheid gebruiken.

Daarnaast heeft de streng-katholieke opvoeding een rol gespeeld. Ik ben milder geworden sinds ik later jezuïeten heb ontmoet die ook anti-clericaal zeiden te zijn. Tegenover dat monolitische rooms-katholieke idee zie ik liever een Nederlands dorp met vijf verschillende kerken. Die strakke opvoeding maakt mij nu alert op pluraliteit en de mogelijkheid dat mensen voor hun mening kunnen uitkomen. Positief is ook dat ik discipline meegekregen heb en dat helpt in je leven.

★ Geert van Istendael is schrijver en dichter.

JERNEY KAAGMAN

'Is dit het begin van iets beters, of wordt het meer en meer een martelgang?'

In de Europese grondwet zijn grondgedachten zoals gelijkheid van personen en vrijheid van meningsuiting vastgelegd. Niets anders dus dan al in de grondwetten van de lidstaten staat. Het moet kennelijk worden vastgelegd en geharmoniseerd, opdat alle burgers in Europa het over hetzelfde hebben. Ook de democratische regels ten aanzien van de Europese Unie worden in dit verdrag geregeld. Het is natuurlijk reuze makkelijk dat we nu allemaal met dezelfde euro betalen, al zal het nog een tijd kosten voordat iedereen weet wat de waarde is van hetgeen hij koopt. Er zijn overigens ook nog steeds Fransen die terugrekenen naar de *ancien franc*, die bestond tot 1968. Zoals wij nog lang zullen terugrekenen naar de gulden.

De grenzen, de markt en de cultuur

Ik zie de idealen van Europa vooral praktisch. Beginnend bij de Europese Gemeenschappen is de Europese integratie vooral langs de weg van de bevordering van het vrije handelsverkeer tot stand gekomen. Het ideaal van Europa lijkt toch te zijn een grote economische macht te vormen als antwoord op Amerika. Het zou nog mooier zijn als we elkaar ook cultureel zouden kunnen bevruchten. Een vrachtwagen met inhoud gaat echter nog steeds makkelijker de grens over dan een muzikant en zijn muziek: op het terrein van de kunsten is er nog een groot probleem. Eén Europese muziekmarkt dat zou ideaal zijn. Wij van Conamus moeten ons in het belang van onze muziek tegen Europa aan bemoeien, omdat er nog zoveel drempels te slechten zijn. Het belastingstelsel in Europa is niet geharmoniseerd. Een Amerikaanse muzikant die door Europa toert verkeert daardoor vergeleken met een Europese muzikant in een betere concurrentiepositie. Het is ook moeilijker om tot één markt te komen door de vele verschillende talen die binnen Europa gesproken worden. De Amerikanen hebben één markt, ook door hun gezamenlijke taal.

Wij moeten binnen Europa nog elke grens veroveren. Daarentegen zie je in Europa een fenomeen als 'Kaisers Orchestra' opkomen, die zingen in Noors dialect. Die muziek is zo eigen dat het kennelijk de taalbarrière overbrugt en toch overtuigt. Wij zouden in Europa ook voor de muziek één markt moeten opbouwen. De Anglo-Amerikaanse muziek kunnen we nu eenmaal niet bij de grens tegenhouden en

dat moeten we ook niet willen. Wel moeten we tegenwicht bieden en daarvoor is het belangrijk de circulatie van muziek binnen Europa te stimuleren. Alleen dan is er voor muziek uit alle lidstaten een markt die van betekenis is. Zeker voor de kleinere lidstaten, zoals Nederland, is hiermee een groot cultureel belang gemoeid.

Frankrijk ziet zijn belang heel goed. President Chirac heeft zijn minister van Cultuur de opdracht gegeven een festival te organiseren, waarop rockbands, één uit elk van de 25 lidstaten, zullen optreden, waarna een feestelijk onthaal op het Elysee zal volgen en de president hen persoonlijk de hand zal drukken. Dit alles moet je zien als voorbereiding op het referendum over de Europese grondwet in Frankrijk. Frankrijk is zich zo goed bewust van de betekenis en de waarde van cultuur.

48

Waarden

De waarden in artikel 2 lijken toch gebaseerd op het Franse *liberté, égalité* en *fraternité*. Dat zijn ook de belangrijkste waarden. Van huis uit heb ik meegekregen dat vrijheid het allerbelangrijkste is. Mijn vader heeft vrijwel de gehele Tweede Wereldoorlog gevangen gezeten. 'Altijd gaan stemmen', al is het maar omdat zoveel mensen voor het recht daarop zijn gesneuveld. Hij heeft mij bijgebracht dat als je niet kunt uiten wat je denkt dat het allerergste is wat een mens kan overkomen, ook al kun je tussen je oren natuurlijk altijd nog denken wat je wilt. Tegelijkertijd heb ik altijd heel goed beseft dat, uit oogpunt van innerlijke beschaving, wat voor in de mond rolt, niet altijd ook uitgesproken hoeft te worden. Beledigende taal en grofheid komen de samenleving niet ten goede. Als we over waarden hetzelfde denken, dan bindt dat. Maar als we in wij en zij denken en het ene kamp heult samen en het andere ook, dan bindt dat zeker niet. Ik vind het heel erg dat Van Gogh het zwijgen is opgelegd. Je mening opleggen aan een ander met dwang of terreur, dat reken ik tot bedreiging van de grondrechten. Zelf zou ik tien keer nadenken voor ik überhaupt de barricaden op zou gaan, maar toch, voor vrijheid van meningsuiting en voor de rechtsstaat zou ik het uiteindelijk wel doen. Ook vrijheid van geloof is belangrijk, in die zin dat een ieder mag geloven wat hij of zij wil, zolang mij niet wordt opgelegd iets anders te geloven dan ik zelf wil. We moeten niet terug naar de kruistochten. Ook moslims moeten zich aanpassen aan de wet die hoort bij onze rechtsstaat.

Door de oorlogservaringen van mijn vader kreeg ik een aantal waarden met de paplepel ingegoten. Gewaarschuwd ben ik. Als het even verkeerd gaat is het laagje beschaving zo dun, dat je ervan

schrikt wat er bij de mensen naar boven komt. Je moet dus oppassen met alles te zeggen want als het tij omslaat, ben je de eerste die wordt gepakt door mensen die de pest aan je hebben. Er ligt door mijn opvoeding een taak bij me: om te waken voor de vrijheid. Ook heb ik door de honger in de oorlog van mijn ouders meegekregen dat je je bord leeg eet. Er werd dan ook gewezen op de hongerende kinderen in de Derde Wereld. Ik gooi nog steeds nooit eten weg.

Taal

Een taal goed spreken, dat is belangrijk. Het kennen van de werkelijke inhoud van begrippen, het wegen van de waarde daarvan, dat alles is een voorwaarde om elkaar goed te kunnen begrijpen. Dat geldt al binnen je eigen land en des te meer in Europa. In Brussel wordt dat trouwens goed begrepen want zie de aantallen tolken die daar in actie komen als er een of andere Europese vergadering is. In het elkaar kunnen verstaan wordt een ongelofelijke financiële investering gedaan. Eigenlijk zouden we om elkaar in Europa goed te kunnen begrijpen allemaal weer Latijn en Grieks moeten leren. Hoeveel preciezer is het Grieks in de benoeming van begrippen, waarvan wij nauwelijks meer weten hoe deze te omschrijven. Binnen eigen land zie je ook hoe taal evolueert. Rappers, met name tweede generatie Turken, Marokkanen en Surinamers, spreken een soort slang, een mengtaal van Nederlands met specifieke elementen uit de eigen taal, met een eigen accent van het Nederlands en doorspekt met Engelse termen. Uiteindelijk ontstaat daardoor weer een nieuw soort Nederlands. Het is zo belangrijk onderwijs in vreemde talen te krijgen. Het is heel vreemd dat juist dat is afgeschafte in het onderwijs.

Rechtsstaat

Ik heb vooral de lidstaten van de Europese Unie van het eerste uur bezocht, de starters. Ik zie eigenlijk geen verschil in waarden en dat komt omdat ook daar democratische rechtsstaten fungeren. Europa bestaat inmiddels uit 25 landen en het zal er toch op moeten uitdraaien dat rechtsregels op elkaar worden afgestemd. Als je een markt hebt voor handelswaar zul je ook een markt voor rechtspraak moeten hebben. Rechters kijken sowieso al naar het recht zoals dat in andere Europese landen worden gesproken. Daarbij is er natuurlijk wel een verschil tussen grote en kleine zaken. Recht dient gesproken te worden zo dicht mogelijk in de buurt van waar het zich afspeelt. Een gezonde samenleving kan alleen worden verkregen en behouden door wetten te handhaven. Het moet niet zo zijn dat de grootste bek

49

gelijk krijgt, want dan maak je de weg vrij voor anarchie. Cultuur is trouwens ook cruciaal voor de samenhang in de samenleving. De vrije pers moet ruim baan krijgen, opdat de burgers geïnformeerd zijn. Ook in dienst van begripsverbetering tussen landen en culturen is dit van groot belang. Hoe rijk we zijn en wat een rechtsstaat betekent, begrijpen we vooral doordat we ook informatie uit andere landen krijgen. Onze verworvenheden zijn ons niet aangewaaid.

Investeringsen

Ik heb mijn twijfels over dit Europese project. Om te beginnen hebben we geen gezamenlijke taal en geen gezamenlijke achterliggende traditie. Nederland draagt financieel relatief veel bij aan het vehikel Europa. Ik heb er een hard hoofd in met al die nieuwe staten erbij. Nederland kenmerkt zich door zijn vele verenigingen en stichtingen. Europa kan je zien als een grote vereniging. Maar als je dat beeld doortrekt dan zie je dat de EU vooral overeind blijft door fusies, overnames en nieuwe overkoepelende organen. Door jezelf steeds uit te breiden, zorg je dat je aan de top blijft. Dat is in mijn ogen het spel dat Frankrijk binnen Europa speelt. Nu met 25 landen bij elkaar zou dit project ook kunnen ploffen.

Ik kijk naar de moeite die mijn organisatie doet om binnen Europa iets voor elkaar te krijgen. Na zes jaar duwen en trekken hebben we vier Europese pilot-projecten binnengehaald, waaronder het European Tour Support Plan voor Europese muziekgroepen. Ik heb gemerkt dat beslissingen vaak van toevalligheden aan elkaar hangen: wie is er als de beslissingen worden genomen juist wel of niet bij betrokken, of stomweg aan- of afwezig. Het speelt zich af boven je hoofd en steeds verder weg. Dan vraag ik me wel eens af of we op deze manier vooruit gaan en of we nog even moeten doorbijten door de bureaucratische brij. Of dat de berg problemen waar we doorheen moeten steeds groter wordt en de investeringen onverantwoord beginnen te worden in verhouding tot wat het oplevert. Ik twijfel dus of de Europese integratie het begin is van iets beters of dat dit toch steeds meer een martelgang zal worden over steeds meer schijven, waarbij de moed je wordt ontnomen.

★ Jerney Kaagman is directeur van Conamus en jurylid van het tv-programma 'Idols'.

In de jaren zestig en zeventig was zij zangeres van de internationaal bekende popgroep 'Earth and Fire'.

MARIWAN KANI

'Europa was een lichtpunt vanuit ons donkere dorp in Irak'

Wat me het meest is opgevallen, me heeft gestoord eigenlijk, is die discussie over God en christendom in de grondwet. Ik zie in Europa een toename van religieuze sentimenten, hang naar de joods-christelijke wortels van de Europese beschaving. De Europese grondwet is een belangrijk project en ik ben enorm blij dat Frankrijk er voor heeft gezorgd dat die verwijzing naar de joods-christelijke wortels niet in de grondwet is gekomen. Daardoor is het uitgestegen boven provincialisme. De Europese identiteit is gebaseerd op politieke principes, niet op één specifieke cultuur.

Principes als vrijheid, die je niet los kunt zien van een koloniale achtergrond, als gelijkheid, die niet los te zien is van strijd tegen slavernij, strijd om gelijke rechten voor vrouwen. Europa is een deel van de wereld waar deze begrippen kunnen worden geconcretiseerd, maar Europa moet ze niet claimen als zijnde haar wortels, dat is me te eurocentristisch.

Idealen

Toen ik acht jaar was, heb ik voor het eerst van Europa vernomen, het woord Europa gehoord. Dat was in ons dorpje op het Koerdische platteland in Irak, vlakbij de Iraanse grens. Ik hoorde het in een gedicht van mijn opa. Europa was een lichtpunt vanuit ons donkere dorp waar we toen leefden. Mijn opa zei: we hebben de diepe zee ontdekt, maar ook de hemel ontdekt. En dat was Europa, een symbool van vooruitgang, van een beter leven. Uiteindelijk is mijn opa een socialistisch dichter geworden, met idealen als gelijkheid en solidariteit en met een enorme haat-liefde verhouding tot Europa, ten slotte was Engeland de bezetter van Irak. Maar de houding van de huidige imams zou hem geheel vreemd zijn, dat virulente anti-Europeanisme vooral. De universeel geldende waarden van Europa zijn heel belangrijk voor de oudere generatie.

Ik vind de waarden in artikel 2 allemaal even waardevol. Ze zijn cruciaal voor een menswaardig bestaan. Het is een organisch geheel, het is onmogelijk de waarden van elkaar te scheiden, de ene waarde vult de andere aan. Het geheel vormt een compleet wereldbeeld.

Schuld

Wat ik mis in die opsomming van waarden is het schuldbesef, de verantwoordelijkheid voor wat Europa in de afgelopen twee eeuwen heeft aangericht. Europa was al die tijd hoofdrolspeler in de koloniale periode, gecreëerd door de Fransen en Engelsen in de vorige eeuwen. Nu is niet alles in Irak, waar ik zelf vandaan kom, schuld van de Europeanen, maar de onderhuidse problematiek is wel door Europa geïnspireerd. Dat had ik graag terug willen zien in de grondwet. In elke geval niet het joods-christelijk-humanistische principe, dan zou ik buitengesloten zijn. Ik zou me geen Europeaan meer kunnen voelen.

Ik kom uit een gebied waar al deze waarden met de voeten werden getreden, waar het woord 'democratie' alleen maar gold voor de briljante leider. Deze waarden moeten nu ook binnen Europa beschermd worden tegen groepen die ze willen aantasten, en dan doel ik op mensen die de koloniale superioriteit van het Westen, van de Europese cultuur boven alles stellen. De populisten.

Zelf ben ik in 1993 naar Nederland gevlucht. Toen was hier de discussie al gaande over de botsing van culturen, over de multiculturele samenleving. En wat je nu ziet is een verrechtsing van links, links is reactionair geworden, reageert slechts op wat er te rechterzijde te berde wordt gebracht, grijpt terug op vroeger, de 'goeie ouwe tijd'. Ze heeft geen eigen taal of boodschap meer. Zie je ook in het Midden-Oosten. Sinds de Iraanse revolutie van 1979 tegen de sjah heeft links het religieuze jargon van rechts overgenomen. Belangrijke marxisten in het Midden-Oosten zijn nu allemaal islamisten geworden.

Keuze

De waarden in artikel 2 hebben geen barricaden nodig. Wat wel nodig is, dat is verbeelding, discussie, historisch besef, kritische rationaliteit. Op het moment dat het in je opkomt om voor die waarden, welke dan ook, op de barricaden te gaan, zijn de waarden al verdwenen, gesneuveld. We hebben immers niks anders dat ons bindt dan die waarden. We hebben geen keuze, tenzij onder dwang. De vraag is: kiezen we voor dwang die ons bindt, of voor de waarden die ruimte scheppen om met respect met elkaar om te gaan. We leven in een tijdperk waarin iedereen met een ander te maken heeft. De waardigheid van menselijke verhoudingen staat daarbij voorop.

Het belang van de waarden en normen is bescherming tegen extremisme, zowel van links als van rechts. Tegen het populisme en het fundamentalisme die onze menselijke omgang, onze contacten ont-

regelen. Deze waarden moeten er voor zorgen dat El Moumni en Pim Fortuyn geen kans krijgen. Oké, Fortuyn is vermoord El Moumni niet, maar in elke migrant schuilt een El Moumni, en in elke Nederlander schuilt een Fortuyn. En in Irak, zeg ik uit ervaring, schuilt in elke Irakees een Saddam Hoessein. Het belang van de waarden is om die af te stoppen, onschadelijk te maken.

Ik ervaar de waarden niet anders als ik elders in Europa ben. Ze zijn onderdeel van mijn psyche, van mijn persoonlijk leven geworden. Je neemt ze overal mee naartoe, anders ben je een grote leugenaar, een bedrieger. En de eerste die je daarbij bedriegt, dat ben je zelf. En als ze ergens niet gelden, deugt er iets niet in de omstandigheden. Zo is vrijheid in het Irak van Saddam Hoessein fundamenteel anders dan vrijheid in Amsterdam. Zelfs nu, in Amsterdam is het makkelijker en veiliger om in een dronken bui Balkenende te beledigen dan in een dronken bui in Koerdistan Barzani te beledigen. In Europa is het veel gemakkelijker om die waarden na te leven.

Toch zie je nu al in het Irak van post-Saddam al meer van deze waarden doordringen. En ook in Jordanië en in Egypte. Je ziet, die waarden zijn niet exclusief Europees. Ze zijn universeel, en een resultante van de Tweede Wereldoorlog. Maar geschiedenis is universeel, je mag je niet op één werelddeel concentreren. Eurocentrisme is net zo fout als het narcistisch eigenbeeld in de moslimwereld, het Arabisch centrisme.

Het belang van die waarden moet constant worden benadrukt. Mensen met de neus op dat belang, die geldigheid drukken. Via onderwijs, op de basisschool al, via de media, in de politiek, het moet een dagelijks handelen zijn. De waarden hebben vierentwintig uur per dag bescherming nodig, en ondersteuning.

Vrijheid blijheid

Sinds 11 september staan de waarden voortdurend onder druk. Je kunt parallellen trekken met de jaren dertig, de nazi's krijgen weer voet aan de grond, de ideeën van extreem-rechts maken onderdeel uit van de politieke cultuur van nu. Overal zie je de Pim Fortuyn en de El Moumnis. De vrijheid blijheid van de jaren zeventig is definitief voorbij, daarom zijn die waarden nu zo essentieel, daarom is die grondwet nodig.

De waarden en grondrechten kunnen het best gewaarborgd worden binnen Europees verband. Dan ben je gedwongen binnen een breder kader van etniciteit te handelen, breder dan een nationaal platform. De nationale cultuur en politiek, het nationale project is al-

tijd zeer homogeen en beperkt. Het Europese project ontstijgt die engheid van nationale mythes en fixaties van de individuele staten.

De leefbaarheid binnen een verenigd Europa kan deze dagen niet zonder een groter inlevingsvermogen. De samenleving bestaat niet meer uit harmoniserende contacten, simpelweg 'de boel bij elkaar houden', lukt niet meer. Het is een constant proces van botsingen en conflicten. Mensen zoeken erkenning.

De vergroting van die vitaliteit is een maatschappelijk project, geen politie- of justitiewerk. Er is een bijdrage nodig van ieder individu. Dichters, schrijvers, kunstenaars moeten zich actief opstellen, moeten zich roeren. Meer blauw op straat is alleen nodig om mensen als Mohammed Boyeri op te pakken.

54

Pijnlijk simplisme

Ik heb het totalitarisme onder Saddam Hoessein meegemaakt, aan den lijve ondervonden. Macht en geweld was gepenetreerd in alle hoeken en gaten van het persoonlijke leven. In Europa, in Nederland heb ik vrijheid ervaren, echter, na 11 september heb ik behoorlijk wat psychische schade opgelopen. Zelfs fysiek. Ik ben aangevallen door ajaxsupporters met vlaggen, hooligans die mij uitscholden voor 'vuile Marokkaan'.

Ik heb last van het huidige klimaat in Nederland en in Europa. Ik voel me daarin niet thuis. Ik voel me meer balling dan ooit. Ik vind het moeilijk dingen te zeggen die ik vind. Ik merk dat ik me wat terugtrek, ik laat de pamfletten en essays over de multiculturele samenleving wat meer voor wat ze zijn. Ik verdiep me in Griekse geschiedenis, de oudheid, in oude Europese dichters en schrijvers.

Het is een pijnlijk simplisme. Ik ben atheïst, ik heb niks met welke religie dan ook en nu word ik gedwongen om stelling te nemen, om de huidige aanvallen op de islam te pareren.

Onlangs was ik in de Melkweg, bij een concert van een Marokkaanse zanger. Daar stond een meisje met een hoofddoekje om de hele avond vol vuur en overtuiging te rappen. Dat is een heel ander 'hoofddoekje' dan waar het in de discussie om gaat. Een heel ander hoofddoekje dan die van de vrouwen onder de Taliban in Afghanistan. Om daar steeds maar weer op te moeten wijzen, dat vind ik zo'n vernederend element in de debatten.

★ Mariwan Kani is publicist, journalist en Koerdisch-Iraakse balling.

PAUL KAPTEYN

'Mensen gedragen zich niet altijd hetzelfde'

De Europese grondwet is als een typisch Europese constructie een geslaagd compromis. Iedereen kan er wel iets in vinden waar hij tegen is, maar ook waar hij voor is. Het is geen grote stap voorwaarts of achterwaarts, dan wel opzij. Het is een bundeling van wat er al is met een paar nieuwe elementen, die niet allemaal dezelfde kant uitwijzen.

Ik ben actief binnen de Vereniging Democratisch Europa en zo nauw betrokken bij het debat over Europa. In Europa is er in toenemende mate een soort 'wij'-gevoel. Europa bestaat uit een ideaal van culturele verscheidenheid: een veelzijdigheid van talen, eten, maar ook lichaamsgrootte om maar iets te noemen. Tegelijkertijd is er het idee dat je het met elkaar eens bent over de waarden, zoals die ook in de grondwet staan. Met name de 'negatieve' waarden, zoals elkaar met rust laten, elkaar niet allerlei dingen opdringen, maar ook een bereidheid om elkaar te helpen, niet alleen binnen Europa maar ook wereldwijd. Ja, ik heb er wel mooie gedachten bij.

De wrijving in de omgang met de VS leidt volgens mij tot het gevoel dat wij het hier toch wel een beetje anders zien. Daarbij is de Europese Unie geen natiestaat en dat zal het ook nooit worden. Nationale staten zijn meestal gebaseerd op het gevolg van oorlog en hebben het voordeel van de overwinning, of het nadeel van de nederlaag.

Ook een Europees gemeenschappelijk belang van verdediging tegen een gevaar van buitenaf is er niet. Vroeger hadden we de steun van de VS nodig tegen de dreiging van de Sovjetunie. Wat er is aan een Europees 'wij'-gevoel is veel minder dan binnen een nationale staat gebaseerd op een contrapunt, of een vijand of tegenstander. Wat je wel hebt bij een gezin of een clan, of dorpen en steden, is dat er het onderscheid is met degenen die er niet toe behoren. Dat is wel een beetje aan het ontstaan in Europa, dat Europa zijn grenzen heeft. Het is een onderdeel van de toenemende identificatie. Er ontstaat een lichte vorm van antagonisme, zonder oorlog. Je ziet het behalve bij de houding tot de VS ook met betrekking tot Turkije en Rusland.

Potpourri

Ik heb een esthetische kritiek op de waarden. Ze zijn oeverloos; ze

55

zouden meer ten opzichte van elkaar moeten worden afgebakend. Men had met veel minder kunnen volstaan. Het lijkt meer op een zak met waarden, dan op een helder geordend geheel. Waarom niet gewoon vrijheid, gelijkheid en broederschap? Deze waarden dekken de lading. Kort en krachtig. Het is nu een postmoderne potpourri. Er mist een systematiek.

Ik zou wel voor al deze waarden op de barricaden gaan als ze grof zouden worden geschonden. Ze zijn allemaal even belangrijk. De onderlinge verhouding tussen de waarden is belangrijk. Ik heb persoonlijk een zeer negatieve ervaring gehad met betrekking tot de gelijkheid van vrouwen en mannen. Ik ben gescheiden toen ik 33 was en ik had twee kinderen die ik daardoor ben kwijtgeraakt. Dat vond ik vreselijk, maar ik had te accepteren dat een scheiding zo maar kon en dat er een ongelijkheid was over de beschikking van kinderen. Dat gelijkheid van vrouwen en mannen in de Europese grondwet is vastgelegd, vind ik een goede zaak.

De waarden zijn zowel morele idealen als feitelijke voorschriften. Je kunt alleen niet alles wat er staat bij wet afdwingen. De wetgeving op Europees niveau legt een kloof tussen ideaal en werkelijkheid bloot. De solidariteit tussen de statelijke volken van de Europese Unie is zeer beperkt. De meest verregaande solidariteit speelt zich af in de Navo in geval van geweldsdreiging: 'één voor allen, allen voor één'. De Europese Unie is de Navo niet. De Europese Unie heeft geen enkele statuur om zoiets te verwerkelijken. Dat is een fundamentele kritiek die ik heb: goede bedoelingen en mooie woorden staan in schril contrast tot de feiten. Dat is iets waar je je eigenlijk voor zou moeten schamen.

Codes

Het belang van waarden in de dagelijkse omgang is fundamenteel. Dat is geen kwestie van intellectuele reflectie. Als ik door het rode licht rijd, denk ik niet uitgebreid na over de vraag welke waarde ik dan schend, of welke waarde ik dan dien. In het dagelijkse verkeer hebben we met z'n allen codes die we wel of niet hanteren. Het gaat om een morele reflex of gebrek daaraan. Met een beetje goede wil kun je het herleiden tot een gedeelde opvatting over menselijke waardigheid en andere zaken. In de file staan en het eruit willen breken: ga ik inhalen of over de vluchtstrook. Daar gaat het over, denk ik.

Als je elders bent in Europa dan ben je een buitenlander. Je bent nog steeds te gast. Je bent extra op je hoede om niet brutaal te

doen. Mensen gedragen zich niet altijd hetzelfde. Andere landen hebben soms andere codes. De verschillen verminderen wel. Er is geen Europese taal dus je zult het moeten doen met een veelheid van talen. Dat is geen onoverkomelijk bezwaar. Het maakt het moeilijker, maar ook weer aardiger. Een taal kun je leren, daar kun je voor gaan zitten. Taal is het probleem niet. Voor de waarborging van de waarden is het niet nodig om met z'n allen een zelfde taal te spreken.

Wat wel voor de waarborging zou kunnen zorgen is een Europese staat, of iets wat daarop lijkt. Een eigen Europees justitieel en politieel stelsel. De vervolging van criminelen is nog steeds een zaak van de nationale staten. Strafrecht is volstrekt nationaal. De samenwerking binnen Europol stelt daardoor veel te weinig voor. Het is niet altijd in het belang van een staat om samen te werken. Bijvoorbeeld door de verschillen tussen landen wat betreft de strafmaat. De uitruil van informatie is gevoelig. Je hebt er geen controle meer op wat er gebeurt met die informatie in andere landen. Een vervolgingsapparaat moet goed worden georganiseerd. In Nederland is het politieapparaat per stad georganiseerd, dat heeft zijn voordelen, maar ook grote nadelen. Tegenwerking tussen verschillende korpsen komt voor. In Europa in het kwadraat. Staten willen geen pottenkijkers. En vooral hun eigen baas blijven. Nederland bijvoorbeeld vanwege het zo mooie drugsbeleid. Of euthanasie en abortus. Dit alles leidt tot een gefragmenteerd justitieel stelsel, iets wat mooi is voor de misdadiger.

Toetssteen

Waarden worden bedreigd, allereerst door Europa zelf. De EU beperkt zich hoofdzakelijk tot de constructie van de vrije markt en is niet in staat en bereid om die markt op een fatsoenlijke manier op z'n eigen niveau te controleren en negatieve effecten te corrigeren. Dat leidt tot tegenovergestelde effecten. Een vrije markt zonder belastingharmonisatie leidt tot belastingconcurrentie en dus belastingverlaging. Hierdoor verminderen de collectieve uitgaven en dat leidt tot een toenemende maatschappelijke ongelijkheid.

Het ontbreken van een fatsoenlijk justitieel stelsel, zoals genoemd, bedreigt de waarden eveneens. De immigratie hoort daar ook bij. Deze vormt een toetssteen in hoeverre de waarden kracht hebben. Deze toets pakt negatief uit. Bijvoorbeeld: toen aan het eind van de 19de eeuw de mobiliteit van het platteland naar de stad sterk toenam, steeg als gevolg daarvan de collectieve voorziening.

Die werd toen uit noodzaak opgezet. Nu deze beweging zich herhaalt, maar op een grotere schaal – nu heet het immigratie – worden diezelfde collectieve voorzieningen afgebroken. Het verband daartussen is de schakel van de Europese integratie, die bijvoorbeeld de belastingconcurrentie met zich meebrengt. De belastingdruk wordt uit oogpunt van concurrentiekracht verlaagd. Daardoor is er geen geld om de immigratie fatsoenlijk op te vangen.

Grondrechten moeten Europees gewaarborgd worden. De ‘negatieve’ rechten, daarvoor kan je naar een rechter stappen. Het zijn de rechten die de overheid niets kosten. Bijvoorbeeld dat ze je niet mogen vastzetten zonder beschuldiging, het recht van vrije meningsuiting. De nationale rechter speelt daarin zijn rol en eventueel kan je daarvoor naar de Europese rechter gaan. Daartegenover is bijvoorbeeld het recht op werk niet af te dwingen. De waarborging daarvan is dat je een beleid maakt dat de werkgelegenheid vergroot. Daar gebeurt Europees te weinig voor. Er is wel belastingverlaging en handelsbelemmeringen worden opgeheven. Het heil wordt verwacht van liberalisering. Het beter laten verlopen van het marktmechanisme. Je kunt daar echter niet mee volstaan. Er is bijvoorbeeld meer nodig op het gebied van scholing. Of financieel beleid dat op die markt aansluit in tijden van krimp en van groei.

Er is een discrepantie tussen de woorden en de feiten. De voorwaarden om de idealen dichterbij te brengen laat men lopen. De belastingconcurrentie is daar een goed voorbeeld van. Het strafrecht ook. Men doet een heleboel dingen niet. Daarmee wordt het ongehoorbaar in mijn ogen. Men wil de autonomie behouden en heeft voordeel bij het voortbestaan van de bestaande situatie.

Patiënt

Wat houdt een samenleving gezond? De samenleving is geen organisme, het plant zichzelf niet voort, om maar iets te noemen. De metafoor van een organisme is tot op zekere hoogte bruikbaar, maar ook misleidend. Je kunt wel streven naar wat het leven van een mens gelukkiger maakt. Of prettiger. Menselijk waardiger ook. De ongelijkheid moet niet te groot zijn, de vrijheid niet te zeer worden ingeperkt. Mensen moeten iets voor elkaar over hebben. Daar moet je een evenwicht en een optimum in vinden. Je zult toch iets van een centraal gezag moeten hebben, dat coördineert en controleert en een scheidsrechtersfunctie vervult. Ook het geweldsmonopolie moet eraan gekoppeld zijn, net als belastingheffing en een justitieel apparaat. Op Europees niveau zijn deze laatste drie elementen na-

genoeg afwezig. Het is dus niet goed gesteld met de patiënt.

Bij de menselijke waardigheid denk ik als socioloog allereerst aan de feitelijke machts- en afhankelijkheidsverhoudingen. De culturele uitspraken, de normen en waarden waar we het hier over hebben, zijn verworvenheden die niet in zichzelf worden geëerbiedigd. Die ook niet uit zichzelf zijn ontstaan en niet uit zichzelf worden gehandhaafd. Ze zijn ingebed in de feitelijke machts- en afhankelijkheidsverhoudingen. Daar moet je dus naar kijken in je diagnose en daar moet je handelend optreden.

Ik ben zelf vooral door positieve ervaringen gevormd. Het leven in een tolerante samenleving heeft mijn leven positief beïnvloed. Ik ben echter niet gerust op de huidige situatie. Ik denk dat de verhoudingen in toenemende mate onder druk staan. Een belangrijk element daarin is dat het de Europese samenleving ontbreekt aan bestuurlijke slagkracht op het hoogste niveau.

★ Paul Kapteyn is socioloog en voorzitter van de Vereniging Democratisch Europa.

HACI KARACAER

‘In een rechtsstaat sta je als individu even sterk als de overheid of grote bedrijven’

Ik heb geen zicht op de hele tekst van de voorgestelde grondwet. Je leest er over en komt stukjes tegen. Ik had pas een discussie met Atzo Nicolaï en Harry van Bommel over artikel 41, waarin het gaat over militaire zaken. Zo in de discussie komt die grondwet her en der ter sprake.

Ik vind het in ieder geval een goede stap om het gebrek aan democratie in Europa aan te pakken en Europa beter te organiseren. Er is wel een Europees parlement, maar het zijn toch vooral de regeringsleiders die het tot nog toe voor het zeggen hebben.

60

In Europa

Met de euro kan je nu kris kras door Europa reizen zonder je druk te maken om je zakgeld. Er is vrije vestiging, je kan reizen zonder visum. Dat zijn allemaal zaken waarvan je je misschien niet altijd meteen realiseert dat je die aan ‘Europa’ te danken hebt. Politici zijn er goed in alles wat niet deugt op het bordje van Brussel te schuiven.

Als je naar internationale gebeurtenissen kijkt, zie ik minder positieve zaken. Europa is erg naar binnen gekeerd en in internationale gebeurtenissen bijna onzichtbaar. Met de middelen die Europa nu al heeft, zou het zich meer kunnen profileren in het Midden-Oosten, Irak, Afghanistan. Europese politici hebben weinig affiniteit met internationale verhoudingen, zijn erg bezig met hun eigen land. Als er een post te verdelen is, dan roeren ze zich, maar over wereldvrede wordt niet echt gesproken. Als je dan ziet hoeveel denk-tanks en instituten in de VS van Amerika zich met dit soort zaken bezig houden, dan is Europa bekrompen, erg eurocentrisch.

Europa heeft vroeger veel aan de leiband van de VS gelopen, maar nu liggen onze belangen verschillend. De VS gedragen zich als een wereldimperium en gebruiken hun eigen militaire macht. Dat kan je hen ook niet kwalijk nemen, ze hebben die enorme macht nu eenmaal. Vanuit Europa wordt er weinig tegenover gezet. Dat we wel een andere lijn kunnen voeren, zie je in Iran, waar de drie grote Europese landen aan het onderhandelen en masseren zijn en een alternatief bieden voor de militaire interventie die de VS anders zou kiezen.

Dat alternatief is Europa ook aan het eigen ideaal waarin recht boven macht staat, verschuldigd. De Europese Unie begon toen de twee

machtigste landen van Europa de gemeenschap van Kolen en Staal oprichtten, juist de twee grondstoffen voor de oorlog. Ieder heeft daar baat bij gehad. Het is juist wat Koningin Beatrix afgelopen jaar tot het Europees Parlement zei, dat in Europa de macht ondergeschikt is aan het recht. Het is mooi om dat overal te realiseren. Dat betekent niet dat je soms geen geweld mag gebruiken, maar dat moet dan gelegitimeerd zijn door de internationale gemeenschap, de VN.

De waarde van de rechtsstaat

Voor mij zijn al die waarden die opgesomd worden in artikel 2 even belangrijk. Er zit geen pikorde in, want hoe kan je bijvoorbeeld democratie realiseren zonder gelijkheid? Ik mis er ook geen. Je kan ook nooit uitpuittend zijn, mensen zullen zaken ook weer anders uitlegen. God in de preambule? Je moet religie en de staat gescheiden houden, anders kan je niet met de diversiteit in de maatschappij omgaan.

Ik zou ook voor al die waarden op de barricaden gaan, maar voor de rechtsstaat het meest, want dat is de basis van alles. We hebben rond de bouw van onze moskee een conflict gehad met het stadsdeel Baarsjes. De ME stond al klaar om ons van het beoogde bouwterrein weg te jagen. De rechter heeft dat verhinderd en stond ons toe wel die moskee te bouwen. Als je uit Turkije komt, weet je wat voor waarde het heeft dat een rechter je gelijk geeft tegenover de staat. In Turkije is dat ondenkbaar. In een rechtsstaat sta je als individu even sterk als de overheid of grote bedrijven. Met mijn vader heb ik dat ook meegemaakt. Het bedrijf waar hij werkte had iets in het contract opgenomen dat als mensen te laat van vakantie terug waren, zij stilzweigend ontslag hadden genomen. Op een keer kon mijn vader door omstandigheden niet op tijd terug zijn. Hij heeft toen zijn ontslag aangevochten en gelijk gekregen. De rechter hield het contract vast alsof het een vies stuk papier was terwijl hij tegen het bedrijf zei dat zulke voorwaarden onwettig waren.

Die waarden uit de grondwet binden ons omdat het stuk voor stuk zaken zijn die we niet ter discussie stellen, even afgezien van extremisten. En dankzij de rechtsstaat kunnen we ook claimen wat ons in die waarden toekomt.

In Turkije moest ik langs allerlei rechtbanken en instanties om een bewijs van goed gedrag te halen. Uiteindelijk wordt het dan door een rechter ondertekend, die het papier daarna op de grond laat dwarrelen. Jij mag het dan oprapen, zonder een kik te geven, want anders

61

kan men je gewoon vastzetten. Als je dat meegemaakt hebt, wil je niet veel met de overheid te maken hebben – dat merk je ook nog bij Turken in Nederland.

Men vroeg eens aan Demirel, de vroegere Turkse premier, zo gaat het verhaal, hoe het nou zat met de rol van het leger in Turkije. En hij legde uit dat God de westerse volkeren geschapen had en toen dacht: die volkeren moeten ook nog een leger hebben. Maar bij Turkije had hij eerst het leger geschapen. En toen dacht hij: dat leger moet ook een volk hebben. Die grap geeft precies de verhoudingen in Turkije weer.

Europa heeft machtige instituten waarop je terug kan vallen. Een instituut als het Europees Hof voor de rechten van de mens is een waarborg voor die waarden. Dankzij het Europees Hof zijn er mensen die het recht kunnen halen dat ze op nationaal niveau niet krijgen. Ook het onderwijs is heel belangrijk: je moet die waarden overdragen op de volgende generatie zodat ze actief geworteld raken in de samenleving.

Je moet in Europa ook de oorlogen onder ogen zien. De tweede wereldoorlog is een duidelijke markering waarna we gingen inzien hoe het niet moet en wat de gevolgen zijn als je deze waarden niet koestert en uitdraagt.

Diversiteit

Met de uitbreiding van de Europese Unie wordt de samenleving in de lidstaten diverser. In Nederland vormen Duitsers de grootste minderheid, niet Marokkanen of Turken. Hoe diverser de maatschappij, hoe belangrijker de rechtsstaat is en hoe meer je die waarden nodig hebt om in harmonie te kunnen samenleven. Integratie is daarom een belangrijk thema in de discussie nu omdat bepaalde groepen zich niet staande weten te houden door verschillen in cultuur en opleiding.

In Italië schrijven de kranten niet elke dag over integratie en de islam. Als je in Italië of in Griekenland rondloopt, in de mediterrane omgeving, voelt het meer als mijn eigen land, maar ik voel me noch hier, noch in New York, om een andere plaats te noemen, een vreemdeling. Misschien is in het zuiden van Europa de rechtsstaat minder ontwikkeld dan hier in het noorden, de relaties tussen mensen daar zijn wel intensiever en minder individualistisch.

Je ziet in Nederland ook al verschillen. In Goes of Eindhoven groeten mensen elkaar, maken een praatje in de winkel. Dan is Amsterdam erg gejaagd.

Mondialisering van de rechtsstaat

De waarden van de grondwet staan continu onder druk. Ik heb de Centruumpartij hier meegemaakt, de opkomst van Pim Fortuyn, de moord op Theo van Gogh. Ik ben vernederd door de vreemdelingenpolitie in Nederland, die mij liet wachten in lange rijen.

Maar sinds 11 september wordt alles bedreigd in de hele wereld. We zijn nu zo ijverig de samenleving te beschermen tegen terreur dat je je af gaat vragen of dit nog wel de samenleving is waarin je wilt leven. Er wordt gewerkt aan een oproeplicht, het verbieden van het aanprijzen van gewelddaden. Je moet allerlei gegevens opgeven als je naar de VS reist. Het zijn vergaande maatregelen die ingaan tegen de waarden die in artikel 2 genoemd worden.

Je merkt nu ook dat mensen alleen al op hun naam worden afgewezen: als je Mohammed heet, wordt je bij een heleboel sollicitaties meteen afgewezen.

Het is ook moeilijk, want de nationale staat is niet meer toereikend. Onze rechtsstaat beschermt ons niet voor invloeden van buitenaf. In Amsterdam wordt iemand gewoon de keel doorgesneden.

We hebben alles wat slecht is gemondialiseerd: wapens, geweld etc. Ik ben het eens met de filosoof John Gray dat de mens niet beter is geworden de afgelopen 20 eeuwen. Met de technologische vooruitgang kunnen we vooral efficiënter kwaad doen; met minder middelen meer schade aanrichten. En van de goede dingen, democratie en de rechtsstaat, zeggen we dat we die niet kunnen verbreden. Ik denk eerder dat we het niet willen.

Turkije is terecht door Europa gekritiseerd vanwege de gebrekkige rechtsstaat, maar Europa is niet consequent. Europa ontvangt wel met grootse gebaren de zelfbenoemde president-dictators van ex-sovjetstaten en gaat om met schurken als Moebarak en Musharaf.

Als een land als Saoedi Arabië democratisch werd, zou het heel anders optreden in de wereld. Het zou de rijkdom van de olie eerlijker verdelen in eigen land en een goede prijs voor die olie vragen en de VS geen speciale korting meer geven.

Gezonde samenleving

Een gezonde samenleving krijg je met een functionerende democratie en parlement, en met goed onderwijs. De drie staatsmachten (de trias politica) moeten goed functioneren in een samenleving. Het gaat ook om participatie in de samenleving, want in het onderwijs en in het werk onderhoud je die waarden, houd je ze levend.

Als dat niet goed functioneert, krijg je een ongelofelijke wirwar. Dat zie je in Saoudi Arabië: Koning Fahd is alles tegelijk: koning, premier, rechter. En op lokaal niveau zijn de religieuze leiders alles in een.

Je moet de keuzes en het gedrag van mensen kunnen respecteren, maar daar zijn wel grenzen aan. Als je iemand met een gezichtsluier tolereert, respecteer je niet haar waardigheid. Ook een fanaticus kan je niet tolereren zonder de menselijke waardigheid geweld aan te doen. Het is een balanceren om iedereen in toom te houden. Binnen de grenzen van wat je met de wet kunt regelen, gaat het er om dat ieder er vanuitgaat dat ieder in zijn omgeving dezelfde rechten en plichten heeft. Iemand die slaapt terwijl hij weet dat zijn buurman honger heeft, behoort niet in de gemeenschap, zegt de Profeet. Je moet je elkaars lot aantrekken. Het kan niet zo zijn dat mensen pas door het energiebedrijf dood gevonden worden omdat er betalingsachterstand is. Help elkaar met boodschappen, bijvoorbeeld. Het realiseren van die waarden en idealen is ook iets wat je gewoon in het dagelijks leven moet doen.

64

★ Haci Karacaer is directeur van Milli Görüş Nederland.

ARJO KLAMER

‘Europa heeft het gevaar in zich onze samenleving te ondermijnen’

Ik heb een keer door de Europese grondwet heen gekeken en ik heb er discussies over gehad. Men heeft er teveel in willen vastleggen en de stof is moeilijk toegankelijk. Het inspireert niet tot verder lezen, iets wat je van een grondwet voor Europa wel had mogen hopen. De rol van Europa houdt me bezig. Ik heb moeite om te begrijpen waarom het zo’n grote constructie moet worden. Het is zo weinig concreet. Je merkt in politieke discussies hoe moeilijk het is er vat op te krijgen. Tegelijkertijd worden er door de EU zaken besloten die direct mijn leven raken. Zoals onlangs tijdens de Bologna-bijeenkomst waar werd bepaald dat het hoger onderwijs moet gaan opleiden tot bachelors en masters. Dat wordt opgelegd zonder enige discussie en dat irriteert. Zoals dat ook gebeurde met de invoering van de euro. De Amerikaanse samenleving, die ik ook goed ken omdat er ik jaren heb gewoond, vertoont meer homogeniteit. Je kunt er makkelijker je weg vinden wat betreft de bureaucratie, wat betreft de taal en wat betreft de instituten.

65

De waarde van de gemeenschap

De menselijke waardigheid is het belangrijkste in de grondwet. Dat impliceert de andere waarden zoals vrijheid, democratie en gelijkheid. Het zijn algemene waarden en daarin onderscheidt Europa zich niet van andere democratische samenlevingen. Het verlichtingsideaal is vormend voor deze grondwet, maar waar ooit het *liberté*, *égalité* en *fraternité* een drie-eenheid vormden, mis ik nu het *fraternité*: de waarde van de gemeenschap. Broederschap veronderstelt iets dat je gemeenschappelijk hebt, dat kan niet op individuele basis. Het is een problematisch begrip voor Europa. Deze grondwet aanvaarden betekent dat we iets aangaan met gemeenschappen waarmee we weinig gemeenschappelijk hebben. Daarmee verliest de gemeenschap als waarde aan belang. Dat vind ik een groot gevaar en dat is dan ook mijn kritiek op deze Europese grondwet. Waarden bestaan alleen in een bepaalde context, een gemeenschappelijk referentiekader, een lotsverbondenheid, een taal, die je tot gemeenschap maakt. Europa is te groot en te divers om te kunnen spreken van een leefgemeenschap. En daarmee een kunstgreep van bovenaf.

Het grote probleem van Europa is dat de betekenis, de waarde van

de gemeenschap wordt onderschat. De waarden zoals opgenomen in de grondwet liggen allemaal voor de hand. Ze zijn niet te onderscheiden en ze onderkennen niet wat werkelijk waardevol is in termen van wat we met elkaar delen. Het is geen goede leidraad voor de discussies die we met elkaar hebben en gaan hebben. Het is onvoldoende als basis (oikos) voor waar je je thuis voelt. Menselijke waardigheid zoals ook bedoeld in de universele mensenrechten is een universele waarde die grensoverstijgend is en die we gezamenlijk willen hebben met bijvoorbeeld Amerikanen en Chinezen. Het is goed dat ook Europa daarvoor staat. Maar dat onderscheidt ons niet. De Amerikaanse grondwet is zeer fundamenteel. Deze grondwet is dat niet, het is meer een verdrag waarvan de juridische status onduidelijk is. De waarden daarin opgenomen zullen ons dan ook niet binden. Bij het besluit tot invoering van de euro destijds kon de burger zich ook niet beroepen op een grondwet. Mij is niet helemaal duidelijk welke mogelijkheden de burger met deze grondwet heeft gekregen om wel bezwaar te maken tegen besluiten van de Europese Unie. Wij handelen niet conform de menselijke waardigheid als je kijkt naar bijvoorbeeld werkverhoudingen, waarin mensen worden betaald voor hun werk zonder zeggenschap te hebben over wat ze produceren. De zeggenschap ligt bij de aandeelhouders die geen weet hebben van wat er gaande is. De economie als doel stellen is in strijd met de menselijke waardigheid. In de christelijke traditie zijn ook allerlei principes van rechtvaardigheid gestoeld, maar kijk wat er met de Amsterdamse kleermaker Gümüs gebeurde. Hij werd teruggestuurd naar Turkije. We roepen wel braaf wat maar leven er niet naar.

66

Gevaren

De barricade op? Dat doe ik in zekere zin al voor die samenleving. Ik vind het pijnlijk om gade te slaan hoe die samenleving, die ik nodig heb en waaraan ik gehecht ben en waarmee ik ook in strijd ben, onderuitgehaald wordt. Dat mensen dat met de beste bedoelingen laten gebeuren gaat mij aan het hart. Wat als het niet goed gaat met die Europese leefgemeenschap? Als bepaalde partijen de overhand krijgen en er geen democratische middelen meer zijn om daar iets tegenover te stellen? Dan ben je het gewoon kwijt! Dan zijn we in een systeem gevangen, waar we niet meer uitkomen. Dan zijn we onderdeel van een constructie die te groot is. Dan komt er helemaal niets meer terecht van democratie en menselijke waardigheid. Dan kunnen we elkaar beschuldigend aankijken en ons afvragen hoe we

het zo ver hebben kunnen laten komen, maar dan is het te laat, dan zijn we onze gemeenschap kwijt. We zien in de Europese grondwet het Europees Parlement sterker worden en ook de Europese Commissie. Daartegenover staat dat de parlementen van de lidstaten hun rol blijven behouden. Het versterken van de Europese instituties is echter riskant en gevaarlijk, want dat betekent dat landen steeds meer Europees gaan worden en de afzonderlijke belangen van landen steeds minder belangrijk worden. Wie gaat er spreken namens Europa? Wie zal er de geestelijke leider zijn? Wie het ook is, zo iemand blijft in onze beleving een Spanjaard, of een Duitser. Ik voorzie dat de verschillen juist meer geaccentueerd gaan worden in plaats van dat ze afnemen en dat dat de etnische gevoelens juist zal versterken. Spanningen zullen daardoor toenemen. De goodwill die Europa nu nog in stand houdt zal dan ophouden te bestaan. Nu al zie je grote onderhuidse spanningen met Irak, met de president van de Centrale Bank, met het Stabiliteitspact. Het zullen morele kwesties zijn zoals bijvoorbeeld euthanasie, drugsbeleid, vrijheid van kunst en andere fundamentele waarden, waarbij de spanningen naar buiten zullen komen. Europa zal dan geen bescherming maar een bedreiging blijken te zijn. Ik ben niet tegen veranderingen, maar een samenleving moet zich organisch vormen, niet van bovenaf. Ik vrees het ergste voor die samenleving omdat Europa te groot is en daarom ga ik voor die samenleving de barricade op. In de dagelijkse omgang zitten de grote waarden in de kleinste handelingen. Een besef van menselijke waardigheid is er in alle contacten, met de weggebruiker, met een collega die je niet zit zitten, met je partner, je kinderen. Ook in je waardering van de gemeenschappelijke ruimte, door een papiertje in je zak te stoppen in plaats van op straat te gooien. Elders in Europa ervaar ik de waarden anders. Dat drukt zich bijvoorbeeld uit in dat polderen. Dat betekent het waarderen dat je met elkaar overlegt, dingen bespreekt. Dat is een waarde die de samenleving in Nederland kenmerkt. In andere delen van Europa gaat het op een andere manier, de Fransen zijn dirigistisch, de Duitsers autoritair, de Italianen wat warriger.

De waarden in de samenleving worden op twee manieren gewaarborgd. Het belangrijkste is de informele sfeer, die bestaat uit de manier waarop mensen met elkaar omgaan. De tweede zijn de waarborgen zoals die zijn vastgelegd in instituten, die ook gewoontes omvatten, en de wet, waarin in de rechtsstaat de waarden worden gewaarborgd. De waarden en de grondrechten worden bedreigd door het terrorisme maar zeker ook door de reactie daarop. Allerlei be-

67

staande rechten van mensen worden hierdoor in gevaar gebracht. Ook door een vergaande prestatie maatschappij worden waarden bedreigd. Aan verklaringen hecht ik dan weinig waarde, omdat er in de praktijk niet veel van terecht komt. Europa kan op Europees niveau niet de waarden waarborgen omdat het te ver van de burgers afstaat, omdat Europa geen samenleving is. Wetten kun je niet afdwingen als mensen zich geen onderdeel van een samenleving voelen. Van de nationale rechtsstaat voelt men zich meer een onderdeel, dus dat functioneert beter.

Beschaving

Dat mensen in allerlei verbanden veel met elkaar te maken hebben, zich politiek organiseren, dat maakt een samenleving sterk. Als de overheden te veel naar zich toetrekken kan dat riskant zijn. Europa heeft het gevaar zich in die samenleving te ondermijnen, zowel democratisch als sociaal. De prestatie- en marktgerichtheid doen de samenleving verwateren. We worden opgeofferd op het altaar van de economie om maar mee te gaan in de vaart der volkeren. We verwanselen onze verworvenheden en onze beschaving. We eerbiedigen de menselijke waardigheid door beschaafd te zijn in de omgang en door rekening te houden met sociale verbanden waarin mensen opereren. Negatieve ervaringen met discriminatie heb ik als ik merk dat mijn mening over Europa als onbetamelijk wordt opgevat en niet gepast lijkt, als ik merk dat dat consequenties heeft voor hoe mensen je bekijken, hoe ze zich een mening over je vormen. Ook het geloof is een onderwerp dat taboe is en waarover het problematisch is openlijk te spreken. Het in hokjes plaatsen werkt door in mijn wetenschappelijke carrière. Maar als witte man kom ik er redelijk goed van af. In de Europese grondwet staan algemene waarden. Ook als je andere waarden daaraan zou verbinden, zoals de waarde van wellevendheid, dan gaat het uiteindelijk nog steeds om de interpretatie in een context. Hoe sta je tegenover de verhouding tussen commercie en de publieke zaak, hoe tegenover burgerinitiatieven? Als je die waarden serieus neemt moet dat tot uitdrukking komen in je opstelling. Wat met de mond wordt beleden moet ook in praktijk worden gebracht.

★ Arjo Klamer is hoogleraar economie en cultuur aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Tot 2004 was hij voorzitter van de Vereniging Democratisch Europa.

THÉ LAU

‘Dit stelsel van waarden zou maatgevend moeten zijn’

Ik kreeg onlangs het verzoek van SP-leider Jan Marijnissen om als ‘prominent’ SP-lid straks bij het referendum tégen de grondwet te stemmen. Argument van Marijnissen was dat alles wat hier in dit artikel 2 staat er op achteruit zal gaan. Ik heb het nog in beraad. Ik moet er eerst meer over weten. Op het eerste gezicht doet de grondwet me denken aan de Amerikaanse Declaration of Independence. Mooie woorden, vanuit een mooi principe, maar wel verworden in de loop der eeuwen.

Wat ik mis is een expliciete verwijzing naar non-discriminatie op grond van seksuele geaardheid, pedofilie uitgezonderd dan. Homoseksualiteit met name. Lees ik niks over. Een verwijzing naar de joods-christelijk-humanistische grondslag van de Europese, westerse cultuur zou ik er niet in willen zien. Ik zou me buitengesloten voelen.

Identiteit

Voor mij betekent Europa een gemeenschappelijk, vooral economisch belang, niet een absolute eenheidsworst in politieke zin. Als een verenigd Europa al van de grond komt, wordt het hoogstens een vereniging van individuele landen. Ik zie de landen niet zo snel bereid zijn hun eigen specifieke identiteit op te geven. Misschien iets in de zin van de Verenigde Staten van Europa, iets à la de VS, daar heb je bepaalde staten met de doodstraf, andere staten zonder. Oké, dat zal in de EU niet zo snel gebeuren, hoewel je binnen de VVD zelfs al geluiden hoort over herinvoering van die doodstraf. Maar je zult in de EU altijd landen houden met een uitgesproken rechts bebind, zoals Italië.

Wil een verenigd Europa echt kans van slagen hebben, dan moet het zich instellen op praktische zaken. Zoals een eigen Europees leger, een gemeenschappelijke defensie. Maar ja, dan stuit je weer op historische gevoeligheden en animositeit. Tussen Frankrijk en Engeland, tijdens Eerste Wereldoorlog al, terwijl het bondgenoten waren. Dat negatieve culturele erfgoed moet over en weer eerst verdwijnen wil Europa echt van de grond komen.

Assimilatie

De waarden in artikel 2 zijn allemaal heel nobele principes, maar als ik er drie zou moeten uitpikken zijn dat de rechtsstaat, eerbiediging van de mensenrechten en gelijkheid van vrouwen en mannen. In wilkeurige volgorde. Ze liggen overigens wel allemaal stevig onder vuur, vooral het principe van non-discriminatie wordt steeds meer bedreigd, rechten van minderheden met name. Ik speel veel in België. Het Vlaams Belang daar, vroeger het Vlaams Blok, wordt steeds groter. In een metropool als Antwerpen is ze al de grootste partij. Non-discriminatie is een mooi streven, maar er loeren grote gevaren, van beide kanten. Ik woon in Amsterdam in een typisch multiculturele wijk, maar op straat in de dagelijkse omgang is er nauwelijks assimilatie. Hooguit bij mij in het café aan de overkant van de kade, een typisch Amsterdams buurtcafé, daar komen ook Marokkanen, en die draaien moeiteloos mee in het circuit, inclusief de Amsterdamse afzeikhumor.

Maar om dit op Europees plan aan te pakken... Ik weet het niet. Als bestuurders op lokaal niveau, in stadsdeel Westerpark, of hogerop in Den Haag al geen benul hebben over het reilen en zeilen in de buurt, hoe zou een Italiaan of Duitser dan moeten oordelen over de situatie in Nederland.

Indien absoluut noodzakelijk zou ik voor een waarde als gelijkheid op de barricaden gaan. Gelijkheid in de zin van gelijke kansen, gelijkheid in onderwijs, in het bedrijfsleven. De waarden die ik hier lees, en ik kijk daar dan met enig cynisme naar, zijn in wezen papieren waarden. In de dagelijkse praktijk worden ze met de voeten getreden en dat zie ik nog niet zo één, twee, drie veranderen.

Omgangsnormen

Dit stelsel van waarden zou maatgevend moeten zijn in de dagelijkse omgang van mensen met elkaar. Maar hoe je ze afdwingt is een tweede. Ik denk dan in de eerste plaats aan opvoeding, daarin ligt de grondslag. Het zijn basisregels die overal in Europa hetzelfde zijn, of zouden moeten zijn. Beleefdheid, respect, goede manieren, simpele omgangsnormen die overal in Europa gelden en op grond waarvan je net zo behandeld wordt in Frankrijk of Italië als in Nederland. Natuurlijk, hufterigheid is van alle tijden en van alle plaatsen, zeker in Nederland. Maar met mensen met wie ik hier graag omga, valt prima te leven. En dat geldt ook voor de Fransen met wie ik graag omga, voor de Britten, voor de Duitsers.

Ik heb eigenlijk geen idee hoe je die waarden zou moeten waar-

borgen. Je kunt ze wel verankeren in de grondwet, maar er is een enorme afstand tussen die grondwet en de dagelijkse praktijk in de straten van Amsterdam, van Berlijn, van Londen, Stockholm, Rome, noem maar op.

Stringentere richtlijnen voor politie en justitie? Ach, ik heb nooit zo geloofd in meer blauw op straat. Wel in meer kwalitatief blauw. Neem mijn wijk hier. Ik maak er zaak van om iedereen op straat te groeten, dat is gezonder dan autistisch langs elkaar heen te lopen. Maar vaak, wanneer ik een koppel agenten groet, wordt ik niet eens teruggegroet. Kennelijk komt niemand in de opleiding op het idee hen dat bij te brengen, contact met de wijkbewoner, men heeft geen idee wat zich daar afspeelt. Maar ik geef toe, die horkerigheid van de politie is in zuidelijke landen natuurlijk wel een graadje erger.

Oud zeer

Het is niet eenvoudig om in tweeduizend jaar gegroeide vooroordelen zomaar op te heffen. Dat moet vaak via de pragmatische weg. Als ik het vergelijk met mijn werk als musicus en bandleider, is het makkelijker een hechte band te vormen met jonge mensen, om bindende spelregels af te spreken, dan met mannen van vijftig met elk hun eigen historie in de muziek. Zo'n twintig jaar geleden besloot ik dan ook om in The Scene alleen nog met jonge musici te werken. Dat is ook een verschil tussen de VS en Europa: de VS kenden tweehonderd jaar geleden als natie een blanco start, daar zat geen duizenden jaren oud zeer, zoals in Europa. Wat zou er gebeuren als de taalstrijd in België 'Europees' zou worden aangepakt, dan heb je een groot probleem. Ik sprak onlangs met een Belg uit een voorstad van Brussel, een Vlaming, goed opgeleid, belezen, en daar kwam me toch een oud zeer naar boven! Over die verrekte Waalse officieren die in de Eerste Wereldoorlog de soldaten, simpele Vlaamse boerenjongens, elke ochtend het aanvalsplan in het Frans voorlezen. Kanonnenvoer, ja.

Vitaliteit van Europa

Er is enorm veel goede wil nodig om een Europese eenheid te vormen en om die vitaal te houden. In principe komt de essentie van dit artikel 2 in elke grondwet voor en wordt daarin ook gewaarborgd. Alleen, de lokale, nationale cultuur bepaalt de naleving. De ene democratie is de andere niet. Berlusconi zou het in Italië nooit hebben gered zonder de macht van de in zijn handen zijnde media. Ik zie dat John de Mol, mocht hij ooit ambities hebben premier te worden, hier

in Nederland niet lukken. Daarvoor is hier het wantrouwen, de scepsis, te groot.

De economie blijft binnen Europa een struikelblok voor een echt vitale eenheid. Heel simpel: als een armlastige Portugese boerenfantomuzikant er veel aan zou hebben als ik persoonlijk wat inlever, ben ik bereid dat te doen? Ja, dat is een retorische vraag. En cliché, maar waar: samenwerking is geven en nemen, *open minded*. Ik heb het verdwijnen van de binnengrenzen wel als zegen ervaren, binnen Europa gaan en staan waar ik wil. Het is niet leuk dat met de komst van de euro alles duurder is geworden, maar handig is ze wel. Het omrekenen vanuit lires naar guldens heb ik steeds als zeer onhandig ervaren en het heeft me ook nogal wat geld gekost.

Ik heb persoonlijk geen negatieve ervaringen met Europa en ben er dus als zodanig ook niet door gevormd. Ik ben een in Nederland geboren en woonachtige blanke; ik heb geen last van xenofobie. Over de grens soms wel, in Frankrijk bijvoorbeeld. Mijn zus heeft al dertig jaar een huis in Menton, bij de Italiaanse grens, tussen allemaal Fransen. Haar man heeft geld, ze hebben het mooiste huis, mét zwembad. Een groot aantal Fransen heeft daar problemen mee, terwijl vrij vestigen in Europa essentieel is, vrij om je te bewegen, vrij om te werken.

Dat laatste gaat nog steeds niet zomaar. Als ik in Duitsland ergens wil optreden moet ik een zak met geld meenemen. Om bijvoorbeeld in het voorprogramma van een Duitse publiekstrekker te mogen spelen moet ik dan zo'n vijfduizend euro meenemen. Dat is niet erg Europees. Als je in de VS iets maakt op muzikaal gebied dat aanslaat, speel je door de hele VS heen, en niet alleen in de staat Minnesota. In Europa treden Duitse popmuzikanten zelden of nooit buiten Duitsland op, Fransen nauwelijks buiten Frankrijk, Britten daarentegen weer wel. Kwestie van taal. Europa kent niet één voertaal, ooit geprobeerd met esperanto, maar dat is jammerlijk mislukt. En die ene taal zal er in Europa ook nooit komen, denk ik.

★ Thé Lau is zanger, musicus en dichter.

RENÉ VAN DER LINDEN

'Respect is de grens van vrijheid'

Ik was een van de auteurs van het Europees grondwettelijk verdrag als lid van de Europese Conventie. Dat was een heel boeiende tijd. Sinds het Verdrag van Maastricht was er veel vergaderd, maar weinig bereikt, en de Europese Unie was niet goed voorbereid en ingericht om een tiental nieuwe lidstaten op te nemen en een bestuurbaar geheel te blijven. Vanuit het Europees Parlement is toen het idee gekomen om nu eens niet alleen met de regeringsleiders en ambtenaren rond de tafel te gaan zitten, maar om ook leden van nationale parlementen en van het Europees Parlement en vooral ook mensen uit de toekomstige lidstaten te laten participeren.

Toen we met de Europese Conventie begonnen, had niemand gedacht dat een grondwet een reële optie was en toch is die er gekomen. Die grondwet definieert Europa heel duidelijk als een waarden-gemeenschap, als volgende stap in het proces van toenadering en eenwording vanaf de jaren '50. Met deze grondwet krijgt Europa een ziel – Jacques Delors zal hierover tevreden zijn.

De Raad van Europa, waarvan ik sinds kort voorzitter ben, is overigens bijna exclusief een waardengemeenschap. Het is het dragende instituut van de Europese mensenrechtenverdragen die ook voor de leden van de Europese Unie gelden, en er participeren meer landen in, inclusief Turkije.

Solidariteit en respect

In mijn politieke leven is 'Europa' de rode draad. Europa is voor mij een combinatie van hart en verstand. Als je het over het hart en de ziel van Europa hebt, dan heb je het over de idealen. Ik heb mijn wortels en mijn politieke basis in de regio Limburg. Ik ben een Europeaan omdat Europa de beste waarborg is voor vrede en veiligheid en ik ben ook een fier Nederlander. Dat gezegd gaat het mij niet zo zeer om het nationale belang, maar meer om het belang van de burgers. Dat belang staat altijd in relatie tot anderen. We kunnen ons niet verder verrijken ten koste van anderen. Het gaat om naastenliefde of solidariteit; onze welvaart is nauw verbonden met de welvaart van anderen. En dan kom je uit bij het idealisme dat aan Europa ten grondslag ligt.

Europa heeft al die verschillende culturen en religies en geeft die een plek. Dat gaf ook een perspectief voor landen die 40 jaar onder

een geestdodend regime leefden en die nu opbloeien. Blind idealisme is natuurlijk contraproductief, je moet ook je verstand gebruiken. Maar idealen heb je nodig, want niet alles draait om de euro, het gaat ook om de ander, om solidariteit en respect.

Respect is de basis van al die waarden: ieder mens heeft recht op een menswaardig bestaan. Als je ruimte maakt voor anderen, kom je een heel eind. Respect is de grens van vrijheid. Vrijheid kan te ver gaan, maar zolang je de ander respecteert in zijn of haar overtuiging en zolang dat ook wederzijds is, is er vanzelf veel vrijheid.

De Raad van Europa staat voor democratie – weliswaar verschillend vormgegeven, want het parlementaire stelsel in Nederland is anders dan dat in Engeland. Daarin gaat het om respect voor de meest elementaire dingen: de mensenrechten, de rechten van minderheden en de emancipatie van vrouwen en rechtvaardigheid. Europa moet hierin ook verder naar elkaar toegroeien om bijvoorbeeld krachtiger sancties te kunnen nemen tegen vrouwenhandel en handel in kinderen.

In onze samenleving zie je dat mensen het met de meest elementaire waarden, van mijn en dijn, vaak niet zo nauw nemen. Diefstal, fraude, criminaliteit, vertreden van de rechten van de ander, dat zie je om je heen gebeuren. En als je de tegenstelling ziet tussen sommige delen van Europa waar honger heerst, en de verspilling hier, dan is er nog heel wat werk te doen.

Voor vrijheid en respect ga ik op de barricaden. Ik vond het prachtig om te zien wat er afgelopen najaar in Kiev gebeurde, waar mensen de vrieskou trotseerden om vrijheid te krijgen. Dan zie je heel direct wat vrijheid voor mensen betekent.

In oorlogstijd, om iets extreems te noemen, zou ik zeker in het verzet actief zijn, net zoals mijn vader heeft gedaan in '40-'45. Ik heb een heel sterk rechtvaardigheidsgevoel en het is ook goed als je je oprecht boos kan blijven maken over onrecht.

Democratie

Ik heb als voorzitter van de EVP-delegatie in de Raad van Europa met vertegenwoordigers van verschillende kerken en van moslims die in de fractie vertegenwoordigd zijn een werkgroep opgericht voor christendom en islam. Dat gaat heel concreet over de democratie en hoe die verder te ontwikkelen. Pas stond er een artikel in de krant van de leider van de Turkse delegatie, Murat Mercan. In de Raad van Europa, zo zei hij, was hij pas echt democraat geworden door het contact met mensen die al langer in een democratie leven. Zo zag hij

wat democratie en de rechtsstaat betekenen. Dat Turkije 'op de grill was gelegd', zoals hij het uitdrukte, zag hij dan ook niet als kritiek, maar als onderdeel van een proces naar meer democratie. Democratisering is een proces van met elkaar doen.

Waarden zijn het zuurdesem en bindweefsel van de samenleving en dat zal steeds duidelijker worden. Er zijn straks 455 miljoen burgers die deze waarden onderschrijven als uitgangspunt voor hun politiek en maatschappelijke handelen. Die waarden moeten gerealiseerd worden in de verschillende landen. Er zijn 46 landen aangesloten bij de Raad van Europa – meer dus dan alleen de Europese Unie – en burgers van al die landen kunnen bij het Hof in Straatsburg aankloppen als in hun land die waarden en rechten niet worden gerespecteerd.

Die verworvenheden zijn haast vanzelfsprekend geworden, maar als die wegvallen, valt de basis onder onze samenleving weg.

Europa

Er zijn variaties in Europa. In Nederland lopen we uit de pas als het gaat om wetten rond leven en dood en rond drugs. Daar denkt men elders in Europa anders over. We reageren soms ook wel wat selectief in Europa. Het geval Butiglioni, die als Eurocommissaris door het parlement werd geweigerd vanwege zijn opvattingen over homoseksualiteit, dat vond ik een geval van onverdraagzaamheid. Je moet privé en politieke opvattingen gescheiden kunnen beschouwen. Iemand kan persoonlijk ideeën hebben die je om goede redenen afkeurt, terwijl hij wel aangeeft overeenkomstig de (grond-)wet zal handelen in zijn publieke functie. Een politicus moet op zijn daden worden beoordeeld en afgerekend. Daarmee verdedig ik niet zijn persoonlijke ideeën, maar we moeten niet selectief zijn: in Nederland hebben we ministers van justitie gehad die persoonlijk voor vrije euthanasie waren.

Waarden waarborg je in wetten en in de rechtsstaat, zodat mensen zich op die waarden kunnen beroepen. Dat is een taak van het parlement en van het Europees Hof. Tegelijk is ook het gezin en het onderwijs van groot belang. Het gaat volgens mij vooral om de mentaliteit, niet zozeer om instrumenten. De waarborg zit in de aandacht voor familie-politiek, onderwijs, en identiteit en cultuur en de kracht van diversiteit.

Ik zou niet willen zeggen dat de waarden van de grondwet bedreigd worden. Ze staan wel onder spanning. Er is een graaicultuur gegroeid van moderne roofridders, er zijn managers die disproporti-

oneel grote inkomens hebben. Dat tast het draagvlak van wetten en regels in de samenleving aan. Het goede voorbeeld geven is belangrijk en dat geldt voor iedereen – politici, bedrijven en niet-gouvernementele organisaties hebben een voorbeeldfunctie. Als zij die niet waarmaken, legitimeer je haast verkeerd gedrag elders in de maatschappij, bijvoorbeeld fraude in de sociale zekerheid.

Ik zie ook allerlei vormen van kleine criminaliteit. Er is een toenevend racisme en antisemitisme. Joden voelen zich te vaak onveilig. Er is onverdraagzaamheid tegenover migranten.

Verplicht integreren is makkelijk gezegd, maar het komt van twee kanten. Veel nieuwkomers werken hard en beginnen een zaak. Intertijd werkten er allerlei nationaliteiten in de mijnen in Zuid-Limburg, mensen uit landen van Polen tot Marokko, en die werden allemaal opgenomen in de gemeenschappen. Je zag ze in het harmonie-orkest enzovoort. De onverdraagzaamheid ligt ook aan de politiek in ons eigen land. Nu, na de uitbreiding van de Europese Unie, doen we de grenzen dicht voor werknemers uit Polen. Dat is egoïsme. Wij exporteren meer naar Polen dan we importeren en we halen daar behoorlijke winsten weg. In totaal levert de toetreding van de tien nieuwe lidstaten Nederland ongeveer 2,5 miljard voordeel op. Dat we dan onze grenzen voor die mensen sluiten, dat gaat er bij mij niet in.

Waarborgen

De eerste stap om waarden te waarborgen is altijd het nationale recht. Als dat niet voldoet, is er het Hof in Straatsburg (in de toekomst ook in Luxemburg). Wat heel belangrijk is, is dat met de nieuwe grondwet de Europese Unie als eigen juridische eenheid toetreedt tot het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden. Daarmee wordt de Unie nog meer een gemeenschap van waarden.

Sociaal gedrag en sociaal zijn, rechtvaardigheid en recht doen, ook tegenover andere landen, daarmee eerbiedig je de menselijke waardigheid. Het belangrijkste recht is dat op een menswaardig bestaan. Zo velen ontbreekt het nog aan eten en drinken en een dak boven het hoofd. Als we voor dat schrijnende onrecht onze ogen sluiten, zie ik niet hoe je de menselijke waardigheid eerbiedigt.

Daarom wind ik me op over het onrecht dat we andere landen aandoen. We profiteren van de landen in Europa die eindelijk van het communisme af zijn en we gunnen ze die nieuw verworven vrijheid, maar we sluiten de grenzen voor de burgers uit die landen. Dat ge-

brek aan wederkerigheid is niet goed.

Ik heb zelf meegeschreven aan de grondwet en ik denk dat het rijtje waarden dat opgesomd wordt wel compleet is. Wat ik mis in de preambule is een verwijzing naar christelijke waarden. Hoewel, in de grondwet is in artikel 52 opgenomen dat de EU een structureel overleg zoekt met de kerken, naast het overleg met sociale partners (de vakbonden en werkgevers). Dat is heel wat, dat de eigenheid van de kerken, als brede instituties die staan voor waarden, zo erkend wordt.

★ René van der Linden is voorzitter van de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa en lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal voor het CDA.

NAUSICAA MARBE

‘De Europese Unie zou zich primair moeten inzetten voor democratie wereldwijd’

De tragiek van de Europese grondwet is dat Brussel het bestaan ervan belangrijker acht dan zijn inhoud. Zelfs een haastig en slordig opgestelde tekst lijkt beter dan niets. Dat is een slecht voorbeeld van wat Europese wetgeving betekent.

Vanuit Brussel worden ingrijpende directieven uitgevaardigd waartegen burgers zich nauwelijks kunnen verweren – vaak uit angst en onwetendheid. In Oost-Europa zal de Brusselse wetgeving tot sociaal-economische ellende leiden: de kleine, traditionele boerenbedrijven die met veel moeite veertig jaar communisme hebben overleefd, voldoen niet aan de Brusselse regels en zullen verdwijnen. Dat kan grootschalige armoede en zelfs hongersnood tot gevolg hebben.

Europa zou een mooi project zijn als in alle delen van het continent armoede en honger zouden verdwijnen, de werkgelegenheid zou groeien en medische zorg, onderwijs en huisvesting aanzienlijk zouden verbeteren. Op korte termijn. Dat is tot nu toe niet waargemaakt. En de internationale politieke en economische situatie is ook niet van dien aard, dat men spoedig een Europese gouden eeuw mag verwachten.

Waarden in Europa

Bovenaan staan voor mij de universele rechten van de mens. Gelijkheid van mensen betekent voor mij ‘voor de wet’, opdat men alle vrijheid heeft om van elkaar te verschillen. Ik ben daarom tegen alle de mens aan zich onderwerpende religies of doctrines, zoals bijvoorbeeld het Marxisme waarin mensen omwille van de ideologie gelijkgetrokken worden.

De vrijheid van meningsuiting en het verbod op censuur zijn zulke belangrijke waarden, dat deze grondwettelijke bescherming behoeven. Ook hecht ik aan bescherming van het recht op onafhankelijk onderwijs en op onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek. Elders in de grondwet wordt ook ‘de vrijheid van rede’ genoemd. Dat vind ik een merkwaardige toevoeging, alsof het om een tegenhanger van de ‘vrijheid van religie’ zou gaan en het geloof de rede voortdurend zou bedreigen. Uiteraard is de vrijheid van de rede belangrijk voor onderwijs en wetenschappelijk onderzoek. Maar veel liever zag

ik de vrijheid van het individu om keuzes te maken gewaarborgd, vertrouwend op zijn rede en niet als gevolg van groepsdwang, religieuze of andere ideologische dwang, zelfs doodsb bedreigingen.

Toch vraag ik me af of de Europese grondwet daadwerkelijk waarden kan beschermen. Dat de wetgeving in de lidstaten gelijkgetrokken wordt, geeft daarvoor geen garantie. Als ik mijn vaderland Roemenië als voorbeeld neem, dan weet ik zeker dat normen en waarden die daar al eeuwen gelden, beslist niet zullen veranderen. De wetgeving zal een façade zijn, waarachter misdaad en chaos regeren.

Ook van de waarden die de Unie uitdraagt ben ik niet onder de indruk. De Unie acht Turkije rijp voor onderhandelingen. Terwijl Turkije niet eens de schijn wil ophouden van een land waarin de mensenrechten worden gerespecteerd. Afgelopen internationale vrouwen dag konden we op de televisie zien hoe demonstrerende vrouwen door de politie in elkaar werden geslagen. Het is naïef en onverantwoord om te denken dat Turkije met dergelijke schendingen van mensenrechten zal stoppen omwille van een lidmaatschap van de Unie.

Een gezonde samenleving

In Nederland worden naar de letter de mensenrechten niet of nauwelijks geschonden, maar gevoelsmatig wel. In de bezuinigingscultuur gaat veel verloren, waardoor bijvoorbeeld de medische zorg dramatisch verslechtert. Als medische voorzieningen fundamenteel ontoereikend zijn, kan dat zo diep in het menselijk bestaan ingrijpen dat er sprake is van groot onrecht. Ook het onderwijs kampt op alle niveaus met beperkingen die de kwaliteit ervan ernstig aantasten. Neem het taalonderwijs. Dat het volstrekt onvoldoende is, horen we zelfs bij autochtone kinderen. Het Nederlands verslonst, met dank aan het basisonderwijs. De onverschilligheid jegens taal is een symptoom van culturele armoede en houdt deze ook in stand. Bovendien wordt de sociale cohesie daardoor ondermijnd. Onverschilligheid jegens taal als communicatiemiddel is ook onverschilligheid jegens de dialoog met de medemens.

Een gezonde samenleving behelst de mogelijkheid van intellectuele ontwikkeling voor iedereen en propageert die ook. In onze samenleving wordt daar neerbuigend over gedaan. Op scholen en universiteiten sneuvelt het aantal vakken, studenten moeten voor veel specialisaties naar het buitenland uitwijken. Op middelbare scholen zijn meer vreemde talen en geschiedenisonderwijs niet verplicht. Li-

teratuurlijsten krimpen in tot kattenbelletjes. Dat heeft zijn weer-
slag in een intellectuele vervlakking die onvermijdelijk verbonden is
met een morele vervlakking. Een omslag zou kunnen plaatsvinden
door het onderwijs te hervormen met als doel een Bildungsideaal,
liefde en aandacht voor kennis, cultuur en kunst. Rest de vraag
waarom mensen moeten streven naar een intellectueel beter ik: om-
dat dat een verrijking van het emotionele leven, een flexibiliteit van
het denken en een levenservaring brengt die op geen enkel andere
manier te verkrijgen is. Omdat mensen daardoor duurzame doelen
en idealen krijgen en minder stuurloos en weerbaarder worden in de
nauwelijks te bevatten wereld die aan ze voorbijraast.

80

Onmacht of supermacht

Kinderen gaan in Oost-Europa nog steeds dood als gevolg van ar-
moede en gebrek aan medische zorg. De leefomstandigheden in
sommige landen in dit deel van Europa zijn vaak schrijnend. Op de-
ze voedingsbodem bloeit een omvangrijke kinderprostitutie. Het is
haast niet te bevatten dat Europa dat tolereert. Wij zouden hier
toch vragen bij kunnen stellen in het licht van de mensenrechten.
Maar misschien past dat bij de wereldwijde onverschilligheid tegen-
over de miljoenen kinderen, vaak baby's en kleuters, die vooral in de
Derde Wereld te gronde gaan aan ziektes en die verkommeren door
sociale en politieke ellende. De onmacht, die jegens dergelijk gruwel
wordt gekoesterd en het gebrek aan hoop van de internationale ge-
meenschap, dat de zaken substantieel kunnen worden veranderd,
verbazen me. Wereldwijd worden kinderen verhandeld, verkracht,
tot slavenarbeid of zelfs oorlogsmisdaden gedwongen. Europa zou
de ambitie moeten hebben om op korte termijn veel te investeren in
de verandering van de leefomstandigheden van kinderen in de Der-
de Wereld. Dat zou zelfs een Europese prioriteit moeten zijn. Daarin
zou het continent de kracht van een supermacht kunnen tonen die
stellig, onverbiddelijk en met overtuigende middelen tegen onrecht
strijdt.

De beleving van waarden

De medische zorg in de buurlanden van Nederland is op vele gebie-
den beter. Neem bijvoorbeeld de prenatale zorg of de kankerbestrij-
ding: in de omringende landen moet die nauwkeurig worden uitge-
voerd, in Nederland vooral goedkoop. Misschien verwijst dat naar
een mogelijk verschil in de waarde die men hecht aan een mensen-
leven.

Een ander verschil: in Frankrijk adoreert men de rechtsstaat en
twijfelt niemand aan het bestaan van een nationale cultuur, laat
staan dat men zich daarvoor schaamt. In Nederland beschouwt
men de rechtsstaat als een gegeven en weet niemand precies wat de
nationale cultuur inhoudt. Voor dat woordje 'nationaal' schaamt
men zich zelfs: alsof dat naar fascistoïde gedachtegoed riekt. De
waardering voor de Nederlandse cultuur komt voornamelijk van
vluchtelingen die voor het eerst in een rechtsstaat leven. Ook de
band met de samenleving en de maatschappelijke participatie is bij
sommige alloctonen heel sterk. Bepaalde groepen hebben het als
immigranten of zelfs als tweede generatiekinderen moeilijker dan
autoctonen. Ze moeten dubbel zoveel investeren in zichzelf en de
maatschappij. Bij sommigen heeft dat als gevolg dat ze bijzonder
betrokken zijn bij wat er in Nederland gebeurt. Dat ze vastomlijnde
doelen hebben, vooruit willen, maatschappelijk succes willen heb-
ben en het milieu van hun ouders willen ontstijgen. Deze dynamiek
is niet altijd goed zichtbaar, maar de maatschappij krijgt daardoor
een flinke dosis vitaliteit.

Een andere waarde is die van de enorme corruptie in voornamelijk
zuidelijke en Oost-Europese landen. Het gaat niet om geïsoleerde in-
cidenten die door wetgeving bestreden kunnen worden, zoals Brus-
sel wil doen geloven, maar om corruptie als deel van de nationale
cultuur. In sommige landen berust het hele maatschappelijke en po-
litieke leven op een corruptiesysteem. Deze landen binnen de EU ha-
len, kan ik niet anders beschouwen dan als een vrijbrief creëren voor
staatscorruptie. Of als een verwerpelijke, zelfs misdadige struisvogel-
politiek. Verwerpelijk, omdat de Unie heel goed weet dat ze geen
middelen heeft om deze omvangrijke corruptie te bestrijden. En mis-
dadig, omdat de Unie door de toelating grootschalige criminaliteit
bewust legitimiteit verleent. Economische belangen gaan kennelijk
voor de miljoenen slachtoffers van deze corruptiesystemen.

Democratie

Ik heb tot mijn achttiende in een dictatuur geleefd. Daarin telden
mensenlevens niet. Er was maar één partij en één ideologie en wie
dat niet bewierookte, was zijn leven niet zeker. Mensen werden ge-
dwongen zich anders voor te doen dan ze waren, zich te onderwer-
pen aan de terreur van een partij, anders konden er levensbedrei-
gende straffen volgen. Voor de meeste bewoners was Roemenië
door de onvrijheid, de onveiligheid en zeker ook door de enorme ar-
moede, een hel. Helaas zijn dat de omstandigheden waarin heel veel

81

mensen in de wereld leven. De Europese Unie zou zich primair moeten inzetten voor democratie wereldwijd, eventueel samen met Amerika. Maar dan liever via de diplomatie, economische sancties en grootschalige steun aan dissidenten, verzetsgroeperingen en de democratische oppositie.

Voor bescherming van kinderen en ook voor de mensenrechten met name in de Arabische wereld is voor Europa een taak weggelegd. Deze grote idealen zouden expliciet en met concrete plannen in de grondwet omschreven moeten zijn. Ook mis ik in de grondwet het eenduidig gebruik van begrippen. Ik heb hiervan al enkele voorbeelden genoemd. Een bepaling in de grondwet over de menselijke waardigheid echter trof me door haar absurditeit. Daarin wordt gesproken van een verbod om het menselijke lichaam en delen daarvan als zodanig als bron van financieel voordeel aan te wenden. De beroepsvoetballer, het fotomodel, de pianist en de danser etc. kunnen dan dus niet meer werken. Dit verbod toont aan dat begrippen in deze grondwet slordig en ondoordacht worden gebruikt. Het zich kunnen beroepen op deze grondwet wordt daarmee een hachelijke zaak, maar mijn twijfels gelden vooral de wenselijkheid van een Europese grondwet.

82

★ Nausicaa Marbe is schrijfster en journaliste. Zij groeide op in Boekarest. Sinds 1982 woont en werkt ze in Nederland.

KAREL VAN MIERT

‘De eerbied voor de menselijke waardigheid plooit zich in een democratisch bestel’

Bij het opstellen van de grondwet ben ik zelf niet rechtstreekt betrokken geweest. Wel ben ik een aantal malen geconsulteerd. Met de uitbreiding van 10 nieuwe lidstaten tot de Europese Unie werd het noodzakelijk op een meer plechtige manier dan via de reeds bestaande verdragen een aantal zaken duidelijk te maken. De Europese Unie is iets anders dan een internationale organisatie en een aantal afspraken tussen staten. Men streeft naar een verdergaande eenwording en integratie. Via een grondwet kan je die zaken duidelijk maken, vooral ook ten behoeve van de openbare mening. Het gaat met name om het garanderen van fundamentele rechten en vrijheden voor de mensen die in de Europese Unie leven.

83

Leraar geschiedenis

Al jong, toen ik op school zat en studeerde in de jaren '50, ben ik geïnteresseerd geraakt in de ontwikkeling van de Europese Gemeenschap. Ik had een goede leraar geschiedenis die mij veel heeft bijgebracht. Hij behoorde tot een groep van Euro-federalisten. Hij liet zien hoe in Europa grenzen steeds verplaatst werden en minderheden meerderheden werden, en omgekeerd, en hoe dit continu tot oorlogen leidde. De Europese geschiedenis is één van bloedvergieeten en de vraag is, hoe je dat kunt voorkomen in de toekomst. Het antwoord kwam met de Europese Gemeenschap die toen aan het ontstaan was om op een andere manier met elkaar om te gaan en met elkaar een gemeenschap te vormen met gemeenschappelijke instellingen en rechtsregels en met wederzijds respect.

Aan de universiteit heb ik een these geschreven over het supranationale karakter van de toenmalige EEG-commissie. Ik was stagiair bij de Europese Commissie, in de tijd dat Sicco Mansholt daar zat. Later heb ik zelf zitting gehad in de Europese Commissie. Nu word ik nog voor adviezen gevraagd; zo was ik van 2003 tot 2004 voorzitter van de *Highlevel-group* die zich bezig hield met het Europese verkeers- en transportnetwerk. Europa is voor mij een duidelijk ideaal als project dat de beste kans biedt om vrede en democratie uit te bouwen en niet te vervallen in oorlog. Als je je dat niet voor ogen blijft houden, kunnen we weer heel snel afglijden tot hoe het in het verleden was, zoals je kon zien in Joegoslavië.

Menswaardige samenleving

Voor mij gaat het in de waarden die genoemd worden om drie dingen. Allereerst en voorop de eerbied voor de menselijke waardigheid. Dat houdt respect voor mensenrechten in, verdraagzaamheid en non-discriminatie. Ten tweede, de democratie, want de eerbied voor de menselijke waardigheid krijgt haar ontplooiing in een democratisch bestel. Ten slotte gaat het om solidariteit. Een absolute vrijheid kan niet regeren, want dan leidt de vrijheid van de een tot de onvrijheid van de ander. Dat is niet goed voor de maatschappij, er moet een basis solidariteit zijn zodat die vrijheid ook zin krijgt voor de mensen die minder mogelijkheden in het leven hebben. Solidariteit staat voor een menswaardige samenleving.

Het verwerkelijken van die drie is essentieel en daarvoor moet je vechten tegen religieus en nationalistisch extremisme. Ik zat in de onderhandelingen die leidden tot het transitakkoord met Joegoslavië. Dat is ondertekend en de dag daarop braken de gewelddadige conflicten daar uit. Voor iedereen in die onderhandelingen was dat onverwacht dat we zo'n terugval zouden meemaken. Dan zie je ook dat je altijd blijft werken aan een gemeenschappelijk huis, dat je nooit achterover kunt leunen. Steeds komen er ook nieuwe bedreigingen, bijvoorbeeld ten aanzien van de persvrijheid in een land als Italië onder Berlusconi.

In hoeverre binden deze waarden ons? Die waarden staan nu in de grondwet, maar we moeten nog zien of we ons eraan gebonden weten; sommige staten laten zich er weinig aan gelegen. De politieke betekenis is dat de hierop gebaseerde rechten afdwingbaar moeten zijn en dat mensen de instrumenten hebben om dat te bewerkstelligen. De burgers kunnen via de artikelen 1 en 2 die zaken ook afdwingen. Als waarden die we gemeenschappelijk hebben, binden ze ook mensen onderling.

De grondwet is overigens wel vaak over de afdwingbaarheid van die waarden en rechten. Er is het hof in Straatsburg en Luxemburg, maar veel is nog onduidelijk op dit gebied. Je moet de instrumenten hebben om te zorgen dat die grondwet meer zal zijn dan mooie woorden.

Die waarden zouden ons dus moeten binden, maar daarmee is dat nog niet feitelijk zo. Er zijn fanatieke religieuze en nationalistische ideeën die hier tegenin druisen. Maar als de meerderheid zich gebonden weet aan die waarden, dan is er ook voldoende bodem voor een solide democratie die hiertegen weerstand kan bieden.

Europa verplicht

Die waarden moeten in het dagelijks leven blijken. Je kunt wel mooie verdragen hebben, maar als men zich in de praktijk daar niet aan houdt of op richt, ben je niet veel opgeschoten. Als het om de menselijke waardigheid gaat en met name om de verhouding tussen mannen en vrouwen, merk je dat ook in Europa niet overal een evidentie is. Het verschilt van cultuur tot cultuur. Er zijn landen waar er al een goede traditie is waarin die waarden zo concreet mogelijk beleefd kunnen worden en burgers ook de instrumenten hebben om te reageren, naar de rechter te stappen. Elders in Europa is dat nog heel broos. In Noord-Ierland lukt het niet om die waarden te realiseren. Bij landen in Centraal-Europa die nog niet zoveel ervaring met de democratie hebben, is dat ook een probleem. Daar gaat het om zigeuners die buiten de maatschappij gezet worden. In Joegoslavië hebben godsdienstige tegenstellingen tot bloedige conflicten geleid.

Misschien was het beter geweest als de nieuwe lidstaten stapsgewijs waren toegetreden, zoals de commissie Santer aanvankelijk had voorgesteld. Het lidmaatschap van de Europese Unie schept veel verplichtingen en vraagt veel aanpassingen en daar is veel tijd voor nodig.

De nationale rechtsstaat is de eerst aangewezen om die waarden te waarborgen. Europa kan daarvoor het kader geven om die waarborging te consolideren. De reden dat Spanje indertijd snel lid is geworden na de dood van Franco, is dat men daardoor de pas hervonden democratie in het land verder kon onderbouwen en ondersteunen. De nieuwe lidstaten verwachten datzelfde van de Europese Unie, het verder consolideren van hun democratie. Voor de volgende kandidaat-lidstaten gelden wat dat betreft al de criteria van Kopenhagen ten aanzien van de democratische instellingen en rechten van de mens.

Waarborgen zijn verder goed werkende politieke en maatschappelijke instellingen, een goed georganiseerde overheid en parlement. Verder de rechtsspraak, onafhankelijke rechters die klachten kunnen aanhoren en jurisprudentie kunnen ontwikkelen.

Nooit meer oorlog

Heel de geschiedenis laat bedreigingen zien. Steeds weer is er die terugval op de dynamiek van conflicten van eeuwen geleden, met betrekking tot grenzen en minderheden. In Macedonië zag je conflicten met Griekenland ontstaan rond de vlag en de naam. Volken

staan dan weer gauw tegenover elkaar. Het belangrijke van de Europese constructie is dat je problemen, die nooit zullen verdwijnen, op een vreedzame manier rond de tafel wilt en kunt oplossen.

Eerbiedigen van de menselijke waardigheid heeft te maken met je mentaliteit. Die mentaliteit moet je bijgebracht worden en moet in je handelen blijken. Opvoeding en onderwijs zijn hiervoor heel belangrijk. Met die mentaliteit krijg je ook een gezonde maatschappij. Daarvoor is verder een levende democratie nodig met vrij debat en regelmatige verkiezingen. De kiezers kunnen dan bepalen welke richting het land opgaat. Natuurlijk zal niet iedereen het met de regering eens zijn, maar de meerderheden zullen ook wisselen waardoor ook die richting regelmatig bijgestuurd kan worden.

Op die manier werk je aan een vreedzamer Europa. Dat is voor mij heel centraal. Ik ben in 1942 geboren, in een boeren familie. Ik heb nog net iets bewust meegemaakt van de oorlog. De vliegtuigen die overkwamen om Duitsland te bombarderen. En de Duitsers die toen ze zich terugtrokken ons paard en onze fietsen meenamen. Mijn grootmoeder ging achter de Duitsers aan, want dat paard was onmisbaar voor de boerderij. Mijn vader ging weer achter haar aan, want dat was levensgevaarlijk om bij de Duitsers verhaal te halen. Dat beeld heeft mij beïnvloed, daarom zit de idee van ‘nooit meer oorlog’ zo diep in mij.

86

★ Karel van Miert is oud-vice-voorzitter van de Europese Commissie en was van 1989 tot 1999 Europees Commissaris.

JAN WILLEM SAP

‘Het nationalisme moet worden uitgeschakeld’

De Grondwet voor Europa is een poging om de uitbreiding naar 25 lidstaten zo te organiseren dat de Europese Unie regeerbaar blijft. In die Europese grondwet worden de grondbeginselen van de Europese Unie vastgelegd. Wat zijn de instellingen en hoe is de machtsverdeling? Ook het beleid en de bevoegdheden – bijvoorbeeld van de president – staan erin, inclusief de waarden en de grondrechten van de burgers van de Unie. De hoop is dat het Europese bouwwerk met de geplande inwerkingtreding op 1 november 2006 democratischer, efficiënter en transparanter wordt. Het werk van de Europese Conventie onder leiding van Giscard d’Estaing is indrukwekkend, maar de Europese grondwet is met honderden artikelen wat te lang geworden. Waarom hebben de politici niet gekozen voor een korter en krachtiger document, beperkt tot de constitutionele architectuur en de grondrechten?

Mijn dagelijks werk is doceren en onderzoek doen op het terrein van Europees recht. Dit werk is ook een beetje mijn hobby. Het is een uitdaging om samen met collega’s en studenten probleempunten op te sporen, in kaart te brengen en te toetsen aan de rechtsbeginselen van ons democratisch-constitutionele erfgoed. De huidige constitutionalisering door het grondwettelijk verdrag is een nieuwe fase in het Europese recht, waarbij het duidelijk om meer gaat dan de vrije markt. De toegenomen macht en het zelfvertrouwen van het Europees Parlement, dat een stevige vuist maakte bij de benoeming van de nieuwe Commissie, volg ik met enthousiasme. Met dank aan de recente uitbreiding van de Europese Unie en door daar in mijn werk op te reflecteren, voel ik mij als mens betrokken bij een zinvolle geschiedenis – de integratie van volken die elkaar vroeger probeerden af te slachten. Ik ga daarom nooit met tegenzin naar mijn werk.

87

Gebroken

In 1982 ben ik in Leiden internationaal recht gaan studeren mede vanwege een fascinatie met het gegeven van de Berlijnse Muur. Als kind vond ik het merkwaardig dat een stad door een muur was opgedeeld in twee stukken, dwars door sociale en familiebanden heen. Het leek wel een Grieks drama. Zou het ooit mogelijk zijn om het IJzeren Gordijn te slechten? Zou het mogelijk zijn om Europa te helen? Toen ik begin november 1989 de televisiebeelden zag van de

mensen op de muur, bezig met het afbreken van de betonnen constructie, dacht ik: dit is het nieuwe burgerschap van Europa. Dan besef je dat er net als in Jericho toch een soort wonder is gebeurd. Want de soldaten van de DDR hadden ook kunnen gaan schieten. De uitbreidingen met landen uit Midden- en Oost-Europa zijn een rechtstreeks gevolg van de val van de Berlijnse Muur. Europese integratie vertegenwoordigt voor mij zeker ook een christelijk ideaal in de zin van 'heel maken wat gebroken is'. Bij een bezoek aan Hongarije in 1987 bleek uit gesprekken dat de mensen nog grote angst hadden om vrijuit te spreken.

De twee belangrijkste waarden zijn vrijheid en verdraagzaamheid. Om die combinatie is het Willem van Oranje bij zijn strijd in de Nederlandse opstand ook gegaan. Die twee begrippen omvatten indirect een aantal waarden als grondrechten en pluralisme. Elke vorm van tirannie en dictatuur moet bestreden worden. Uiteindelijk gaat het niet om de abstracte waarden, maar om de concrete inzet van mensen die besluiten om bepaalde waarden te verdedigen en misstanden uit de weg te ruimen. Die opstand in de 16de eeuw was een uniek gebeuren in de Europese geschiedenis. Nederland heeft wat betreft vrijheid en verdraagzaamheid een voortrekkersrol gespeeld en het is inspirerend dat juist deze waarden nu het meest kenmerkend zijn voor Europa. Als derde waarde spreekt rechtvaardigheid mij aan. Enerzijds vanwege het juridische, maar ook omdat het te maken heeft met het politieke verdelingsvraagstuk, met solidariteit met de mensen die niet op eigen benen kunnen staan. Gelijkheid voor de wet is belangrijk, maar juist de grote verschillen tussen mensen maken een samenleving aantrekkelijk.

Verharding

In de ontmoeting met mensen moet verdraagzaamheid hogelijk worden gewaardeerd. We moeten uitgaan van een vredige vooronderstelling. Je moet open staan. Er behoort ruimte te zijn voor diversiteit, voor mensen die hun eigen speciale identiteit willen bewaren, of dat nu is als jood of als vegetariër. Na het bombardement op het World Trade Center op 11 september 2001 moest ik een hoorcollege geven voor meer dan driehonderd rechtenstudenten. Er was een geladen en emotionele stemming. Ondanks de meningsverschillen hebben we afgesproken verdraagzaam te blijven en elkaar te laten uitspreken. Het was geweldig dat het debat niet ontaardde in het aanvallen van mensen die een aanhanger zijn van de islamitische godsdienst, iets wat je tegenwoordig helaas te veel ziet. Sinds het

publieke optreden van Fortuyn lijkt er iets kapot gemaakt in de Nederlandse samenleving. We moeten niet de kant op van een verdere verharding.

Ik zou niet graag de barricaden op willen. Ik ben niet zo'n held met een wapperende vlag. Toen neo-fascisten gingen marcheren en haterlijke leuzen scandeerden waarbij zij dreigden fundamentele mensenrechten te gaan schenden, heb ik wel meegedaan aan een tegendemonstratie. Maar eigenlijk probeer ik massa's zoveel mogelijk te vermijden. Misschien dat je op een bepaald moment wel bereid bent te sterven voor de vrijheid, voor het vrije woord, want daar gaat het uiteindelijk om.

Na de Tweede Wereldoorlog is in de jaren vijftig met de oprichting van de Europese Gemeenschappen een verbond gesloten om nieuwe oorlogen te voorkomen. De Europese Unie is nu niet alleen een economische gemeenschap, maar ook een rechtsgemeenschap, een politieke gemeenschap en een ethische gemeenschap. Die ethische gemeenschap bestaat uit de waarden die ons binden. Die waarden drukken dus uit wie wij zijn. Europa is als werelddeel een bakermat van de beschaving. Dat blijkt ook uit het motto van de Europese Unie: 'in verscheidenheid verenigd'. Het leuke van Europa is de pluriformiteit. Dat bindt ons: het feit dat daar ruimte voor is.

Tegeltjeswijsheden

Normen binden, maar waarden maken vrij. Bij de waarden van de Europese Unie gaat het om een soort beschavingsideaal, over de idee Europa, en dat is natuurlijk iets anders dan de normen van de rechtsorde of sociale omgangsnormen als voor iemand de deur open houden. Als halfjaarlijks EU-voorzitter heeft premier Jan Peter Balkenende het Nederlandse voorzitterschap een meerwaarde gegeven door te wijzen op de relatie tussen de idee Europa, het beschavingsideaal en de omgangsnormen tussen mensen. Na de moord op Theo van Gogh doet niemand de waarden en normen meer af als 'tegeltjeswijsheden'. Mensen erkennen nu dat Balkenende met zijn pleidooi gewoon gelijk had.

In Oostenrijk heb ik in een café meegemaakt dat daar nog enorm onverdraagzaam en racistisch wordt gedacht, bijvoorbeeld over mensen van joodse en Arabische afkomst. Daar schrik je als Nederlander wel van. In de wereld valt op dat het buiten onze landsgrenzen veel hiërarchischer is. In Nederland liggen de oude volksbuurt van de Jordaan en de Keizersgracht vrij dicht bij elkaar.

Het EU-Handvest van de grondrechten, opgenomen in deel II van

de Grondwet voor Europa, is te beschouwen als een soort tegenwicht tegenover het economische Europa. Omdat het Handvest nu bindend gaat worden, zal ik zeker vóór de Europese grondwet stemmen bij het raadplegende referendum. Als het gaat om het waarborgen van rechten en waarden denk ik dat journalisten, politici, maatschappelijke organisaties en rechters onmisbaar zijn. Zij stellen toch vaak onjuistheden aan de kaak en dwingen bestuurders en burgers om mensen die in de knel zitten te helpen. Burgers met geld kunnen een advocaat regelen, maar de meeste burgers doen er verstandig aan het via een maatschappelijke organisatie te spelen. Dan krijg je sneller toegang tot de uitvoerende macht.

Moreel vacuüm

Sommige juristen zijn bang voor ontmanteling van de rechtsstaat en de privacy vanwege de huidige terrorismebestrijding. Zelf denk ik echter dat de grootste bedreiging niet van de zijde van minister Piet-Hein Donner van Justitie komt, maar van de zijde van de oprukkende criminaliteit, die immers ook profiteert van de open grenzen. Als mensen niet meer in de avond de straat op durven, is een waarde als vrijheid ook in het geding. Een ander gevaar is dat de cultuur – de kunsten, de literatuur, de muziek – opzij wordt gedrukt door de platte commercie en de techniek. De Europese Unie moet daar op letten.

De waarden van de Europese Unie zijn bindend en supranationaal. De voorrang van het EU-recht is voor mij een hard uitgangspunt. Het dogma van nationale soevereiniteit en het daaraan gekoppelde gevaarlijke nationalisme moeten beslist wijken voor de waarden in de Europese grondwet. In die zin ben ik echt Europeaan en Kantiaan. Immanuel Kant schreef in 1795 over de weg naar ‘eeuwige vrede’ als een soort uitdijende olievlek van mensenrechten en democratie. Uitbreiding moet daarom doorgaan, met Turkije en op termijn ook met Rusland. Met die uitbreiding versterk je de vrede, de mensenrechten en de democratie. Toetreding van nieuwe lidstaten is het meest succesvolle buitenlandse beleid van de Europese Unie. Daarom kan ik mij enorm opwinden als iemand als Tweede-Kamerlid Geert Wilders begint over lossere banden met de Europese Unie en andere populistische verhalen. Dat is vlak voor zo’n referendum gewoon onverantwoordelijk. Sterke banden met Europa zijn van levensbelang. Het nationalisme moet worden uitgeschakeld.

Zowel in Nederland als in Europa dreigt het gevaar van een moreel vacuüm. Een samenleving kan ziek worden als er geen politici zijn die een morele dialoog voeren. Het is een groot misverstand om te

denken dat de overheid per definitie neutraal is. De overheid heeft altijd een kleur, namelijk op het punt van het streven naar een ordelijke en vreedzame samenleving. Een kersttoespraak van koningin Beatrix of het waardendebat van premier Balkenende hebben in dat licht een functie. Als de overheid alleen maar neutraal is en het individualisme te ver doorslaat, kan je als samenleving te weinig tegenwicht bieden aan religieuze fundamentalisten of populistten.

Menselijke waardigheid wordt gerespecteerd als Europa erin slaagt om het morele vacuüm op te vullen, als wordt voorkomen dat steeds de hardste schreeuwers en de moordenaars in beeld zijn. De media kunnen hier een rol spelen door bijvoorbeeld portretten te maken van geslaagde fusies van Europese bedrijven, verslagen van debatten over gemeenschappelijke waarden, over vriendschappen en huwelijken van mensen uit verschillende landen, over tolerantie en samenwerking over grenzen heen. Het lijkt wel of alleen negatief nieuws goed scoort.

Dankbaarheid

Pas als je beseft dat je waarden ook kan verliezen, ga je ze echt waarderen. De terreur van de nazi’s en de holocaust; hoe kan worden voorkomen dat zo iets opnieuw kan plaatsvinden? Een bezoek aan het museum van Neurenberg laat zien hoe het Duitse volk met propaganda was te indoctrineren. Het laat zien dat je nooit moet vertrouwen op de wil van de meerderheid alleen; dat we altijd de beginselen van de rechtsstaat overeind moeten zien te houden. Als het gaat om de vraag of ik een bepaalde waarde mis in de Europese grondwet, dan noem ik graag ‘dankbaarheid’. Dat klinkt wat ouderwets. Maar Europa heeft de eerste tien jaar na de Tweede Wereldoorlog voedsel moeten invoeren, omdat er honger was. Wij zijn nu een enorm welvarend gebied met boterbergen, melkplassen en Italiaans massavoer verkrijgbaar in vrijwel elke winkelstraat. In die zin wil ik pleiten voor dankbaarheid jegens God voor de vrijheid en welvaart op dit continent. Een Europese variant van het Amerikaanse ‘Thanksgiving Day’ zou Europa niet misstaan. Het heeft te maken met de ziel van Europa. Want er is meer dat ons bindt dan de economie alleen.

★ Jan Willem Sap is universitair hoofddocent Europees recht aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

ANNEMIEK SCHRIJVER***‘Mijn eigen ervaringen lijken op die van fundamentalistische moslims en daarom voel ik me met hen verbonden’***

De rol van Europa in mijn leven is dat ik denk dat Europa het leven beter zal maken dan het nu is. Volgens mij is verandering bijna altijd goed. Alles verandert voortdurend. Met het naleven van waarden als zodanig hoeft niks mis te zijn, maar zodra je ze vastlegt kunnen het morgen stenen worden waarmee gegooid gaat worden. De KRO heeft de Tien Geboden geherinterpreteerd. Van de tien geboden zijn er acht verboden. ‘Gij zult niet’ en ‘gij mag niet’ en het enige dat dat bij een normaal mens oproept is: ‘hoezo niet? Dat maak ik zelf wel uit’. De KRO heeft ze nu zo vertaald, dat je je persoonlijk aangesproken kan voelen. ‘Gij zult niet begeren’, waar je onmiddellijk ongehoorzaam van wilt worden, is geworden: ‘ik ben dankbaar’. Dan gaat het over mij. Want een gebod is geen waarde, maar ‘ik ben dankbaar’ is wel een waarde en daar kan ik elke dag voor kiezen. Het zou goed zijn om in de grondwet een A4tje te stoppen met handige menselijke tips, waar je iedere dag uit kunt putten.

92

Regels

Als we de handen ineenslaan dan blijken we meer op elkaar te lijken dan we dachten. Daarmee kunnen we de geschiedenis van Europa positief gaan beïnvloeden. Het is goed dat de waarden er weer eens staan, zoals in dit artikel 2 in de Europese grondwet, maar het is ook nietszeggend. Wat betekenen eigenlijk die mensenrechten? Het zijn er immers veel meer dan er in kaart worden gebracht. Wij mensen zijn een veel te dure computer en we gebruiken vaak niet meer dan een krachteloze versie van Word. Een wetje tot liefde in de grondwet zou mooi zijn. Onderwerpen die mij dagelijks bezig houden, hebben te maken met de eerbied voor de menselijke waardigheid. Een computer die maar half wordt gebruikt, dat is niet erg eerbiedig. Eigenlijk ben ik tegen wetten, want hoe meer regels hoe meer overtredingen. Voorbeeld: mijn vriend mocht vroeger niet lezen in bed. Hij verzon daar van alles op. Zoals een heel lang snoer om bij ontdekking gauw aan te trekken, waardoor het licht weer snel uitging. Heel creatief. Wordt ontdekt. Dan maar een kaars onder de deken. En dan blijken wetten te leiden tot levensgevaarlijke praktijken. Er sliepen zes kinderen op die droge zolder. Mijn eigen ervaringen lijken op die

van fundamentalistische moslims en daar voel ik me daarom mee verbonden. Ik heb zelf zo’n strenge opvoeding gehad. Als er maar genoeg normen en waarden van buitenaf in jou worden gestampt, hoe harder dat gebeurt, hoe minder er groeit in jezelf. Er was weinig ruimte om mijn innerlijk geweten te toetsen, in de zin van: ‘Wat vind ik daar nu zelf van?’ Dus ik ben gewetenloos geworden. Ik zag nergens een been in. Ik zag bijvoorbeeld oprecht het bezwaar niet tegen het oudste beroep ter wereld. Nog steeds niet eigenlijk. Kennelijk is er zo weinig innerlijk gegroeid. Ik herken dat fanatieke wat sommige van die jonge moslims hebben, zoals het doel dat de midelen heiligt. Dat bevestigt me in mijn gevoel dat regels die van buiten komen meer kwaad doen dan goed. Ik geloof niet dat de mens slecht is. We slapen, ingedut door andermans’ regels. Alle aannames en concepten die we (voor anderen) hebben bedacht, moeten dus voortdurend ter discussie gesteld kunnen worden. Werkt het nog of het kan het wetje al weg?

Laten we de zintuigen in ere herstellen en het verstand wat meer dempen. Mijn adagium is: ‘no brain, no pain’. Alle leed speelt zich in ons hoofd af. Wij maken de dingen verschrikkelijk. Terwijl sommige dingen helemaal niet zo erg zijn. Er is een boek van Aldous Huxley, dat heet ‘Island.’ Daarin spoelt iemand aan op een eiland met mensen de wel normaal zijn. Die hebben de plaatselijke papegaaien geleerd om te roepen: ‘Attention here and now, attention here and now!’. En die mensen zijn daardoor gelukkig want die denken niet alleen maar: ‘ja, maar vorige week’, of ‘nee, maar morgen’. Wij bewegen ons voortdurend tussen hoop en vrees of tussen afschuw en begeerte. Als we gewoon zouden samenvallen met het moment zouden we veel gelukkiger zijn. Waarom trainen we in de sport-school wel ons lichaam maar niet onze geest? Onze geest is volledig de baas over ons.

Geluk

Wij willen allemaal gelukkig zijn. Wij willen allemaal hetzelfde dus dat bindt enorm. Je wordt het meest gelukkig als je iets weggeeft. Mijn auto is laatst leeggestolen. Die dief voelt zich echt niet beter. ‘Het is beter te geven dan te ontvangen’. Jazeker, er zijn heel veel van die bijbelteksten die absoluut waar zijn. Ik denk dat we allemaal een soort spiegeltje hebben. Als ik warme gevoelens heb voor jou dan spiegelt dat ook weer naar mij. Ja, natuurlijk is er ellende. Maar ook delen wij dezelfde goddelijke kwaliteiten. Jezus is mens geworden. Nu wij nog. Mens worden is in alles je hart openen en daarin zijn we

93

allemaal heel groot, alleen zien wij dat helaas niet altijd.

Je kunt twee dingen doen als je de deur uitstapt. Je luiken dicht doen en het naar hebben of de luiken openen en tegen bijvoorbeeld de glazenwasser zeggen: 'wat heb jij een lekker broekje aan'. En dan wordt hij hartstikke blij en dan doet hij weer blij tegen de buurvrouw en dat is fijn. Er rust een groot taboe op complimenten. Wanneer zeggen we nu eens echt aardige dingen tegen elkaar? Maar je moet dat dus iedere dag opnieuw besluiten. Dat is trouwens ook een bijbeltekst: 'maak je geen zorgen, waarmee je je zult kleden morgen'. Dat kleden is een mystieke uitleg van waarden; met andere woorden: vandaag kan je dit voelen, maar morgen is het misschien anders. Laat de waarden niet aankoeken. Dat maakt het leven ook zoveel interessanter dan dat ik vroeger dacht. Je bent voortdurend aan het meescheppen met God. Dat begin ik steeds meer te begrijpen, dat de Schepper zich steeds opnieuw aan ons ontvouwt. Aan jou en aan mij. Dus zo'n grondwet is eigenlijk een dood ding, tenzij je je hem de hele dag herinnert en naleeft en wikt en weegt of het nog werkt.

94

Eten en flirten

De wet van de flirt maakt duidelijk dat de beleving van waarden hier en in het zuiden van Europa anders is. In Nederland op straat lopen is zo'n gekke ervaring. Soms denk ik wel eens: 'het is net, alsof we al dood zijn'. Maak van het leven meer een spel en flirt eens met elkaar. Hier kijken mensen je dan aan alsof je ik weet niet wat met ze hebt gedaan. Dat is in andere landen anders. Hoe zuidelijker, hoe meer zon, hoe beter het wordt. Dus misschien is het wel goed dat de aarde wat opwarmt. Wij kunnen wel wat levenskennis gebruiken van Zuid-Europa. Er wordt hier ook veel te weinig gedronken tussen de middag. Bij wijze van lunch krijg je hier een broodje kaas. Doe er dan maar een wijntje bij. We mogen in onze handjes knijpen dat Nederland bevolkt wordt door anderen en dat we mee mogen gaan doen met het Romaanse rijk. Het Gallische dorpje eindelijk omarmd. We hebben altijd alleen maar tegen het water gevochten.

Waarborgen

In het waarborgen van waarden zit een ontzettende contradictie. Alles gaat namelijk mis en voorbij. 'Alles van waarde is weerloos', weet je nog? Waarborg bestaat niet, dat is een schijnzekerheid die ons bedot en ons dus angstiger maakt. Het enige wat kan is dat mensen de vlam in elkaar blijven ontsteken. Dat kun je niet vastleggen, dat moet

je elke dag weer opnieuw proberen. Het goede nieuws is, dat er steeds weer mensen geboren blijven worden die dat ook vinden en doen. De waarden en grondrechten worden in Europa niet bedreigd. Volgens mij willen alleen veel mensen dat heel graag. Ik kwam laatst langs een afzetting van de politie en de mensen kijken reikhalzend wat er aan de hand is en of er iemand dood is. Ik denk dat wij slechter met geluk dan met ongeluk om kunnen gaan. Wij functioneren volgens mij beter in een oorlogssituatie, handen uit de mouwen, dan als het echt goed met ons gaat. In die zin kan bedreiging weer iets goeds opleveren. Omdat ik niet in waarborgen geloof gaat de vraag of een Europese grondwet daaraan beter zou kunnen voldoen dan uitsluitend onze eigen Nederlandse grondwet voor mij niet op. Maar ja, willen we nu met Europa of met onszelf? Ik ben niet voor enge machtshebbers en we moeten elkaar ook tot de orde kunnen roepen. Ik ben wel een groot voorstander van 'met z'n allen'. Je ziet het aan de schoonheid van de mensen. De Engelsen zijn lelijk omdat ze op een eiland zitten. Maar de Europeanen worden door de vermenigving van volken steeds mooier. Het gevaar voor Europa is natuurlijk wel dat we nieuwe grenzen creëren waarachter we ons verschansen tegen de rest. En dan bedoel ik de Derde Wereld. Dus ook grenzen moet je niet al te serieus nemen en er regelmatig aan trekken en duwen.

Je eigen geloof aanhangen daar gaan mensen zich gekwetst van voelen. Het feit dat mensen zich gekwetst voelen daar moeten we vanaf. Daar hebben we wel enige rechtsspraak voor nodig, maar vooral spirituele leiders. Het een kan het ander niet vervangen. Wij missen goede leiders voor wie je van de hoge duikplan wil. Mensen zoals Martin Luther King, die zei: 'de haat is op, ik kan niet langer hater' of zoals de Dalai Lama die een manifestatie is van menselijke goedheid maar ook van daadkracht. Ik mis in het publieke debat in Europa een bepaalde stem. Een aantal wijze mensen, die fungeren als een soort president van Europa. Ik mis de stem: 'wees voorbereid!' en ook Jezus: 'vergeef hun, ze weten niet wat ze doen'. Als een mens echt zou beseffen wat hij een ander aandoet, dan zou het niet in zijn hoofd opkomen.

Met elkaar omgaan

In het publieke debat wordt er veel te veel gereageerd en veel te weinig geageerd. Probeer eens te ontroeren, dat ontwapent. Als er iets naars gebeurt moet dat geen olievlek gaan worden. Maar dat gebeurt wel. Mensen zitten als sponzen op dat soort informatie te

95

wachten, zitten klaar om in paniek te raken. Nuchterheid en relative-ring is vaak een betere reactie.

Het instrument om de boel gezond te houden is: bij de les blijven. Om die 'menselijke waardigheid' te kunnen voelen, hebben we behoefte aan nieuwe rituelen. We moeten ons bewust zijn van de potentie die wij mensen in huis hebben. Uit het Thomasevangelie, dat door onder andere de Nederlandse prof. Quispel in een grot werd gevonden, komt de apocriefe uitspraak: 'Het koninkrijk van God is uitgespreid over deze aarde, maar de mensen zien het niet'. Mijn negatieve ervaringen hebben juist te maken met mijn Vrijgemaakt Gereformeerde artikel 31 school- en kerkjaren: rigide en onverdraagzaam. Thuis was er gelukkig humor. Als vrouw voel ik me niet gediscrimineerd. Ik vergeet vaak dat ik een vrouw ben. Bovendien moet er om gediscrimineerd te worden iemand zijn die de belediging in ontvangst neemt. Als jij niet thuis geeft valt er weinig te kwetsen.

96

★ Annemiek Schrijver is programmamaakster en presenteert de lkon-programma's:

'Het vermoeden' en 'lkon-live'.

DOEKLE TERPSTRA

'De beste garantie voor de menselijke waardigheid is actief burgerschap'

Ken ik de Grondwet van Europa? Nee, de grondwet is haast dikker dan de Bijbel, die lees je niet zo een-twee-drie. Maar belangrijker is dat die grondwet bestaât. Met die grondwet staan de grondrechten in een Europees kader. In een heel grote gemeenschap, van Ierland tot Griekenland gelden dezelfde grondrechten voor alle burgers.

Nu is die grondwet ook nog eens heel actueel omdat er een referendum over georganiseerd wordt. Dan wordt je ook bepaald bij welke waarden in die grondwet staan. Er is een debat geweest over het expliciet refereren aan God en aan de christelijke identiteit van Europa. Is dat iets dat je moet vastleggen in de grondwet? Toen werd ik op de Europese Sociale Week in 2003, in Bratislava, geconfronteerd met mensen uit Oost-Europa. Voor hen was die verwijzing naar christelijke waarden juist een erkenning van hun eigen strijd tegen de dictatuur van het communisme. Voor hen ging het om de verwijzing naar iets anders dan het communisme. Religie was voor hen verbonden met een visioen van vrijheid en democratie. Weliswaar heb ik mijn standpunt niet gewijzigd, maar ik ben er wel anders tegenaan gaan kijken. Vanuit het standpunt van de onderdrukte, kijk je anders tegen deze vraag aan. Daarmee probeer ik dan mijn eigen standpunt te verdiepen.

97

Europa

De vakbeweging heeft Europese verbanden. Maatschappelijke organisaties in Europa zoeken elkaar op voor overleg en informatie. Ik zit in het bestuur van de EVV, de Europese Vakbond, en ik ben voorzitter van de Europese Sociale Week. We hebben ook de taak mensen uit levensbeschouwelijke tradities bij elkaar te brengen. De vorige voorzitter van de Europese Commissie, Romano Prodi, hield dat ook de Europese Sociale Week in 2000 voor, toen hij Jacques Delors aanhaalde met diens opdracht Europa een ziel te geven.

En in het dagelijks leven merk je Europa: je hebt geen paspoort meer nodig als je de grens overgaat, de landen zijn provincies geworden. Het is alleen nog maar een romantisch gevoel dat je hebt als je terugdenkt aan de rijen voor de grens. De euro is wat dat betreft een belangrijke verbinding in Europa.

Europa een ideaal? Ik heb daar vroeger niet heel bewust over na-

gedacht. Nederland was mijn huis, mensen die een andere taal spreken kwamen uit het buitenland. Maar in de loop van de jaren zie je een samenwerking ontstaan die naar verbroedering en vrede leidt. Dat idee van de 9de van Beethoven, *alle Menschen werden Brüder*, komt steeds dichterbij. Dat is een mooi beeld, Europa als een idee van verbroedering.

De waarden in artikel 2

Uiteindelijk zijn al die waarden allemaal essentieel, maar vrijheid, democratie en gelijkheid spreken mij meer direct aan. Hoewel, gelijkheid zou ik eerder als gelijkwaardigheid zien. Mensen zijn niet gelijk, maar hebben wel gelijke waarde. En wat ook belangrijk is: pluralisme. We willen geen eenheidsworst. Wel eenheid, maar ook erkenning van verschillen, in taal en cultuur. Dat is de rijkdom en kracht van Europa. In de Europese politiek gaat het wel om eenheid, gestoeld op democratische principes en een pluraliteit van politieke partijen. Maar ook in de cultuur en de maatschappij gaat het om pluraliteit.

Vrijheid, democratie en gelijkwaardigheid manifesteren zich iedere dag opnieuw. Het zijn geen vanzelfsprekendheden, je moet er iedere dag hard voor vechten. Onze samenleving gaat van ongelijkheid uit, van mensen die beter zijn dan anderen. Daartegenin moet je de verbindingen zoeken, de solidariteit. Maar dat moet niet alleen via de politiek. Het is in de eerste plaats aan de burgers om die waarden vorm te geven. Iederéén moet er voor vechten. Daarom zou ik ook voor al die waarden op de barricaden gaan.

Uiteindelijk gaat het om wat achter die waarden ligt, de eerbied voor de menselijke waardigheid: respect, solidariteit, erkenning van ieders eigenheid. Dat is ook een opdracht voor alle burgers, het is ieders verantwoordelijkheid. Dat sleutelwoord bepaalt hoe jij en ik ons tot elkaar verhouden. Daarin gaat het niet om zelfredzaamheid, maar om samenwerken voor een leefbare samenleving.

Bindingen

De waarden van de Europese Unie zijn een permanente opdracht om een leefbare en rechtvaardige samenleving op te bouwen en in stand te houden, in Nederland en in Griekenland. We moeten ook leren elkaar daarop in de internationale gemeenschap aan te spreken. Die waarden binden ons overal. Ze binden ons om in de internationale gemeenschap een samenleving te bouwen waar iedereen zich wel bevindt.

Waarden vertellen ons hoe het kan, het zijn geen wetten die gebieden ‘gij zult...’ Daarin hebben die waarden een eeuwigheidswaarde. Je ziet door de eeuwen heen, in de middeleeuwen, de Franse Revolutie, dat mensen een beroep doen op dezelfde waarden. Waarden binden mensen aan elkaar, slaan bruggen, ook door de tijd heen, naar de toekomst.

De waarden van de Unie worden over Europa heen gelegd. Italianen en Grieken herkennen zich daarin. Wel geven we verschillend vorm aan die waarden, er zijn culturele en maatschappelijke verschillen. De sociale voorzieningen zijn bijvoorbeeld niet overal hetzelfde vormgegeven. Het gaat erom dat, gegeven die verschillen, iedereen zich toch goed behandeld voelt. De waarden geven een eenheid in denken aan, niet een eenheid in vormgeving. Het boerenbedrijf in Roemenië zit anders in elkaar dan in Nederland en die verschillen moet je respecteren.

Waarborgen

Waarden vertalen zich in wetten en normen die aan tijd en plaats zijn aangepast. Wat je nu om je heen ziet, het is door iemand als Herman Wijffels opgemerkt, is een nieuwe emancipatie. Nu niet van achtergestelde groepen, maar van mensen die zelfstandigheid vragen om het eigen leven in te richten. Mensen nemen zelf het initiatief voor zaken als zorg en werk en willen niet meer afhankelijk zijn van een overheid of bureaucratie. Dat vind ik positief, dat mensen zo tot een volwassen zelfstandigheid komen. Die moderne tijdgeest zal je in wetten en regels gaan terugvinden door heel Europa: minder collectief, meer nadruk op de individuele zelfstandigheid van de persoon.

Waarden zijn fundamenteel, die blijven als oriëntatie bestaan. Maar ze vertalen zich in andere regels en wetten. Een waarde is iets dat van waarde is. Dat zijn zaken die langdurig relevant zijn. Normen, die we daarvan afleiden, passen we aan aan de tijd. Als je de waarden weghaalt, bestaat er geen menselijk leven meer. Mensen kunnen niet zonder waarden.

Worden die waarden bedreigd? Dat is zo negatief gedacht. We praten nu veel over hoe mensen van verschillende religies met elkaar omgaan, en dan worden de excessen uitvergroot. Er gebeuren veel goede dingen in Nederland. En waar praat men over, het gevaar van islamitische scholen? Dat zijn er zo weinig, dat is niet een golf die over ons heen komt en christelijke scholen zou bedreigen. Gebrek aan solidariteit bij de jongere generatie? Dat is niet waar. Mijn generatie heeft solidariteit afgekocht door lid te worden van allerlei

organisaties. Jongeren kiezen niet meer voor die vormen, maar voor andere vormen, oprecht, overtuigd en zelfstandig.

Of je die waarden beter Europees kan waarborgen of dat je aan de nationale staat voldoende hebt, doet niet meer ter zake. Het is niet meer Nederland tegen Europa, maar Nederland èn Europa. Europa is een feit. Wat wel een punt is, is dat de grote landen in Europa niet de kleinere landen overheersen en dat onze eigen identiteit niet onder de grote jongens ondersneeuwt. We moeten onze eigen positie kunnen blijven innemen. De leiders van Europa, de grote landen en de politici, moeten zelf ook gestalte geven aan de waarden van de Unie. De kracht van Europa blijkt via de stem van de kleinste. De vitaliteit van Europa blijkt als de stem van de kleinste in de opvatting van het geheel doorklinkt.

100

Gezonde samenleving

We moeten zelf zorgen voor een vitale samenleving. Via wet- en regelgeving breng je structuur aan: wat tolereren we wel en wat niet. Maar wat vooral nodig is, is goed burgerschap en dragende organisaties van burgers. De wetgeving moet het resultaat zijn van een maatschappelijk proces, niet van hogerhand opgelegd.

Waardigheid wordt niet door wetten gemaakt, we moeten het zelf maken. Jij moet die waardigheid vorm geven, als burger in de samenleving. Dat moet ook door de leiders zelf worden voorgeleefd. Uiteindelijk ligt de beste garantie voor de menselijke waardigheid in actief burgerschap en een vitale maatschappij.

Het gaat om meer dan economische waarde. De commissie Barroso vind ik een negatieve factor. Voor hen is de economische rationaliteit dominant, het winst genereren en Europa als 'asset'. Wat oorspronkelijk een vredesgemeenschap was, is geërodeerd tot economisch belang. Die competitie met de rest van de wereld gaat ten koste van het milieu en van de mensen. Voorzorg is geen uitgangspunt, maar gewoon meedoen met de ratrace. De commissie denkt alleen over wat Europa meerwaarde oplevert. Tegen dat denken moeten we ons verweren. Voor mij gaat het om wat ons meer waarde geeft.

★ Doekle Terpstra was voorzitter van het CNV. Per 1 mei 2005 is hij voorzitter van de HBO-raad.

LEO TINDEMANS

'Tegen welke meester kijk je op?'

Ik heb al voordat de idee van een grondwet opkwam, geijverd voor een grondwet voor Europa en de idee van een grondwet verdedigd. Dat heb ik in verschillende landen in Europa op congressen en spreekbeurten uitgedragen. Een lezing die ik enkele jaren geleden in Wuppertal heb gehouden, is als een brochure uitgegeven. Ik meende dat een akkoord hebben over de basis van ons handelen essentieel is.

Ik was niet rechtstreeks betrokken bij het opstellen van de grondwet in de Europese Conventie. Vanuit de EVP fractie in het Europees Parlement heb ik me wel beziggehouden met en ingezet voor de grondwet. Europa is een stuk van mijn politieke leven, van mijn wezen. Ik ben er mee groot geworden. De Europese gedachte is de rode draad in mijn loopbaan en is onderdeel van mijn engagement. Als student heb ik een scriptie geschreven over de zogenaamde conventie van Oslo. Voor de Tweede Wereldoorlog hebben België, Nederland en Luxemburg al geprobeerd een gemeenschappelijke douane- en handelspolitiek te voeren. Groot-Brittannië heeft dat toen verhinderd. Uit mijn studie kwam ik tot het inzicht dat we niet in staat waren de economische crisis te bestrijden zonder een gemeenschappelijke aanpak. Toen ik na de oorlog afstudeerde, was de gedachte bij mij al levendig dat we gezamenlijk moesten proberen crisis en werkloosheid te bestrijden en een politiek die de welvaart verhoogt te voeren.

Omdat ik hier en daar wel wat schreef over Europa werd ik door Theo Lefèvre, de toenmalige voorzitter van de CVP, de Christelijke Volkspartij, meegenomen naar de vergaderingen van het comité Jean Monnet dat de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal voorbereidde. Zo kwam ik al vroeg in het netwerk dat aan de Europese integratie werkte.

Europa als ideaal

Voor mij is Europa een ideaal van vrede, gezamenlijkheid en een menselijke benadering van politiek en samenleving. In Europa proberen we met alle middelen oorlog tussen de West-Europese landen te vermijden. We willen gezamenlijk economische crises bestrijden. En we staan een wezenlijk ander model van politiek bedrijven en van de maatschappij voor, meer sociaal dan het Amerikaanse model.

Voor mij heeft dat ook te maken met een christelijke achtergrond. Niet altijd heel bewust, maar iets als verzoening speelt een rol bij het

101

ontstaan van Europa: het was een gebaar van verzoening. Dat idee raken we nu wat kwijt. Ik lees vandaag in de krant dat de Polen in het Europees Parlement om een herdenking hadden gevraagd van de slachtoffers van Katyn, waar een aantal Poolse officieren is geëxecuteerd. Dat werd geweigerd, en dan vraag ik mij af hoeveel begrip we voor elkaar hebben.

Menselijke waardigheid, vrijheid en democratie zijn de essentiële waarden voor Europa, voor elke samenleving. Zonder een idee van de menselijke waardigheid, vrijheid en democratie, kan je niet de instrumenten scheppen om de andere waarden van solidariteit, non-discriminatie, rechtvaardigheid, verdraagzaamheid enzovoort, te verwerkelijken. Zonder die drie krijg je de rest niet.

Vrijheid heeft verschillende betekenissen en is soms meerduidelijk. Bepaalde vormen van liberalisme hebben we bestreden omdat die economisch niet goed geweest zijn. Maar vrije meningsuiting en je vrij kunnen bewegen zijn essentieel, daarvoor moet je strijden, maar je moet die ook verbinden aan de democratie, de meningsvorming in de maatschappij.

Ervaringen voor het leven

Wie zoals ik een tijd heeft doorleefd, de Tweede Wereldoorlog, waarin vrijheid en democratie en al die andere waarden werden ontkend, is daardoor voor het leven bepaald. De schok die ik kreeg toen ik in Antwerpen de eerste mensen met de Davidsster zag lopen, dat blijft me bij.

Wat er om je heen gebeurt, hoe mensen met elkaar omgaan, is heel belangrijk. Wellevendheid is een vanzelfsprekendheid in de dagelijkse omgang, in huis en op straat. Wat ook van belang is, is het opvoeden tot democratie. In de opvoeding wordt de gezindheid tot de democratie overgebracht. Die gezindheid wordt in allerlei verbanden doorgegeven, thuis, op school, op het werk. We moeten er steeds over nadenken wat bijdraagt aan die democratische gezindheid.

Wat zijn de heersende gedachten die een generatie die tot volwassenheid komt, bezielen? Tegen welke meester kijk je op? Voor iedere generatie is het opnieuw een probleem op wie ze zich zullen richten. Ik denk dat jonge mensen altijd naar iets moeten kunnen opkijken, iets dat voor hen aantrekkingskracht heeft. Als daar geen zaken als mensenrechten en democratie bij zijn, kan dat heel gauw voor een generatie een verloren zaak zijn, en wie weet waar ze dan achteraan zullen lopen.

Onderwijs speelt dus een grote rol in het waarborgen van die waar-

den. Ook wat wij leren en doorgeven uit de geschiedenis. Misschien moet je ook iets als een actiescomité hebben dat die waarden actief verdedigt. Het gaat om de vraag of je die aan het individu overlaat, of dat sociale en culturele organisaties dat opnemen, of misschien een speciaal netwerk om die waarden te verdedigen. Waarden zijn een tijd voor oubollig versleten, nu is er een nieuwe waardering en het gaat erom dat we de juiste formules kunnen vinden om het debat over waarden voort te zetten.

Wat dat betreft mis ik in de grondwet het onderwijs. De tekst zegt niets over onderwijs en de morele bescherming van jongeren, terwijl de vorming van de volgende generatie zo belangrijk is voor de maatschappij.

Hoe ontwikkelt Europa?

Er zijn nu duidelijk zorgen over de ontwikkelingen in Rusland, het gebrek aan persvrijheid. Hoe ook de andere landen, na het communistische tijdperk, zich als democratieën zullen ontwikkelen, is voor mij wel een punt van zorg. Is de uitbreiding voor hen te vroeg gekomen? Zo vergaand zou ik het niet willen zeggen. Persoonlijk zag ik wel wat in het voorstel dat president Mitterand indertijd heeft gedaan. Hij stelde voor dat de 15 landen een federatie zouden aangaan – en dat werd gezegd door een Fransman! – en dat met de kandidaat-lidstaten eerst een confederatie zou worden gesloten. Later, als die landen dan op gelijke maatschappelijke, economische en politieke hoogte met de landen van de federatie zouden zijn gekomen, konden zij tot de federatie toetreden. Dat voorstel is verworpen, met name doordat de Britten er niet aan wilden.

Je moet je bedenken dat de landen van de oorspronkelijke Europese Gemeenschap er zelf ook een tijd over hebben gedaan om met elkaar te leren samenwerken en de instituten voor die samenwerking te scheppen. De nieuwe leden hebben nu ook tijd nodig om dat te leren en te ontwikkelen; die landen hebben nu in een heel korte tijd hun puberteit moeten doormaken.

Wat is de mens?

Vrijheid loopt altijd gevaar; we moeten iedere dag die grondwet en de grondrechten bewaken. In Europa moet je elkaar daarop aanspreken. Als de nationale staten die waarden en grondrechten niet waarborgen, dan worden die waarden iets vreemds, iets van buiten af. En als Europa ze niet waarborgt, staan de nationale staten in de kou.

Wat is een gezonde samenleving, hoe realiseer je dat? Dat moet je

eerst definiëren. Dan moet je vervolgens de moed hebben die zaken als doeleinden te vermelden voor de maatschappij en die in het onderwijs, de familiekring, sociale organisaties, het economisch leven te realiseren. Je moet vooral stimuleren dat hier systematisch over gedacht wordt.

De moeilijkste vraag is: 'wat is de mens?'. Van het antwoord daarop hangt af hoe en of we de menselijke waardigheid zullen eerbiedigen. Hoe stellen we ons die mens voor en hoe verdedigen wij die mens? Ik ben getroffen geweest door de Duitse grondwet van na 1945 waarin een artikel staat over de kerk. Ik was natuurlijk opgevoed met de scheiding van kerk en staat, en dit artikel werd zelfs door niet-kerkelijke mensen onderschreven. Duitsland had een rampzalige geschiedenis doorgemaakt tot in de zestiende eeuw en men beseftte dat de burgers verantwoordelijk zijn voor hoe zij zich gedragen in de politiek en de maatschappij. Daarom noemt de Duitse grondwet de kerken omdat die bijdragen aan de vorming van het geweten.

God in de grondwet? Doordat men er expliciet over begonnen is, kwam er een botsing. Maar zonder proselitisme: Rome, Athene en Jeruzalem hebben Europa gemaakt, zeggen alle historici van betekenis.

De journalist Heldring zei eens dat identiteit zich vormt in het contrast tot iets anders en meestal is dit iets dat als bedreiging ervaren wordt. We worstelen iedere dag met onze identiteit. We moeten daar voortdurend op bedacht zijn hoe daarmee om te gaan als we onze ideeën willen realiseren.

De ervaringen uit mijn jeugd hebben mij blijvend gevormd. Ik noemde al de oorlog; de gevaren die zich toen openbaarden, blijven nog steeds aanwezig. De rechtsstaat is altijd in gevaar. Zonder proces opgepakt en veroordeeld worden, niet de vrijheid hebben je te kunnen uiten, dat zijn bedreigingen die nooit weg zijn. Vrijheid en democratie moet je constant bewaken. Het is ook niet eenvoudig om de vrijheid van expressie juist te definiëren, dat je niet meteen veroordeeld wordt als je een woord spreekt dat men niet graag hoort. Wanneer is iets bedreigend of niet meer aanvaardbaar, dat is niet zo makkelijk om te bepalen en mensen die onbetwist democraat zijn, moeten zich meer in dit debat roeren. Je komt er niet uit door alleen maar politiek correcte dingen te zeggen en ieder de eigen waarheid te geven.

★ Leo Tindemans was leider van de CVP (Christelijke Volkspartij, tegenwoordig CD&V, Christen-Democratisch en Vlaams) en is oud-premier van België.

LUITENANT-KOLONEL MW. DRS. C.A. VOORHAM

'Het is heel erg als een mens niemand op de wereld heeft die zich om hem bekommert'

Via Internet heb ik enige kennis over de grondwet opgedaan en ik volg de berichtgeving in de pers. Vaak gaat het dan om de commotie over de grondwet. Als je samen iets deelt, je elkaar nodig hebt en elkaar ook iets wilt bieden, dan moet je dat fatsoenlijk regelen. Dat geldt voor de burgers en voor de landen van Europa. Die waarden in de grondwet hebben een hoog abstractie-niveau. Het zijn veel mooie woorden waar niemand iets tegen kan hebben. Dan is het de kunst van de volksvertegenwoordigers in de landen en in het Europees Parlement te zorgen dat die mooie begrippen ook kunnen worden ingevuld.

We hebben elkaar iets te bieden. Wij zijn aan elkaar gegeven, waarbij ieder mens uniek is. Dat maakt het leven ook vreselijk interessant en soms ook vreselijk ingewikkeld. Je komt in de andere dingen tegen die je vreemd vindt, niet herkent, of onaangenaam vindt. Daar zit ook een complementariteit in en het is de uitdaging te zoeken naar wat je voor elkaar kunt zijn. Ik ervaar het als een voorrecht in mijn leven dat ik voor de ander een naaste mag zijn. Dat heeft te maken met mijn persoonlijk geloof. Zo kun je ook naar Europa kijken: dat we aan elkaar zijn gegeven om daarin het goede voor elkaar te zoeken en te vinden.

In Europa, en dan noem ik nog maar niet landen buiten Europa, zijn er grote culturele verschillen, maar de mensen verschillen niet. Door die culturele verschillen zie ik wel een worsteling met het mozaïek dat Europa is. Een mozaïek zal altijd uit losse onderdelen blijven bestaan, anders dan een schilderij, dat als kunstwerk een eenheid is. Ideaal is dat je de eenheid vindt, opgebouwd uit diversiteit en eigenheid. Maar je mag blijven zien dat het bij elkaar geraapt is.

Sociale uitsluiting van groepen mensen

De rechten van personen die tot minderheden behoren staan voor mij met stip bovenaan in het rijtje waarden. Meestal denkt men bij minderheden aan een ander ras, maar het Leger des Heils houdt zich bezig met de onderlaag van de onderkant. Dat is een uitgestoten minderheid. Ik richt me dus niet op ras, opleiding of geardeerdheid, maar op het feit dat er een groep mensen bestaat, die buiten de gemeenschap geplaatst wordt. Ik zie dat de samenleving bestaat uit

mensen die uitsluiten en mensen die uitgesloten zijn. De mechanismen van uitsluiting door mensen zijn grotendeels niet bewust. Als je uitgesloten bent, leef je in een heel harde wereld. De menselijke waardigheid komt dan in het gedrang.

Een van de kenmerken van sociale uitsluiting is morele afkeuring en dat is iets dat je zelf niet kunt beïnvloeden. Wat de ander op heel subjectieve gronden van je vindt, dat overkomt je. Dat gebeurt ook met Marokkaanse jongeren. Een paar doen verkeerde dingen en de hele groep wordt daarop aangekeken. Zo zijn er beelden van mensen die van een uitkering leven en van mensen die hun eigen kinderen niet kunnen opvoeden, die verslaafd zijn, die dak- of thuisloos zijn. Dat zijn mensen waar de samenleving iets van vindt zonder dat ze die mensen ooit hebben gezien of gesproken of hebben gevraagd: 'hoe zit dat en wat doe je er aan om daar uit te komen?' Ik strijd aan beide kanten, voor het opheffen van de uitsluiting en voor degenen die die verwrongen denkbeelden hebben. Kunnen samenleven met verschillen biedt voor beide kanten meerwaarde.

Wat belangrijk is, is dat je kunt zorgen dat mensen weer over het meest basale in het leven de beschikking krijgen en dat je kunt voorkomen dat gebrek daaraan ontstaat. Dat heeft met gelijkheid te maken, de derde belangrijke waarde in de grondwet. Ieder mens heeft recht om te leven en er iets goeds van maken. Wij zullen met elkaar in vrede en oprechtheid moeten kunnen leven en wat we hebben goed verdelen. Er zal altijd verschil in rijkdom zijn, maar we moeten uitsluiting tegen gaan. Ik denk ook vooral aan kinderen. Voor volwassenen geldt nog dat ze kunnen proberen die uitsluiting te overwinnen, maar kinderen overkomt het. Ieder kind zou de kansen zoals wij die in de geciviliseerde wereld kennen, aangereikt moeten krijgen en die niet hoeven te veroveren. Eénoudergezinnen, meestal bijstandsmoeders, doen het gegeven de omstandigheden vaak geweldig, maar het is niet eerlijk dat ze het zo moeten bevechten. Vrouwen blijven in dat opzicht kwetsbaar.

Persoonlijk

Ik geef leiding aan een groot bedrijf waar 3.500 mensen werken die vele malen dat aantal cliënten bedienen. Ik maak me echt boos als ik zie hoe mensen afgedankt kunnen worden en zo weinig in hun waarde worden gelaten.

Het Leger des Heils is zeer herkenbaar in het dragen van een uniform. In dat uniform kom ik overal, ook in kringen waar mensen aan mij vragen: wat doet u hier eigenlijk. Dat geeft mij de gelegenheid

iets over het Leger des Heils te vertellen. Dat wij op de barricaden gaan voor de kans van ieder mens om zich te ontplooien en een plek te hebben die er toe doet. Dat ik bij instanties en bij bewindslieden voor die mensen mag pleiten ervaar ik als een voorrecht.

Die waarden uit artikel 2 delen we en die binden ons. Het gaat er om dat ze inhoud krijgen, waardoor we dichterbij elkaar kunnen komen. We moeten zoveel in de samenleving en we maken zo weinig tijd om elkaar te ontmoeten. Op zich is er niets tegen dat je taken hebt, maar in onze verzakelijke wereld moet alles een doel hebben. Maar elkaar ontmoeten, elkaar in de ogen kunnen kijken, kennis nemen van elkaars ideeën en opvattingen, daar komen we te weinig aan toe in deze koudere kant van Europa.

Individualisering is net als emancipatie: het is uitstekend, maar er zit ook een schaduwkant aan. We willen niet meer terug naar strenge sociale controle, maar iets van de warmte wanneer iemand zich om je bekommert, het voor je op neemt, daar hebben we diep in ons behoefte aan. Mensen zijn bijna verlegen om voor een ander iets te doen. Je mag niet achter de coniferen in het voortuintje komen, terwijl er veel mensen op straat lopen die voor die mensen achter de coniferen iets zouden kunnen betekenen.

Zou dat tussen de lidstaten in Europa ook zo moeten zijn, dat het ene land belangeloos iets voor een ander doet? Dat moet een afweging zijn, inderdaad. Het is belangrijk openlijk bewust te zijn van waar het belang ligt of wat dat belang is.

De Unie en de waarborgen

Waarden kun je alleen waarborgen door ervoor te zorgen dat mensen zich in die waarden herkennen en die waarden mede kunnen vormen. De overheid heeft een taak om de rechtsstaat te waarborgen. Een belangrijke taak is het om te zorgen dat al zijn burgers fatsoenlijk kunnen leven en dat is lastig voor een overheid want het zijn democratisch gekozen vertegenwoordigers van het volk. Overheden zijn dus nooit waardenvrij en daarin zit een paradox met die grondwaarden. Er zijn in waarden ook nog zulke grote verschillen in Europa. Er zal nog wel een aantal jaren overheen gaan om een werkbare bandbreedte te krijgen. De EU kan behulpzaam zijn door een norm te stellen in de grondwet.

Waarden, ook grondwaarden, worden altijd bedreigd, ook binnen de EU, maar dat staat los van het bestaan van de EU. Wat je ziet is de opkomst van groeperingen, die zich ook politiek manifesteren, en die zich verzetten tegen mensen die van buiten Europa naar ons toe

zijn gekomen. Aan een essentiële waarde als menswaardigheid wordt geknabbeld.

De samenleving is niet maakbaar. De samenleving groeit organisch en ieder levend wezen heeft zijn eigen inbreng en invloed. Het beste instrument om de samenleving gezond te laten zijn is een zodanige inrichting van de maatschappij dat ieder mens zichzelf kan zijn en een plek heeft om tot rust te komen. Vervolgens dat aan een aantal basale voorwaarden wordt voldaan, zoals een dak boven je hoofd en geld, liefst uit arbeid, maar je mag nooit van honger omkomen. Ook sociale contacten zijn belangrijk. En als iemand daar om wat voor reden dan ook niet zelf voor kan zorgen, dan moet er goede begeleiding en hulpverlening zijn. Het is heel erg als mensen helemaal niemand op de wereld hebben die zich om hen bekommert. Uit ons onderzoek blijkt dat 1 op de 10 Nederlanders zegt geen vrienden te hebben, niemand om mee te praten, boodschappen mee te doen, mee naar de dokter of op vakantie te gaan. Een menslievender samenleving komt niet alleen door financiële prikkels tot stand. Het is voor sommige mensen nu eenmaal te moeilijk om een sociaal netwerk op te bouwen en te onderhouden. Daarom moeten er activiteiten en gelegenheden zijn waar mensen waarmee het wel goed gaat en hen waarmee het minder gaat, met elkaar in contact komen. Het fenomeen ‘mensen voor mensen’, is iets waarmee het Leger des Heils zich bezig houdt. Nog niet zo lang geleden hebben we ‘Kunst voor daken’ georganiseerd, met kunstenaars, mensen uit de buurt en met daklozen. We hebben toen stoeptegels gekleurd en geschilderd als pad tussen twee woonerven. Dat had alle kenmerken van een buurtfeest en er wordt ook nog iets tastbaars achtergelaten. Mensen die alleen in de nachtopvang komen, liepen te sjouwen met karren met stenen en hadden de dag van hun leven.

Onverdraagzaamheid

Wij hebben altijd heisa met de buurt. Mensen kunnen vanuit angst en onwetendheid heel afwerend reageren. Mensen krijgen niet eens de kans te laten zien wie ze zijn. Activiteiten zoals ‘Kunst voor daken’ helpen dan wel. Mijn cliënten zijn heus geen lieverdjes, maar het zijn ook heel kwetsbare mensen. Het maakt niets uit welke mensen je wilt opvangen. In de Jordaan in Amsterdam is in een hofje een kindershospice voor kinderen met een beperkte levensverwachting. Het gaat om zeer ernstig zieke kinderen, die niet meer thuis kunnen blijven. Wat voor commotie zo’n buurt maakt, ook al gaat het om een peuterspeelplaats! Het is een vorm van angst die zich vertaalt in on-

verdraagzaamheid.

Ik wil het eerbiedigen van de menselijke waardigheid niet uitleggen als: je moet er rekening mee houden anders krijg je er problemen mee. Eerbied voor menselijke waardigheid is jezelf serieus nemen in je menselijke waardigheid en de ander eveneens dat recht geven. Dus respect hebben voor spullen van een ander en voor het lijf van een ander.

★ Luitenant-kolonel Voorham is directeur van de stichting Leger des Heils Welzijns- en Gezondheidszorg.

MARIJELEINE DE VOS

‘Als je geen gedeelde waarden en normen hebt, krijg je een heel akelige samenleving’

Van wat ik begrepen heb is de nieuwe grondwet geen grote verandering ten opzichte van alle verdragen en afspraken die er al waren in de Europese Unie. Die grondwet moet die economische verdragen wat royaler maken, met een toefje slagroom van de waarden.

Cultuur

Ik voel me vaak heel Europees, vooral in de confrontatie met iets anders. Bijvoorbeeld als je naar de film gaat, maakt het veel verschil of je een Amerikaanse film ziet of een Hongaarse of Tsjechische. Er is iets vertrouwds aan de Europese manier waarop we dingen benaderen, los van artistieke eigenaardigheden. Dat merk je bij elke Europese film. Je merkt het ook in de literatuur. Er is iets gemeenschappelijks in de mentaliteit van de filmmakers en schrijvers dat je herkent als Europees.

Neem iemand als Woody Allen. Goede regisseur, hij is Joods-Amerikaans, wat weer wat vertrouwder is dan Amerikaans-Amerikaans, en toch is zijn werk duidelijk Amerikaans, de mensen staan verder van je af. Misschien dat dat te maken heeft met een verschil in je waardenbeleving.

De eerste keer dat ik dacht ‘Ik ben Europees’ was toen ik jaren geleden in Duitsland in een kunstenaarswoning verbleef. Naast ons, in de andere woning, zaten Polen en een Israëli. Pratend over kunst en literatuur, merkte ik dat we dezelfde cultuur deelden. We hadden het over dezelfde dingen, kenden dezelfde voorbeelden. Toen bestond het IJzeren Gordijn nog, je dacht dat Polen uit een totaal andere wereld kwamen, Polen leek zo iets als Afrika. Als je mensen spreekt die echt uit Afrika komen, of Azië, merk je wel dat die uit een andere wereld zijn. In Europa delen we een geschiedenis. De Eerste Wereldoorlog betekent iets heel anders voor iemand uit China.

Het katholicisme speelt een rol in Europa, dat is zo verweven met onze geschiedenis en cultuur, de waarden en normen, de voorstellingen in de kunst, de muziek. Al die dingen maken je wereld uit en die is essentieel Europees.

Ideaal

Is Europa voor mij een ideaal? Dat weet ik niet zo goed. Als het dat

al is, dan is het voor mij vooral een cultureel ideaal. Ik vind het Duitse Bildungs-ideaal altijd heel mooi: aandacht voor geschiedenis, een brede culturele opleiding met kennis van kunst, literatuur, muziek, en de continentale filosofie.

Cultuur is een geheel dat met elkaar samenhangt. Daarom is het ook moeilijk uit die waarden in artikel 2 te moeten kiezen wat het belangrijkste is. Het is een heel coherente lijst, je kan er niet zomaar wat uit halen. Al die waarden hebben allemaal met elkaar te maken en met de wereld waarin je zou willen leven. In bepaalde situaties zou je misschien de prioriteiten verleggen, als het gaat om veiligheid is privacy wat minder belangrijk, in andere situaties haal je wat anders naar voren. Het gaat om het gehele pakket.

Het is al moeilijk genoeg om met die waarden om te gaan en ze altijd hoog te houden. Als je een inbreker in huis aantreft bijvoorbeeld, heb je enorm de neiging die te mishandelen. Toch houdt die man zijn andere rechten, ook al schendt hij mijn rechten. Het is goed dat ik niet moet kiezen wat het belangrijkste is, maar dat dat vaststaat.

Op straat

Natuurlijk is het niet zo dat iedereen zich altijd aan die waarden houdt. Je merkt dat in het dagelijks leven: je bent wel eens bestolen, je staat erbij als iemand gediscrimineerd wordt. Het verschilt per moment tegen welke schending je protesteert. Het recht op behoorlijk bestuur is niet meteen het allerbelangrijkste, maar als dat bestuur onbehoorlijk is, zal je daarvoor opkomen. Als er tegenover mij huizen worden afgebroken en er wordt iets nieuws neergezet, dan heb ik er recht op dat het stadsdeel dat goed voorbereidt, dat ik geen overlast ervan heb en dan ben ik ook bereid moeite te doen om dat recht te krijgen. Dat is iets dat dichtbij gebeurt, het geldt ook voor zaken verder weg, de inrichting van de ruimte in Nederland, of, schrijnender, het uitzetten van mensen. Zo zijn er altijd punten waarvoor je je wilt inzetten als die aan de orde komen.

Die waarden binden ons omdat ze de waarden zijn waarnaar we leven en die ten grondslag liggen aan de wetten en regels in dit land en aan de regels die je thuis en op school leert, de afspraken die we met elkaar maken. Je kan elkaar aanspreken op die waarden, dat je elkaar behoorlijk moet behandelen, dat je je aan de regels houdt.

Iedereen doet nu wat lacherig over normen als niets op straat gooien, niets kapot maken, geen herrie maken, alsof het alleen maar om waarden gaat. Maar als je die normen loslaat, krijg je een heel

akelige samenleving. Het is veel prettiger als het normaal is dat je in de tram opstaat voor iemand die slecht ter been is. Daar moet je niet flauw over doen.

Daar moeten we aan denken als we praten over het inleveren van privacy ten gunste van veiligheid. Beide zijn beschermd, maar ze zijn niet altijd gelijkelijk te honoreren. Als je je ‘normaal’ gedraagt, dan heb je van een heleboel van die maatregelen die de privacy beperken, geen last. Als je niet van plan bent iemands zakken te rollen, is dat cameratoezicht ook geen inperking. Op straat word je altijd gezien, het is niet de intimiteit van je slaapkamer. Je bent in de openbare ruimte.

Elders in Europa

In Griekenland, daar kom ik toevallig vaak, heb ik de indruk dat rechten van minderheden niet zo beschermd worden als bij ons; er wordt openlijker gediscrimineerd. In verschillende landen betekent gelijkheid en democratie iets anders. In Frankrijk mag je bijvoorbeeld geen uiterlijke tekenen van religiositeit dragen.

Omdat de hoofddoek daar gezien wordt als onderdanigheid van de vrouw aan de man en dus in strijd met het gelijkheidsbeginsel, wordt er van overheidswege ingegrepen. De scheiding van kerk en staat is daar rigouzeuzer, terwijl die bij ons diffuser is, met een CDA en een SGP.

Waarborgen

Via de grondwetten van de verschillende landen in Europa worden die waarden gewaarborgd. Volgens mij zijn de meeste dingen wel goed geregeld. Er wordt wel vaak als er iets mis gaat paniekerig geroepen om meer regelgeving, maar dat is niet nodig. Als mensen zich zouden houden aan de wetten die er zijn en als die ook gehandhaafd worden, lopen zaken nog niet zo slecht. Maar politici komen liever met nieuwe wetsvoorstellen, bijna niemand durft te zeggen: ‘Ik heb het nog eens goed nagelezen, maar het staat al in de wet. Ik stel voor om die te handhaven.’

De nationale grondwetten voldoen wel, maar je kan ook van elkaar leren. Het is wel goed als er ook in Europees verband gesproken wordt over hoe je die waarden handhaaft en wat ze precies betekenen. De waarden die hier staan zijn zo algemeen, het zou raar zijn als er een land lid wordt van de Europese Unie waarvoor deze waarden volstrekt nieuw zijn.

De voormalige Oostbloklanden stonden misschien wat verder van

ons af in dat opzicht, het is voor ons en voor die landen goed dat die waarden nu overal in Europa gelden.

Die waarden staan overigens wel onder druk, van twee kanten. Er liggen in het minderhedendebat allerlei waarden onder vuur. Het is moeilijk om waarden te handhaven als er een enorme instroom is van mensen die die waarden niet tot de hunne rekenen en waarden erop na houden die strijdig zijn met die uit de Europese grondwet. Anderzijds is er de reactie van binnenuit, van extreem-rechtse groeperingen die ook die waarden niet onderschrijven, die willen discrimineren, mensen het land uitsturen.

Het grote probleem van Europa is dat er al die individuele landen zijn. Je kunt die niet zomaar opheffen ten gunste van een Europese regering. Ik weet ook niet of je daarnaar moet streven, je hebt toch geen centrale macht om iets dwingend op te leggen. Alles moet dan via gesprek en consensus. Wat je samen afspreekt, moet je ook controleren. Hoe precies, dat kan ik niet zo snel aangeven, ik ben niet staatsrechtelijk geschoold. Maar als je niet controleert en handhaaft, is alles vrijblijvende flauwekul. Je zag dat op de Amsterdamse tram waar niet gecontroleerd werd. Ook de mensen die in principe wilden betalen, gingen steeds meer zwartrijden. Het is jammer, maar als je niet controleert, dan houden mensen zich niet aan de regels.

Dieren

Ik mis waarden over dieren: bestaansrecht en recht op een behoorlijke behandeling. Dat klinkt misschien een beetje modieus, maar ik vind het echt stuitend wat je in Zuid-Europa ziet. Hier kunnen we er trouwens ook wat van met onze varkensconcentratiekampen. Dat is onacceptabel voor een werelddeel dat zo de mond vol heeft van waarden.

★ Marjoleine de Vos is redacteur en columnist van NRC Handelsblad.

HERMAN VUIJSJE***‘Opgepakt vanwege lang haar en een rugzak’***

Ik loop niet erg warm voor Europa. Ik ben wel voor een economische unie, een unie ook waarin bepaalde waarden worden gedeeld. Samenwerking van de verschillende inlichtingendiensten is ook van belang. Maar verder moeten we niet gaan. Ik ben beducht voor het teveel uit handen geven van wat er in Europa moet gebeuren. De oude Drees, premier in de jaren veertig en vijftig, zei het al: ‘Van alles onder de grote rivieren hebben we last.’ Italië, Griekenland, het Iberisch schiereiland, corruptie viert daar hoogtij. En als een verenigd Europa als politieke entiteit eens een keer iets had kunnen voorstellen, zoals in Bosnië, ging het faliekant mis. Een Europese grondwet hebben we helemaal niet nodig.

Ooit heb ik de voettocht naar Santiago de Compostella gemaakt, in omgekeerde volgorde dan. Van Compostella naar Amsterdam. Het is een typisch Europese route. Tussen die twee polen heeft Europa zich ontwikkeld. Van de katholieke oorsprong van Europa in het zuiden, het collectivistische, de ethiek, de van hogerhand geleide samenleving naar het losgeslagen, losbandige, super-egocentrische van Amsterdam. Tussen die twee uitersten is Europa ontstaan. Een ideaal Europa is voor mij een goed functionerende economische unie. Het is nu nog veel te vroeg voor een politieke identiteit. Zeker met die enorme aanwas van nieuwe lidstaten, te snel, teveel in te korte tijd.

De belangrijkste waarden, dat zijn vrijheid, democratie en gelijkheid. Eigenlijk zijn dat de waarden van de Franse revolutie. Dat zijn hoofdwaarden, daaronder valt alles. Misschien is democratie wel de belangrijkste waarde. Democratie is een puur Europees beginsel, het is in Europa ‘uitgevonden’, zeg maar. Het laat je ook meteen zien wie erbij horen, en wie niet. Democratie als ijkpunt, als je dat centraal stelt, kun je uitmaken wie je erbij wilt hebben. De grondwet in de meeste Latijns-Amerikaanse landen, ook die van de vroegere Sovjetunie, Cuba, prachtige teksten, schitterende beloften, maar het heeft niets met democratie te maken.

Ongelijkheid

Ooit hebben ze de helft van mijn familie uitgemoord. De nazi's dus. Discriminatie, racisme, ongelijkheid tot in de kern. Dat laatste is, wat betreft de man-vrouw verhouding, in Amsterdam momenteel

wel aan de orde, in heel Nederland eigenlijk. Ja, dan denk ik aan de islam. Ik ben geen nationalist, ik sta ook niet pal voor Oranje, maar wel voor de soort samenleving die we nu hebben. Ik zou op de barricaden gaan wanneer de islamfundamentalisten eraan komen. Eigenlijk sta ik er nu al op. Zeker na de moord op Theo van Gogh. Ik moet denken aan de koning van Denemarken, die uit protest tegen het wegvoeren van de joden door de Duitsers met een jodenster op door de stad reed. Het is een mythe, weet ik, maar wel een mooie. Jan Blokker schreef in de Volkskrant, vlak na de moord op Theo, dat iedere journalist, elke schrijver en filmmaker, juist nu de barricaden op moet. Want als een ieder het doet, is het moeilijker om er één uit te pikken, dat was ongeveer zijn redenering.

We hebben allemaal ouders, velen van ons ook kinderen. De waarden waar we het over hebben, waren toen we jong waren heel vanzelfsprekend. Ze boden warmte, vertrouwen, veiligheid. Het recht op zelfontplooiing ook, gelijke kansen voor mannen en vrouwen. Nu zie ik de islam als de grootste bedreiging voor dat gelijkheid- en vrijheidsbeginsel. Zelfs in het voormalige Oostblok was de gelijkheid tussen mannen en vrouwen gegarandeerd. Nee, vrijheid niet natuurlijk. Ik zie het gedrag van sommige jonge Marokkanen als contrapunt. Ze hebben enorme eerbied voor de eigen ouderen, de eigen opa en oma. Maar bij andere, autochtone oma's grissen ze tasjes uit de hand. In onze maatschappij dient die eerbied ook voor andere ouderen te gelden. Respect voor anderen, daar gaat het om.

Waarden in Europa

Net als de oude Drees koester ik wantrouwen tegen alles van beneden de grote rivieren. Griekenland, Spanje, waar ik overigens graag kom. Hoewel, ik word daar vaak getroffen door het vriendelijke, de kleinschaligheid, dorpsgemeenschappen met pleintjes waar ieder met elkaar communiceert, omaatjes die nog gewoon thuis in een gezin verzorgd worden en niet in een bejaardentehuis worden gestopt. Er wordt daar geen hele generatie afgeschreven, zoals hier wel gebeurt. We zijn doorgeschoten in onze individualisering, we moeten oudere mensen niet laten vallen.

Hoe kunnen de waarden concreet gewaarborgd worden? Dat is een zaak van de overheid, van de politie. Ik ben voor een fors politieapparaat. De opbouw van de samenleving is als volgt: de primaire sector is de agrarische productie, de secundaire de industriële verwerking, de tertiaire de consumptie en de quataire de verzorging door de overheid. En dan, heel belangrijk, volgt de quataire

sector, toezicht en controle, sociale controle ook. Law and order, rechtshandhaving en bescherming. Mogen we nooit laten versloffen.

Waarden en grondrechten worden in Europa bedreigd. Natuurlijk, jazekeer. Een jaar of vijf geleden zouden we zeggen dat die waarden algemeen aanvaard waren. Nu worden die waarden bedreigd, niet alleen van buitenaf, ook van binnenuit. Men laat ze maar komen, de vijanden van die basiswaarden.

In een Europese waarborg geloof ik niet. Dat zie je aan het drama in Bosnië. Waar elementaire waarden bedreigd worden, biedt de nationale rechtsstaat de beste bescherming. Nu al wordt er veel te veel gedelegeerd naar Europa, naar Brussel. Neem de eventuele toetreding van Turkije. Mij is niets gevraagd. Ja, ik ben tegen. De voorstanders van toetreding gebruiken oneigenlijke redenen. Dan hoor je ze weer over 'bruggen slaan' naar de Arabische wereld, dan is Turkije weer een 'buffer' tegen het moslimfundamentalisme. Bovendien ben ik bang voor een ongebreidelde immigratie vanuit Turkije. Het referendum over de grondwet is ook een referendum over toetreding van Turkije. En ik denk dat ze dat gaan verliezen.

Wat voor instrumenten zijn er nodig om de samenleving gezond te houden? Alles wat tegenspraak biedt. Een goede pers, wijze mensen, een intellectuele elite, mensen die de lasten van een vrije en gezonde samenleving willen en durven dragen. De overheid moet een soort sociaal-cultureel planbureau voor het nageslacht in het leven roepen. Ter honorering van hen die er nu nog zijn.

De menselijke waardigheid eerbiedigen we simpelweg met het tonen van respect voor de ander. Wanneer je bij een tramhalte staat, kijken of je iemand kunt helpen bij het instappen. Ach, eigenlijk het bekende adagium: wat jij niet wilt dat u geschiedt, enzovoorts. Laat mensen vrij in hun manier van leven. Gun ze zelfontplooiing. Ik wil kunnen leven zoals ik wil, zonder anderen te kwetsen of tekort te doen. Rekening houden met anderen, leren van 'Santiago de Compostella'.

Met name de Tweede Wereldoorlog was een negatieve ervaring die me gevormd heeft. Mijn vader is joods, een deel van zijn familie is uitgemoord. Ja, ik ben in hoge mate gevormd door die oorlogsherinneringen aan mijn familie. Ach, en destijds in de jaren zeventig in Latijns-Amerika, belandde ik als toerist in Bogota in de cel. Opgepakt vanwege lang haar en een rugzak. En verder in negatieve zin door de politieke correctheid die in het land woedt, of althans gewoed heeft. Iemand als Ed. van Thijn is daar een goed voorbeeld

van, als burgemeester en ook daarna, steeds maar weer dat ontkennen van alles wat op cruciale verschillen tussen mensen en culturen duidt. Maar ja, het zijn golfbewegingen hè. De slinger van een klok. Nu slaat die weer terug, schoksgewijs.

Ik mis niks in die grondwet, omdat ik haar niks vind. Ze is er ook veel te abstract voor. Ja, democratie wordt er wel in vermeld en dat is essentieel. Wat me wel opvalt, is het gebrek aan concretisering, aan normen stellen, omtrent democratie bijvoorbeeld. Wie wil je er wel in hebben en wie niet en waarom dan. Zoals die nu is, is de Europese grondwet veel te Latijns-Amerikaans van toon. Een activistische, en daarmee loze vertaling van een waarlijk democratische grondwet.

★ Herman Vuijsje is socioloog, schrijver en journalist.

LODEWIJK DE WAAL

'Tel je zegeningen'

Zoals waarschijnlijk iedereen moet ik bekennen dat ik de Europese grondwet niet gelezen heb, nóg niet. Maar ik ben wel sterk betrokken bij het komende debat over de grondwet binnen de EVV, het Europees verbond van vakverenigingen. Het EVV is vóór de grondwet, en de FNV dus ook. Met een Nederlands accent dan, een eigen abonnement. Nee, we geven geen expliciet stemadvies, dat doen we in principe nooit. De grondwet gaat over veel meer dan politieke onderdelen die voor de vakbeweging van belang zijn. Er is een stevig debat binnen de EVV over de grondwet, en dan heb ik het niet over de toetreding van Turkije, of de dure euro. Juist op die onderdelen die voor de vakbond van belang zijn moeten we ons focussen, dat is ons 'hofje' en daar zullen we wel positief over oordelen. Ja, in zoverre is het wel een beetje een stemadvies. Ik heb nog geen belangrijke stemmen gehoord binnen de vakbond die tegen de grondwet zijn, à la de SP.

Europa is voor mij in de eerste plaats lekker onbelemmerd op vakantie gaan met de kinderen. Ons aller achtertuin. Wanneer ik met mijn zoon ga skiën in Oostenrijk kunnen we overal terecht met de euro. Europa is meer en meer je eigen land geworden. Wekelijks moet ik voor besprekingen op Europees niveau op en neer naar Brussel, dan weer naar elders in Europa. Europa is geen buitenland meer.

Bovendien is Europa op werkgelegenheidsterrein veel toegankelijker geworden. Voor mijn werk ben ik nauw betrokken bij de Europese wet- en regelgeving. De organisatie van werkgevers binnen Europa, de Unice, is onze onderhandelingspartner. De Europese Commissie is een soort Europees kabinet, waar we mee onderhandelen. Het vakbondswerk in eigen land wordt steeds meer Europees vakbondswerk.

Europa betekent voor mij zeker een ideaal. Ik ben in 1950 geboren en heb in mijn jeugd veel over de oorlog gehoord. Over natiestaten die elkaar ooit te lijf gingen, elkaar verwoestten. Europa is voor mij een project van vrede en veiligheid. Aanvankelijk alleen via de gemeenschappelijke markt, later wat meer op het veiligheids- en het sociale vlak. Aan die sociale dimensie moeten we overigens binnen Europa veel meer doen. Het is nu héél veel markt in tegenstelling tot het sociaal model. Er moet een Europa mogelijk zijn met een sterke economie plús een even sterke sociale dimensie.

Waarden

Tja, dat artikel 2 is bijna een vakbondstekst, hè. Het is vrij compleet, ik mis er weinig in. Een kernwaarde is voor mij solidariteit, dat is de kern, het wezen van de vakbeweging. En als ik echt iets zou moeten toevoegen, bij amendement zeg maar, dan zou het zijn gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen, in plaats van gelijkheid. Mensen zijn niet gelijk. Verder is er natuurlijk wel een bepaalde spanning tussen vrijheid en democratie.

Wat ik net zei over die gelijkwaardigheid, daarvoor staan we al op de barricaden. Met daaraan onlosmakelijk verbonden rechtvaardigheid. En solidariteit uiteraard. Vroeger, midden jaren zeventig, toen ik nog bij de Dienstenbond actief was, waren we nog niet zo rijk. We hadden maar één spandoek, met in hoofdletters de tekst 'SOLIDARITEIT'. Dat konden we bij elke demonstratie gebruiken.

Die waarden binden ons als Europeaan. Hoe werkt solidariteit in Frankrijk bijvoorbeeld, met het pensioenstelsel daar. De waarden hebben overal in Europa dezelfde 'waarde'. Wel zijn er verschillen in grote debatten, over vergrijzing, sparen, de collectieve sector. En sommige waarden staan zwaar onder druk, zoals verdraagzaamheid. Laatst was er een debat tussen Engelse en Nederlandse jongeren, over immigranten. Dat botste enorm, over de mensenrechten van asielzoekers, de multiculturele samenleving. De Engelsen waren daarin een stuk verder.

Je komt dan verdacht dicht in de buurt van het waarden- en normendebat van Jan Peter Balkenende. Ik herken de sfeer in het land, die is niet zo goed. Nederland is geen samenleving meer waar het pluralisme hoogtij viert. Het multiculturele debat is volkomen ontwaard. Collega's uit het buitenland verbazen zich daar wel eens over. Nederlands was ooit een baken van verdraagzaamheid. Wat is daar nog van over? En dan krijg je het vanzelf over de effecten van Pim Fortuyn, over de kilheid over en weer.

In Europa zijn de waarden en normen in abstracto hetzelfde, men gaat overal van dezelfde uitgangspunten uit. Ik heb binnen de vakbeweging van '93 tot '97 Europa gedaan, en ik heb gezien hoe de systemen naar elkaar toegroeiden. Bij CAO-onderhandelingen bijvoorbeeld, in Frankrijk en Duitsland zetten de vakbonden een grote mond op, daar vragen ze zes procent en komen uit op twee procent. In de Nederlandse cultuur zitten we veel dichter bij elkaar. Maar uiteindelijk is het eindresultaat hetzelfde, de Europese economieën groeien naar elkaar toe, er is convergentie.

Waarden in het nauw

Ik denk dat de waarden behoorlijk bedreigd worden, met name vanuit de grote multinationals, met hun mantra over betere concurrentieposities, exportfaciliteiten. Daardoor en door de globalisering van handel en nijverheid komen zaken als het milieu sterk onder druk te staan, evenals betere werkomstandigheden, om maar te zwijgen van inkomensgroei. De Lissabon-strategie, waarin werd vastgesteld dat Europa binnen zoveel jaar qua kenniseconomie het sterkste blok zou moeten worden, was gebaseerd op twee pijlers, de economische en de sociale. Nu lijkt alleen de economische pijler nog van belang.

Ik denk dat de waarden het best in de Europese grondwet gewaarborgd kunnen worden. Daaraan kunnen de burgers het best hun rechten ontleen. Als we binnen de ILO, de overkoepelende vakbondsorganisatie van de VN, onderhandelen, toetsen we de waarden en normen aan de eigen regelgeving. Nou, die is in Nederland behoorlijk onderontwikkeld. Het debat, de discussie over de Europese waarden en normen én de effectuering daarvan, is van groot belang voor de vitaliteit en de toekomst van Europa. Neem de beloning voor mannen en vrouwen, die ligt in vergelijkbare werkomstandigheden bij de vrouwen tien procent lager dan bij de mannen. Waar blijf je dan met je mooie gelijkheidsbeginsel voor man en vrouw.

Ik zit in een debatclubje 'Nieuwe Dialoog'. Het klimaat in Nederland is op alle fronten zo verhard, zo verrechtst. Het doet denken aan het tijdperk-Thatcher in Groot-Brittannië. Toen hadden veel Britten en andere Europeanen zo'n houding van: 'Goddank is Brussel er nog om ons enigszins te beschermen'.

Het maatschappelijk middenveld, de burger in de samenleving, is van nut als tegenwicht tegen de andere machten in de samenleving. Op de eerste lijn democratie, het parlement. Dan de organisaties waarin de burger zich kan manifesteren: vakbeweging, Rode Kruis, Amnesty International, milieuorganisaties. Als tegenwicht tegen de Haagse kaasstolp, en om de samenleving vitaal te houden, ook Europees. Levensbeschouwelijke organisaties zijn ook van eminent belang. Kerken, vluchtelingenwerk.

Zelf ben ik overtuigd lid van het Humanistisch Verbond, maar ik mis geen verwijzing naar het joods-christelijk-humanistisch fundament van onze westerse, Europese beschaving. Verstandig dat ze niet expliciet vermeld worden. Ik ben ook blij dat God er niet in genoemd wordt, dan zou ik afhaken. Bovendien zou dat alleen maar dienen om Turkije buiten de deur te houden.

Menselijke waardigheid

De waarden die Europa koestert en vastlegt ontbreken in heel veel situaties. Ik kan er slecht tegen wanneer mensen niet als gelijkwaardig worden behandeld. Wanneer de leiding van een bedrijf iedereen op de nullijn houdt, maar aan de top een loonsverhoging van 92 procent regelt. Dan gedraagt ze zich als van een andere orde, zo van: regels die voor jou gelden, gelden niet voor mij.

Buiten Europa is het natuurlijk veel beroerder. We vinden het kennelijk prima wanneer multinationals buiten de grenzen onbelemmerd aan hun winstmarges werken, alleen maar aan inkomensvermeerdering denken. Maar de arme sloebers die van daar hier naartoe komen, houden we tegen. Ik doe zelf binnen de vakbeweging ook ontwikkelingswerk, zit in de commissie mensenrechten. Als ik dan in China ben, word ik geconfronteerd met de absolute ontkenning van de menselijke waardigheid. Met zulke elementaire verschillen en misstanden als het ontbreken van pensioen voor slachtoffers van arbeidsongevallen. Als hier iemand zijn hand of been wordt afgerukt, is het een grote rel, opschudding, komt vakbond en politiek in beweging. In China is men alleen maar gefixeerd op de economische groei, en daarbij walst men over mensen heen. Heb je enig idee hoe dat ten koste gaat van basale menselijke waarden en waardigheid?!

Dan zie je hoe vanzelfsprekend bepaalde zaken zijn hier in Nederland, in Europa. Meestal tellen we als vakbeweging de sociale tekortkomingen in de samenleving. Maar nu zeg ik, tel je zegeningen.

★ Lodewijk de Waal is oud-voorzitter van de FNV.

NAWOORD

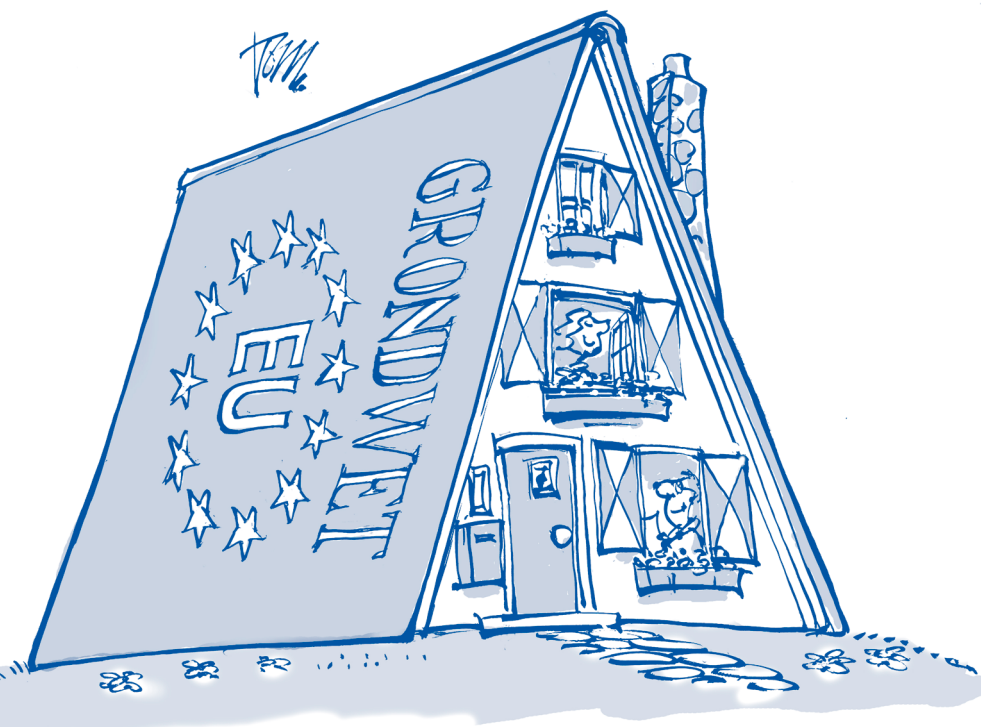
De waarden van Europa

Europa sluipt erin. Die levenservaring van Anton Geesink geldt misschien wel voor alle burgers in Europa. De Europese Unie is een realiteit die haar eigen gang gaat en zich steeds duidelijker aftekent, vooral sinds we het in onze portemonnee zien. Tegelijk vragen we ons af of we er wel voor gekozen hebben en van wie dat idee nu helemaal is. Brussel is ver weg van ons dagelijks bestaan, hoogstens horen we bedrijven klagen over de regeltjes, en vermaken we ons met de schijnbaar nutteloze verordeningen voor wijn, worst en chocola. Dit beeld, zo kunnen we uit de interviews halen, verhult andere motieven die meer hout snijden.

Nu het Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa moet worden geratificeerd door de 25 lidstaten, blijkt hoe de Europese Unie geen voorgangers heeft in de geschiedenis. Want we stellen geen grondwet op na een revolutie om een nieuwe orde te funderen, zoals bij de Amerikaanse en Franse revoluties. We stellen ook geen grondwet op als tegemoetkoming aan de eisen van de tijd, zoals Thorbecke deed in 1848. De grondwet voor de Europese Unie is een vervanging van bestaande Europese verdragen en is een complement bij de nationale grondwetten.

Daarbij komt dat we er nog niet uit zijn wat die Europese Unie nu feitelijk is, een federatie of een soort statenbond. Wat is dan de functie van die grondwet, zo vragen we ons af, en mensen geven daarop heel verschillende antwoorden. Voor sommigen, Leo Tindemans bijvoorbeeld, is de grondwet de belichaming van vreedzame verhoudingen. Voor anderen is het iets dat in 'Brussel' gewrocht is, het is 'top-down' (Annemiek Schrijver). Jaloers kijken we naar Oekraïne waar de mensen de straat op gingen om democratie op te eisen. De aanstaande grondwet voor Europa heeft dat vuur in ons niet opgestookt. Dat 'wij' er inspraak in gehad hebben is niet duidelijk en moet steeds uitgebreid uitgelegd worden door hen die beroepshalve en ambtshalve bij Brussel betrokken zijn.

Daarom zijn we zo lauw. Bovendien is de grondwet dik genoeg dat niemand hem gelezen heeft, behalve dan bijvoorbeeld René van der Linden die er aan mee geschreven heeft of Geert van Istendael die de vice-voorzitter van de Europese Conventie, Jean-Luc Dehaene, van repliek moest dienen. Je sluit het geheel niet zomaar in je hart.

Toch gebeurt er iets bijzonders in die grondwet. In artikel 2 worden de waarden opgesomd waarvan de Unie wil uitgaan en die, zoals Doekle Terpstra het zegt, de oriëntatie zullen zijn voor het handelen van alle burgers in Europa. Veelal vind je die waarden verspreid door een grondwet heen en voor velen zijn het herkenbare waarden, zaken die ze als mens omarmen. Veel nieuws is het dus niet, maar dat ze expliciet zo bij elkaar genoemd worden, is wel nieuws.

Dat we 25 mensen die veelal niet beroepshalve met de Europese instituties bezig zijn naar die grondwet konden vragen, komt door de waarden die in artikel 2 figureren. Het maakt van de grondwet meer dan een technisch juridische ingreep. Waarden staan dicht bij het dagelijks leven en beleven dan de rechten en plichten en juridische artikelen. Als we ergens voor op de barricaden willen, dan is het wel voor die waarden, maar dan moeten ze wel eerst ontbreken. Voor een meeslepend debat over die waarden hebben we het veel te goed. Alleen de afbrokkelende solidariteit onder het regime van de (vrije) markt jaagt ons in het westelijke deel van de Unie voorlopig de straat op.

Waarden brengen het verhaal in de huiskamer. Veel van de onderzochten hebben het over het dagelijkse leven waarin het vaak schort aan het verwerklijken van die waarden. Het gaat in die waarden ook om hoe je je gedraagt tegenover je burens. Zo dichtbij komt het, dat het de Europese Unie kwetsbaar maakt. De borrelpraat in de huiskamer kan dan wel degelijk in een bevlogen debat transformeren. Want als je die mooie woorden bezigt, wordt je er zelf op afgekeken. De maatschappelijke en bestuurlijke realiteit moet aan die waarden beantwoorden. Kun je een overheid vertrouwen die de eigen hoofdstad vernield? Wat Geert van Istendaal in de wijk waar hij woont zag gebeuren, kan een metafoor worden voor een Europese Unie die zich niets aan de zelf uitgesproken waarden gelegen laat. En dus kritiseren we wat de Europese Unie presteert en hoe de lidstaten die waarden verwezenlijken. Iedereen is aan die waarden gebonden.

Wat opvallend genoeg niet zo prominent aanwezig is, is het verwijt van de gebrekkige democratie binnen de Europese Unie. Er is wel de verwachting en hoop dat de democratie in Europa verder vorm krijgt. Wat veel naar voren komt, is dat de waarde van de democratische rechtsstaat als meest belangrijke wordt genoemd en dat er in de maatschappij als geheel nog wel wat aan die democratie schort, niet

alleen in 'Brussel'. De blik van buiten is soms verhelderend. Fareed Zakaria haalt in *The Future of Freedom* een Amerikaanse onderzoeker aan die heeft doorgerekend dat iedere wet die Brussel wil aanpakken, een steun van 71% van de stemmen nodig heeft, meer dan voor een grondwetswijziging in elk democratisch land dan ook.

Juist de mensen die van buiten Europa zijn binnengekomen, die zelf meegemaakt hebben wat het is om te leven in een land waar geen democratische principes heersen en waar geen verweer tegen de staat is, waarderen de persoonlijke en maatschappelijke vrijheid in Europa. In een rechtsstaat, zo zei Haci Karacaer, sta je als individu even sterk als een groot bedrijf of zelfs de overheid.

Europa heeft een taak om de democratische principes te verbreiden. We zien liever een menselijker maatschappij als 'exportproduct' dan de maatschappelijke ontwijking van een ongebreidelde vrije markt als intern bijproduct. Europa mag wat trotser op zich zelf zijn, in die zin ook 'eurocentrischer' (Paul Cliteur), haar rol in de wereld actief spelen en vanuit de eigen sociale en democratische tradities ook elders aan een betere samenleving werken.

Door te leven onder de regels van de democratie, krijgen landen discipline. Dat heeft gewerkt voor de 10 nieuwe lidstaten. Die hebben misschien een te korte puberteit doorgemaakt, maar moeten zich nu toch volwassen gaan gedragen. Het werkt ook voor een land als Turkije dat lid wil worden en er nog wel eens van langs krijgt.

Uiteindelijk gaat het met die waarden minder om het vastleggen in teksten, maar vooral om het verwerklijken van die waarden. Het gebeurt in het dagelijks leven, op straat, in de maatschappij, in het parlement, in Brussel. Onafhankelijk van de vraag hoe hecht en hoe groot Europa moet zijn, klinkt door alle scepsis en kritiek dat als we die waarden die zo parmantig voorop gaan in de grondwet kunnen realiseren, we iets hebben laten zien van de waarde van Europa.

Hans Groen

DE VERENIGING DEMOCRATISCH EUROPA

Dit boek is verschenen als onderdeel van een project dat zich richt op de beleving van Europa en de waarden van de Europese Unie. Het project is een initiatief van de Vereniging Democratisch Europa, waarvoor zij een partnerschap is aangegaan met de stichting Codename Future. Het boek is bestemd voor een breed publiek en biedt daarnaast lesstof voor de digitale leeromgeving van Codename Future. Binnen dit populaire interactieve intranet, waarop 40.000 leerlingen op 200 scholen in het voortgezet onderwijs zijn geabonneerd, worden uitspraken van de geïnterviewde personen gepresenteerd voor een onderzoek naar de betekenis van de waarden en opvattingen over Europa.

De samenstellers van het boek zijn Anna van Bodegraven, Peter van Deutekom, Hans Groen en Ernst John Kaars Sijpesteijn (hoofdredactie en projectleiding). De interviews zijn afgenomen door Anna van Bodegraven (Jerney Kaagman, Arjo Klamer, Nausicaa Marbe, Annemiek Schrijver, Luitenant-kolonel Voorham), Peter van Deutekom (Paul Cliteur, Afshin Ellian, Sylvain Ephimenco, Mariwan Kani, Thé Lau, Marjoleine de Vos, Herman Vuijsje, Lodewijk de Waal), Hans Groen (100%Isis, Samira Abbos, Arend-Jan Boekestijn, Anton Geesink, Geert van Istendael, Haci Karacaer, René van der Linden, Karel van Miert, Doekle Terpstra, Leo Tindemans) en Ernst John Kaars Sijpesteijn (Paul Kapteyn, Jan Willem Sap).

Doel en activiteiten van de Vereniging Democratisch Europa

Democratie is nooit af. Ook de Europese niet. Het integratieproces heeft zonder meer goede kanten. Het dient de vrede, stimuleert de bedrijvigheid en slecht barrières tussen burgers van verschillende staten. De Europese integratie beïnvloedt het dagelijks leven van honderden miljoenen mensen.

De Vereniging Democratisch Europa maakt zich sterk voor de democratische kwaliteit van Europa. Democratie verbindt de idealen van vrijheid en gelijkheid en dient daarmee het algemeen belang. Democratie doet recht aan mensen die willen weten wat er om hen heen gebeurt en die zich daarover willen uitspreken.

De Vereniging Democratisch Europa prikkelt het publieke debat door vragen te stellen en het geluid van burgers te laten horen. De vereniging denkt, praat en schrijft en herbergt een grote verscheidenheid aan meningen.

Er worden publieke bijeenkomsten georganiseerd met binnen-

landse en buitenlandse gasten. Vier maal per jaar vindt het Café Europa plaats in Felix Meritis in Amsterdam. Het blad *EUforum*, dat leden krijgen toegestuurd, is een informatief en opiniërend tijdschrift dat vier maal per jaar verschijnt. U kunt lid worden voor een bedrag van € 32,50 per jaar (scholieren en studenten € 17,50).

Formele naam : Vereniging Democratisch Europa
 Adres : Keizersgracht 324, 1016 EZ Amsterdam
 Telefoon : 020-626 23 21
 Fax : 020-624 93 68
 Bankrekening : Postbank Nederland: 8028656
 KvK : 33302163
 Emailadres : vde@felix.meritis.nl
 Website : www.democratisch-europa.nl

De waarde van Europa is een uitgave van Inmerc bv te Wormer in samenwerking met de Vereniging Democratisch Europa.

© 2005, Inmerc bv, Wormer

Eerste druk, mei 2005

Samenstelling en redactie: **Anna van Bodegraven, Peter van Deutekom, Hans Groen en Ernst John Kaars Sijpesteijn**

Illustraties: **Tom Janssen**

Eindredactie, vormgeving en productie: **Inmerc bv, Wormer**

128

ISBN 90 6611 460 6

NUR 740

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl) Voor het opnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).